

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ТА СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН
ІМЕНІ О. М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО

**Кафедра педагогіки і методики викладання історії та суспільних
дисциплін**

**ІСТОРІЯ ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ
ПЕДАГОГІКИ**

Навчально-методичний посібник

для студентів освітнього ступеня «Бакалавр»

Спеціальність – А4 «Середня освіта. Історія та громадянська освіта».

ЧЕРНІГІВ

2026

УДК 37(091)+37.01] (072)

К 90

Кулик І.О.

К 90 Історія та загальнотеоретичні основи педагогіки : навчально-методичний посібник для студентів освітнього ступеня «Бакалавр» спеціальності А 4 «Середня освіта. Історія та громадянська освіта». Чернігів : Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2025. 138 с.

Рецензенти:

Зайченко Н. І., доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук НУЧК імені Т. Г. Шевченка.

Лисенко І. В., проректор ЧОШПО імені К. Д. Ушинського, кандидат педагогічних наук, доцент.

Рекомендовано до друку кафедрою педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Інституту історії та соціогуманітарних дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
протокол № від 24. 04. 2026 р.

© Кулик І.О. 2026

ПЕРЕДМОВА

Сучасна підготовка майбутніх учителів історії та громадянської освіти потребує нових підходів до організації освітнього процесу, які враховують виклики інформаційного суспільства, демократизацію освіти та інтеграцію України до європейського освітнього простору. Актуальність створення навчально-методичного посібника зумовлена потребою у розвитку педагогічного мислення студентів, формуванні у них здатності до рефлексії, самостійного аналізу педагогічних явищ, осмислення зв'язку між теорією та освітньою практикою. Комплексне вивчення історії та загальнотеоретичних основ педагогіки є запорукою якісної підготовки фахівців, здатних діяти ефективно в умовах динамічних змін у сфері освіти. Історико-педагогічний досвід дозволяє осмислити джерела сучасних освітніх ідей, критично оцінити педагогічну спадщину минулого та творчо переосмислити її у контексті викликів ХХІ століття. Теоретичні основи педагогіки формують фундамент для розуміння закономірностей освітнього процесу, що є необхідним для професійної діяльності майбутнього педагога. Важливо, щоб майбутні педагоги оволодівали не лише системою фахових знань, а й уміннями критично мислити, формувати громадянські компетентності учнів, виховувати ціннісне ставлення до історичного минулого та сучасного суспільного життя. Навчально-методичний посібник підготовлено для здобувачів вищої освіти спеціальності А 4 Середня освіта (Історія та громадянська освіта). Його зміст відповідає освітньо-професійній програмі та спрямований на поєднання теоретичних знань із практичною підготовкою студентів до майбутньої професійної діяльності. Посібник містить методичні матеріали, які допомагають організувати навчальну, самостійну та науково-дослідну роботу студентів. Особливу увагу приділено формуванню вмій застосовувати педагогічні теорії в реальному навчальному процесі, розробляти та реалізовувати освітні проєкти, використовувати сучасні

технології навчання історії та громадянської освіти. Структура посібника передбачає мету занять, питання для обговорення, завдання для групової роботи, а також список рекомендованих джерел і літератури. Такий підхід забезпечує цілісність, послідовність та практичну спрямованість освітнього процесу.

Навчально-методичний посібник *«Історія та загальнотеоретичні основи педагогіки»* призначений для студентів закладів вищої освіти. У посібнику розкрито етапи становлення та розвитку педагогічної думки від давніх часів до сучасності, а також висвітлено ключові теоретичні засади педагогіки як науки – її категоріальний апарат, принципи, функції. Метою є формування у здобувачів вищої освіти цілісного уявлення про розвиток педагогічної думки в історичному контексті та засвоєння базових категорій, понять і принципів педагогіки як науки; розвиток умінь аналізувати педагогічні ідеї минулого та сучасності, зіставляти теоретичні положення з реаліями освітньої практики, здійснювати педагогічну рефлексію та застосовувати здобуті знання для вирішення професійних завдань.

Особливу увагу приділено аналізу зарубіжного та вітчизняного педагогічного досвіду, трансформації цілей освіти у зв'язку зі змінами суспільних запитів, а також формуванню педагогічного мислення у студентів. Матеріал навчально-методичного посібника структуровано за модулями відповідно до вимог освітньо-професійної програми та стандарту вищої освіти.

Навчально-методичний посібник стане корисним інструментом у професійній підготовці студентів, сприятиме розвитку їхньої педагогічної майстерності, формуванню компетентного, креативного та відповідального вчителя нової генерації.

2. Програма та структура навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Історія та загальнотеоретичні основи педагогіки» є формування у здобувачів освіти компетентностей, пов'язаних із розумінням сутності теоретичних та практичних основ сучасної педагогіки, надання студентам розуміння розвитку педагогічної думки і практик, а також формування критичного ставлення до сучасних педагогічних концепцій через їх історичне осмислення; підготовка студентів до педагогічної діяльності у закладах загальної середньої освіти.

Навчальна дисципліна «Історія та загальнотеоретичні основи педагогіки» є обов'язковим освітнім компонентом.

Завдання навчальної дисципліни:

- формування цілісного розуміння методологічних та теоретичних засад загальної педагогіки як науки;
- засвоєння системи наукових знань про історико-педагогічні процеси, що мали місце у зарубіжній та українській педагогіці;
- формування вміння конструктивно використовувати педагогічні ідеї видатних педагогів при розв'язанні актуальних проблем освітньої діяльності в сучасному закладі загальної середньої освіти;
- засвоєння змісту педагогічних понять, концепцій і теорій та вміння оперувати ними;
- формування основ педагогічного мислення майбутніх фахівців, вміння приймати найбільш ефективні рішення у відповідності до педагогічних закономірностей, принципів виховання і навчання;
- виховання у студентів прагнення до набуття нових знань та самовдосконалення впродовж всього життя;
- формування педагогічного світогляду, мотивації до професійної діяльності;
- формування практичних умінь та навичок, необхідних для забезпечення ефективної педагогічної діяльності в умовах реформування системи освіти.

Предмет вивчення навчальної дисципліни «Історія та загальнотеоретичні основи педагогіки» охоплює: закономірності розвитку педагогічної думки та освітньої практики в історичному контексті, а також фундаментальні теоретичні положення педагогіки як науки про виховання, навчання і розвиток особистості.

Програма навчальної дисципліни складається з чотирьох змістових модулів:

1. Педагогіка як наука: загальнотеоретичні засади.
2. Історія розвитку педагогічної думки в зарубіжних країнах.
3. Розвиток української освіти та педагогічної думки: історія та сучасність.
4. Загальнотеоретичні основи освітнього процесу.

Обсяг дисципліни

	Денна форма	Заочна форма
Кількість кредитів ECTS	4	4
Кількість годин:	120	120
- лекції	20	6
- практичні / семінарські	20	6
- лабораторні	-	-
- індивідуальні завдання	-	-
- самостійна робота студента	80	108

Статус навчальної дисципліни:

обов'язкова

Передумови для вивчення дисципліни. Міждисциплінарні зв'язки з такими навчальними дисциплінами: «Психологія», «Методика виховної роботи у закладах загальної середньої освіти», «Філософські студії».

Очікувані результати навчання

У процесі вивчення дисципліни передбачається формування у студентів наступних *компетентностей*:

Загальні та фахові компетентності, що формуються у процесі вивчення дисципліни «Історія та загальнотеоретичні основи педагогіки»:

ЗК 03. Здатність активно вчитися впродовж життя й оволодівати інноваційними стратегіями навчання.

ЗК 04. Здатність виявляти ініціативу, підприємливість, генерувати нові ідеї, визначати та розв'язувати проблеми.

ЗК 05. Здатність ефективно працювати одноосібно, у складі команди і в мультидисциплінарному оточенні.

ФК 01. Здатність до формування в учнів ключових і предметних компетентностей та здійснення міжпредметних зв'язків.

ФК 04. Здатність управляти освітніми проектами, відповідати за прийняття рішень у невизначених умовах та спрямовувати розвиток здобувачів освіти на прогрес і досягнення.

ФК 05. Здатність здійснювати виховання на уроках і в позакласній роботі, виконувати педагогічний супровід процесів соціалізації учнів та формування їхньої культури.

ФК 08. Здатність до критичного аналізу, діагностики й корекції власної педагогічної діяльності, оцінки педагогічного досвіду.

Навчальна дисципліна сприятиме досягненню таких *програмних результатів навчання*:

ПРН 01. Уміння аналізувати й розв'язувати складні спеціалізовані задачі і практичні проблеми у сфері професійної діяльності або навчання.

ПРН 03. Володіння концептуальними науковими та практичними знаннями та здатністю до критичного осмислення теорій, принципів, методів і понять у сфері професійної педагогічної діяльності.

ПРН 05. Володіння навичками розв'язання освітніх, виховних, розвивальних та науково-методичних завдань, уміння застосовувати найбільш ефективні методичні підходи і сучасні технології навчання історії, виховання і розвитку учнів з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей і потреб.

ПРН 09. Здатність продовжувати навчання упродовж життя і вдосконалювати здобуті під час навчання компетентності з високим рівнем автономності.

Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Педагогіка як наука: загальнотеоретичні засади

Тема 1. Педагогіка як наука: структура, категорії, функції.

Предмет, об'єкт, завдання педагогіки. Основні категорії педагогіки: освіта, навчання, виховання, розвиток, формування, самоосвіта тощо. Функції педагогіки. Система педагогічних наук. Структура педагогіки як навчальної дисципліни. Зв'язок педагогіки з іншими науками. Педагогічна теорія та практика. Педагогіка як наука та навчальний предмет.

Тема 2. Методологія педагогіки та методи педагогічних досліджень.

Структура методологічного знання. Методологічні засади педагогічного дослідження. Методи науково-педагогічного дослідження. Спостереження: види, переваги і недоліки. Педагогічний експеримент: види (констатувальний, формувальний, природний, лабораторний) та основні етапи проведення. Методи опитування. Анкетування (он-лайн, експертні, індивідуальні, групові). Анкета: види питань, методичні вимоги до композиції анкети та до різних питань. Формулювання питань і відповідей в анкеті). Інтерв'ювання. Поняття «тестування». Аналіз продуктів навчальної діяльності. Аналіз документів. Контент-аналіз. Наукові дослідження: різновиди, проблема, мета, завдання, об'єкт, предмет. Етапи педагогічного дослідження. Організація і проведення педагогічних досліджень.

Змістовий модуль 2. Історія розвитку освіти та педагогічної думки в зарубіжних країнах

Тема 3. Основні етапи розвитку світової педагогічної думки з найдавніших часів до XVIII ст.

Сучасні підходи й принципи щодо вивчення історії педагогіки. Джерельна база. Виховання у первісному суспільстві. Концепції виникнення виховання. Виникнення перших шкіл у світовій цивілізації. Виховання у Стародавній Греції та Стародавньому Римі.

Афінська система. Спартанська система. Педагогічні ідеї Сократа, Платона, Аристотеля. Школа і педагогічна думка Стародавнього Риму. Педагогічні ідеї Цицерона, Сенеки, Марка Фабія Квінтіліана.

Загальна характеристика епохи Середньовіччя. Система середньовічних шкіл. Система лицарського виховання. Виникнення перших університетів у Західній Європі та організація навчання. Культура епохи європейського Відродження. Поєднання навчання з продуктивною працею Томаса Мора й Томазо Кампанелли. Гуманістичні ідеї освіти й виховання (Ф. Рабле, Е. Роттердамський, М. Монтень). Ян Амос Коменський – фундатор педагогіки як науки. Педагогічна система Д.Локка. Педагогічні погляди французьких філософів К.Гельвеція та Д.Дідро. Ідея вільного виховання, вікова періодизація та система виховання Ж.Ж.Руссо.

Тема 4. Основні тенденції розвитку світової педагогічної думки та освіти у XIX – поч. XXI ст.

Західноєвропейська педагогічна думка кінця XVIII – першої половини XIX століття. Педагогічна теорія і практична діяльність Й.Г.Песталоцці. Педагогічна теорія Й.Ф.Гербарта. Педагогічні ідеї і практична діяльність Ф.А.В.Дістервега. Педагогічні погляди В.Гумбольдта. Система освіти та педагогічна думка к. XIX – п. XX ст. Методологічні засади реформаторської педагогіки. Теорія «громадянського виховання» і «трудової школи» Г.Кершенштейнера. Педагогічний рух «нового виховання» (О.Декролі, А.Фер'єр, Дж.Дьюї). Педагогіка дії та експериментальна педагогіка (А.Лай, А.Біне, Е.Клапаред, Е.Торндайк, Е.Мейман). Педагогічні погляди Марії Монтесорі. Традиції вальдорфської школи Р.Штайнера. Педагогічна технологія С.Френе. Експериментальні школи США (У.Кілпатрік, К.Уошборн, Е.Паркхерст).

Розвиток системи освіти та педагогічної думки у XX ст. Реалізація цілей ООН у сфері освіти. Сучасні глобальні тенденції у світовій педагогіці. Компетентнісний підхід. Трансдисциплінарний і проєктний підходи. Глобалізація освітніх стандартів. Цифровізація освіти. Сучасні педагогічні моделі (STEM, STEAM тощо). Виклики та можливості для національних систем освіти. Інтернаціоналізація освіти. Роль стійкого розвитку (sustainable, development) в освітніх стратегіях XXI століття.

Змістовний модуль 3. Розвиток української школи і педагогічної думки: історія та сучасність

Тема 5. Історія вітчизняної школи та педагогіки в X – XVII ст.

Виховання у первісному суспільстві. Народно-педагогічні уявлення в епоху трипільської культури. Традиційні засади виховання дітей в Київській Русі. Зародження писемності і розвиток шкільництва в Київській Русі. Розвиток педагогічної думки в Київській Русі (Іларіон «Слово про Закон і Благодать», Володимир Мономах «Повчання дітям»). Перші українські вчені П.Русин і Ю.Дрогобич. Педагогічні ідеї М. Смотрицького, Є. Славінецького, С. Полоцького.

Стан освіти в Україні у др. пол. XVI – п. XVII ст. Виникнення братських шкіл. Козацька педагогіка: сутність та система виховання. Система освіти у Києво-Могилянській академії.

Тема 6. Українська школа та педагогічна думка XVIII – XIX ст.

Історико-соціальний контекст розвитку освіти в Україні XVIII–XIX ст. Політичні, релігійні та культурні фактори, що впливали на освітній розвиток. Розвиток освіти у XVIII ст. Типи шкіл: братські, козацькі, полкові, монастирські, церковно-парафіяльні.

Реформи освіти в Російській та Австро-Угорській імперіях і їх вплив на українську школу. Освітня політика Російської імперії: уніфікація, русифікація, цензура. Реформи Марії Терезії та Йосифа II на західноукраїнських землях. Григорій Сковорода: філософія виховання, ідея «сродної праці». Василь Каразін: проект реформ освіти, засновник Харківського університету. Тарас Шевченко: гуманістичні ідеї, образ учителя й народу. К. Д. Ушинський у контексті української педагогіки XVIII–XIX ст. Олександр Духнович: християнська педагогіка в Закарпатті. Особливості народної освіти та діяльність «Просвіт». Недільні школи. Просвітницькі товариства. Педагогічні ідеї у творчості українських просвітителів (Б.Грінченко, М.Грушевський, М.Драгоманов. Розвиток жіночої освіти.

Тема 7. Педагогіка XX – початку XXI ст.: ключові ідеї, постаті, школи.

Загальна характеристика освіти в Україні у першій половині XX століття. Педагогічна спадщина видатних українських просвітителів (І.Франко, Г.Ващенко, Леся Українка, Софія Русова). Зміст національної освіти в УНР. Особливості розбудови загальної, професійної та вищої освіти у 20-х рр. XX ст. Сутність педології. Педагогічна система Антона Макаренка – теоретик трудового виховання. Теорія розвитку колективу. Вплив філософсько-педагогічних течій на педагогіку XX ст. прагматизм, екзистенціалізм, персоналізм, неотомізм, конструктивізм.

Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського (концепції гуманної школи, дитинознавства). Загальна характеристика освіти в Україні у др. пол. XX – поч. XXI ст. Цілі, функції та завдання освіти в різні періоди XX ст. Педагогічні концепції у XX столітті: гуманістична педагогіка (Ш. Амонашвілі), педагогіка співробітництва (І. П. Волков, С. І. Гессен, В. Сухомлинський).

Виклики та тенденції педагогіки XXI століття. Освіта для сталого розвитку. Цифровізація та дистанційне навчання. Інтернаціоналізація та глобалізація освіти. Трансформація освітніх систем після пандемії COVID-19. Перехід до нових освітніх парадигм.

Законодавчі та нормативні документи про організацію освіти в Україні. Основні напрями реформування освіти. Освіта в умовах війни.

Змістовний модуль 3. Загальнотеоретичні основи освітнього процесу

Тема 8. Освітній процес як система.

Сутність освітнього процесу. Визначення поняття «освітній процес» у сучасній педагогіці. Цілі, завдання, функції освітнього процесу. Освітній процес як система. Ознаки системи (цілісність, взаємозв'язок елементів, динамічність, структурованість). Компоненти системи освітнього процесу: мета; зміст; суб'єкти (учень, учитель); методи, форми, засоби; результат; зворотний зв'язок.

Структура освітнього процесу. Логіка побудови освітнього процесу. Взаємодія між викладанням, навчанням і вихованням.

Принципи організації освітнього процесу. Принципи науковості, системності, доступності, свідомості й активності, індивідуалізації тощо. Принципи компетентнісного та особистісно зорієнтованого навчання. Суб'єкти освітнього процесу та їх взаємодія. Роль і функції вчителя й здобувача освіти. Сучасні підходи до проектування та організації освітнього процесу. Компетентнісний підхід. Системно-діяльнісний підхід. Інклюзивний підхід. Дистанційне й змішане навчання.

Тема 9. Сучасне освітнє середовище як фактор формування особистості.

Поняття освітнього середовища. Визначення освітнього середовища у сучасній педагогіці. Освітнє середовище як соціокультурне, педагогічне, психолого-педагогічне явище.

Особливості педагогічної взаємодії. Розвиток, соціалізація і виховання особистості. Поняття про особистість. Структура особистості. Фактори розвитку особистості. Процес розвитку особистості. Біологічні (спадковість) та соціальні (соціалізація, середовище, діяльність та виховання) чинники та закони психічного розвитку особистості. Теорії розвитку особистості. Вікові та індивідуально-типологічні особливості. Сутність та характеристика навчальної діяльності школяра.

Структура сучасного освітнього середовища. Компоненти: фізичне, соціальне, інформаційне, культурне середовище.

Суб'єкти взаємодії: вчитель, здобувач освіти, батьки, громада. Матеріально-технічна база, цифрова інфраструктура, візуально-просторове оформлення.

Функції освітнього середовища (соціалізуючи, освітньо-виховна, розвивальна, інформаційна та комунікаційна функція).

Типи освітніх середовищ. Сучасні характеристики ефективного освітнього середовища. Вплив освітнього середовища на формування особистості. Роль вчителя в створенні сприятливого освітнього середовища. Педагогіка партнерства. Освітнє середовище як ресурс індивідуалізації та інклюзії. Проектування сучасного освітнього середовища. Педагогічні підходи до моделювання середовища (діяльнісний, особистісно зорієнтований, системний). Інструменти оцінювання середовища (анкетування, самооцінка, зовнішній аудит).

Форми та методи контролю навчальних досягнень

Поточний контроль: усне і письмове опитування; індивідуальні завдання; доповіді; метод проєктів, студентські презентації виконаних завдань.

Підсумковий контроль: екзамен.

3. Критерії оцінювання результатів навчання

а) робота на практичному занятті: (усна відповідь, доповідь, виконання завдань на практичному занятті)	до 50 балів
б) екзамен	до 25 балів
в) модульна контрольна робота (тестові завдання), творчі завдання	до 5 балів
г) самостійна робота студентів	до 20 балів

Робота на практичному занятті оцінюється за такими критеріями: 5 балів – здобувач освіти у повному обсязі володіє навчальним матеріалом; вільно, самостійно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань; вільно послуговується науковою термінологією, розв’язує задачі стандартним або оригінальним способом, наводить аргументи на підтвердження власних думок, здійснює аналіз та робить висновки. 4 бали – здобувач освіти у повному обсязі володіє навчальним матеріалом; при висвітленні деяких питань допускає окремі неістотні неточності, розв’язує задачі стандартним способом. 3 бали – відповідь, що позбавлена серйозних неточностей; при висвітленні деяких питань не вистачає достатньої аргументації, допускаються при цьому окремі неістотні неточності та незначні помилки; теоретична відповідь без виконаного практичного завдання; здобувач освіти розв’язує задачі стандартним способом, послуговується науковою термінологією. 2 бали – у відповіді багато неточностей, студент не володіє достатньою мірою науковим апаратом, не здатний до аналізу, обґрунтування та аргументації, допускає помилки.; 1 бал – здобувач освіти виявляє елементарні знання окремих положень, не володіє навчальним матеріалом у достатньому обсязі, проте фрагментарно викладає окремі питання навчальної дисципліни, не розкриває зміст теоретичних питань і практичних завдань.

4.Зміст лекцій

Лекція 1. Педагогіка як наука. Її структура, функції, зв'язок з іншими науками

План:

1. Виникнення педагогіки як науки.
2. Об'єкт, предмет і завдання педагогіки.
3. Структура педагогічного знання.
4. Функції педагогіки.
5. Взаємозв'язок педагогіки з іншими науками.

Рекомендована література

Закон України «Про освіту». URL : www.golos.com.ua/article/294010

Закон України «Про вищу освіту». URL : zakon.rada.gov.ua/go/1556-18

Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-204>.

Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL : ru.osvita.ua/legislation/ser_osv/76886/

Глосарій новітньої педагогічної термінології : наук. видання / упоряд. І. О. Помазан, Т. М. Берест, О. В. Ільїна, Г. В. Купрікова. Харків : Вид-во НУА, 2021. 107 с.

Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ :Либідь, 1997. С. 53, 223, 250.

Дубасенюк О. А. Практикум з педагогіки: навч. посібник. Київ, 2007. 464 с.

Зайченко І.В. Педагогіка: навч. посіб. для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ :Освіта України, 2006. С. 6 – 26.

Варій М.Й., Ортинський В.Л. Основи психології і педагогіки: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури. 2007. С. 256 – 275.

Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: підручник. Київ: Знання, 2007. С. 43 – 49.

Кузьмінський А. І., Вовк Л. П., Омеляненко В. Л. Педагогіка: завдання і ситуації: практикум. Київ: Знання-Прес, 2008. 156 с.

Мойсеюк Н. Педагогіка: навчальний посібник. Київ, 2007. С. 11 – 52.

Омеляненко С.В. Педагогіка. Тестові завдання. Київ: Знання, 2008. С. 22 – 33.

1. Педагогіка (від гр. *país, paidoc*: пайс – дитина і *аго – вести*). Педагогом у Стародавній Греції називали раба, який супроводжував дитину свого господаря до школи. Прямий переклад – *вести дитину, провідник; той, який взаємодіє з дитиною*. Педагогом у Стародавній Греції називали раба, який у буквальному сенсі слова брав за руку дитину свого хазяїна і супроводжував його в школу. Викладав у цій школі нерідко інший раб, тільки вчений. За часів розквіту Римської імперії Греція була перетворена на римську колонію (давньогрецькі

філософи, музиканти, вчені потрапили у полон). У Давньоруській державі педагогів називали *майстрами*. Педагогіка включно до сер. XVII ст. залишалась складовою філософії.

Перші школи найдавнішими у людській цивілізації вважаються *піктографічні школи* (виникли за 7 тис. років до н.е. на території нинішньої Мексики). У той час там проживали племена інків та майя. Перші школи з'являються в країнах Сходу: Ассирії, Вавилоні, Єгипті, Китаю, Індії. Це були школи при палацах, де навчались діти зі знатних сімей.

Практика виховання з'явилась разом з першими людьми. Старші покоління завжди турбувалися, щоб молодь оволоділа знаннями і досвідом діяльності (виробничою, моральною). Але з розвитком виробництва і накопиченням певної бази знань все важливішою ставала потреба у спеціальній підготовці підростаючого покоління до життя.

Філософія – перші широкі узагальнення з питань педагогічної теорії і практики.

Давньогрецька філософія – Демокрит (460-370 рр. до н.е.), Сократ (469-399 рр. до н.е.), його учень Платон (427-347 рр. до н.е.), Аристотель (384-322 рр. до н.е.) та інші – розробили у своїх працях важливі ідеї і положення щодо виховання людини, формування її особистості.

Праці давньоримського філософа і педагога Марка Фабія Квінтіліана (35-96 рр.). Його можна назвати першим *штатним* педагогом, який одержував платню з імператорської казни і навчав юнаків-патриців ораторського мистецтва. У своїй книзі «Освіта оратора» Квінтіліан розробив педагогічну систему. Цей твір довгий час залишався провідною книгою з педагогіки і вивчався у всіх риторських школах разом із творами Цицерона.

У період Середньовіччя проблеми виховання розроблялися філософами-богословами, педагогічні ідеї яких мали релігійне наповнення. Протягом дванадцяти століть закріплювалися принципи догматичного навчання.

Епоха Відродження збагатила світ яскравими мислителями, педагогами-гуманістами, громадськими діячами, які відроджували ідеї античних філософів (Еразм Роттердамський, Вітторіно да Фельтре, Франсуа Рабле, Мішель Монтень, Томас Мор, Томмазо Кампанелла та багато інших).

Педагогіка формується в науку (коли):

- визначений предмет дослідження (найкоротше та найзагальніше визначення – наука про виховання людини);
- застосовуються спеціальні методи дослідження;
- між фактами, явищами пед.дійсності зафіксовані об'єктивні зв'язки (закони, закономірності);
- встановлені об'єктивні зв'язки дозволяють прогнозувати майбутній розвиток.

Вперше педагогіка була виділена із системи філософських знань на поч. XVII ст. англійським філософом Френсісом Бэконом (1561 – 1626) в 1623 році в

трактаті «Про переваги та збільшення наук» він здійснив спробу класифікувати науки, в тому числі назвав як окрему галузь – *педагогіку*, під якою розумів *керівництво читанням*.

Виокремлення від філософії і оформлення педагогіки в наукову дисципліну пов'язана і з іменем Яна Амоса Коменського (1592 – 1670) – великий чеський педагог-гуманіст. В 1632 р. він написав видатний твір «Велика дидактика», що започаткувала науку про навчальний процес.

У XVII ст. з'явилися передумови (причини) – виокремлення педагогіки в самостійну науку:

- ✓ розвиток матеріального виробництва і духовної культури;
- ✓ зростання у зв'язку з цим ролі освіти і школи;
- ✓ розширення та ускладнення навчально-виховної діяльності й збагачення відповідного фахового досвіду.
- ✓ бурхливий розвиток всіх галузей педагогічних знань;
- ✓ широке узагальнення та систематизація;
- ✓ розвиток поняттєвого апарату педагогічної науки: формування, розвиток, самовиховання, саморозвиток тощо ;
- ✓ високий рівнем узагальнення і класифікації поняттєвого апарату науки.

З часом поняття педагогіка втратило первинний зміст. У світовому педагогічному лексиконі використовують нові терміни: *андрагогіка* (від грец. – людина, вести).

У США загально визнаною є назва – *філософія освіти*.

До педагогічних наук належать:

- а) загальна педагогіка, яка вивчає головні теоретичні й практичні питання виховання, навчання і освіти, загальні проблеми навчально-виховного процесу;
- б) вікова педагогіка (дошкільна, шкільна педагогіка, педагогіка дорослих), що досліджує закони і закономірності виховання, навчання й освіти, організаційні форми і методи навчально-виховного процесу стосовно різних вікових груп;
- в) корекційна педагогіка, яка досліджує виховання, навчання та освіту дітей з різними вадами.

Її утворюють: сурдопедагогіка (грец. *surdus*- глухий) – наука про навчання і виховання дітей з вадами слуху; тифлопедагогіка (грец. *tiphlos*- сліпий) – наука про навчання і виховання сліпих і слабозорих; олігофренопедагогіка (грец. *olygos* – малий і *phren*- розум) – наука про навчання і виховання розумово відсталих і дітей із затримками розумового розвитку; логопедія (грец. *logos* – слово і *paideia* – виховання, навчання) – наука про навчання і виховання дітей з порушеннями мовлення; виправно-трудова педагогіка (перевиховання неповнолітніх і дорослих злочинців);

г) галузеві педагогіки (військова, спортивна, вищої школи, профтехосвіти) кожна з яких розкриває закономірності навчально-виховного процесу у певних сферах життєдіяльності людини.

До системи педагогічних наук належить історія педагогіки – наука, що вивчає розвиток педагогічних ідей і практику освіти в різні історичні епохи.

Окремою групою педагогічних наук є часткові, або предметні, методики, які зосереджуються на дослідженні закономірностей викладання і вивчення конкретних навчальних дисциплін у закладах освіти всіх типів.

Соціальна педагогіка вивчає становлення й розвиток особистості в процесі здобуття освіти та виховання в різних соціальних інститутах.

Педагогіка як наука має свій понятійний апарат, що охоплює базові категорії, терміни, поняття, які не існують ізольовано, а перебувають у системному взаємозв'язку.

2. Педагогіка як наука має власний об'єкт і предмет вивчення.

Педагогіка – це наука про виховання людини.

Кожна наука має свої предмет і об'єкт дослідження та є синтезом знань про явища дійсності, які вона вивчає. Об'єкт (частина об'єктивної реальності, що вивчає наука), предмет (ті аспекти, ознаки, властивості об'єкта, що суттєві для даної науки). Тобто більш ширше поняття – об'єкт.

В.А. Сластенін дає визначення. Об'єктом педагогіки є та частина об'єктивного світу, що обумовлюють розвиток людського індивіда в процесі цілеспрямованої діяльності суспільства. (тобто, система педагогічних явищ, пов'язаних з розвитком індивіда).

Об'єктом педагогіки є та частина об'єктивного світу, ті його явища, які обумовлюють розвиток людського індивіда в процесі цілеспрямованої діяльності суспільства. (Мойсеюк Н.)

Предмет науки – це те, що кожна наука вивчає в об'єкті.

Предметом педагогіки є

- ✓ Предметом педагогіки є: а) дослідження закономірностей педагогічних явищ і процесів; б) теоретичне обґрунтування змісту, принципів, форм і методів навчання та виховання; в) вивчення передового педагогічного досвіду і розвиток на цій основі сучасної педагогіки; г) розробка педагогічної техніки (С.Максимюк).
- ✓ виховна діяльність, що здійснюється в навчально-виховних установах (Підласий І.В.).
- ✓ виховна діяльність, що здійснюється в закладах освіти людьми, уповноваженими на це суспільством (М.М. Фіцула)

Визначення поняття педагогіка:

Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л.

Педагогіка – наука про спеціально організовану цілеспрямовану і систематичну діяльність з формування людини – про зміст, форми і методи виховання, освіти та навчання.

Педагогіка – наука про виховання людини (Омелянко В.Л., Кузьмінський А.І.)

Педагогіка – наука про виховання (Підласий І.П.).

Як висновок, найкоротше, загальне і разом з тим відносно точне визначення сучасної педагогіки – *це наука про виховання людини*. Поняття *виховання* тут вживається в самому широкому сенсі, включаючи *освіту, навчання, розвиток*.

Педагогіка як наука вивчає процес виховання, процес освіти, процес навчання і розвитку людини лише у властивих їй межах, розглядає у цих процесах тільки *педагогічний аспект*. Вона досліджує те, на яких загальнопедагогічних засадах, завдяки яким засобам виховної роботи потрібно будувати виховний процес, освіту і навчання людей різних вікових груп в освітніх закладах, в усіх типах установ, організацій і трудових колективів.

Найважливішими завданнями педагогіки як науки є: дослідження закономірностей процесу виховання, розробка теорії й методики організації навчально-виховного процесу, його змісту, принципів, організаційних форм, методів та прийомів.

4. Функції педагогічної науки обумовлені її об'єктом, предметом і завданнями.

Функції педагогіки

- ✓ Загальнотеоретична – теоретичний аналіз закономірностей педагогічного процесу.
- ✓ Прогностична – обумовлене передбачення розвитку педагогічної реальності.
- ✓ Практична – удосконалення педагогічної практики, розробка нових засобів, методів, форм, систем навчання, виховання, управління освітніми структурами. І.Зайченко.

В.Сластьонін виділив теоретичну і технологічну функції.

Теоретична функція реалізується на трьох рівнях:

- описовому або пояснювальному – вивчення передового і новаторського педагогічного досвіду;
- діагностичному – виявлення стану, умов і причин педагогічних явищ, успішності й ефективності діяльності педагога і учнів;
- прогностичному – експериментальні дослідження педагогічної дійсності і побудова на їх основі моделей перетворення цієї дійсності.

Прогностичний рівень теоретичної функції пов'язаний з розкриттям сутності педагогічних явищ науковим обґрунтуванням передбачуваних змін. На цьому рівні створюються теорії навчання й виховання, моделі педагогічних систем, що передують освітній практиці.

Технологічна функція теж передбачає три рівні реалізації:

- проєктивний, пов'язаний з розробкою відповідних методичних матеріалів (навчальних планів, програм, підручників і навчальних посібників, педагогічних рекомендацій), які втілюють у собі теоретичні концепції і визначають *нормативний або регулятивний* план педагогічної діяльності, її зміст і характер;
- перетворюючий, спрямований на впровадження досягнень педагогічної науки в освітню практику з метою її удосконалення;
- рефлексивний і коригуючий, що передбачає оцінку впливу наукових досліджень на практику навчання й виховання і наступну корекцію у взаємозв'язку наукової теорії і практичної діяльності.

5. Зв'язок з іншими науками. Джерела педагогіки як науки.

Джерела педагогіки як науки є:

- ✓ багатовіковий практичний педагогічний досвід, закріплений у способі життя, традиціях, звичаях людей, народній педагогіці;
- ✓ філософські, суспільствознавчі, педагогічні і психологічні праці;
- ✓ сучасна світова і вітчизняна практика виховання;
- ✓ дані спеціально організованих педагогічних досліджень;
- ✓ досвід педагогів-новаторів, що пропонують оригінальні ідеї і системи виховання в сучасних умовах.

Виховання й освіта людини – завжди є соціальними явищами; тому педагогіка перебуває у взаємозв'язку й взаємодії з іншими суспільними науками, перш за все, з *філософією, історією, етикою, естетикою тощо*.

Оскільки людина є невід'ємною складовою природи і її розвиток (фізичний, психічний, духовний) є процес соціально-біологічний, то й розвиток педагогіки у значній мірі обумовлений рівнем природничо-наукових знань (фізики, математики, біології, фізіології, генетики).

Для сучасної педагогіки характерним є зміцнення зв'язків з антропологією, соціологією і психологією. Психологія оперує такими основними науково-теоретичними поняттями, як психіка, психічні процеси, розвиток, особистість, особистісні властивості і якості, відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, воля, мова, емоції і відчуття, діяльність, спілкування, здібності та іншими.

Також і фізіологія (вища нервова діяльність, індивідуально-особистісні відмінності, активність і динамічність функціонування нервових процесів, стан фізіологічних систем, темперамент, генетичний фонд і здоров'я, екологічна ситуація й життєдіяльність дитини, спадковість і особистість) – є основою педагогічної діяльності в самій педагогіці.

Навчальний курс *Педагогіка* – є важливою частиною загальної системи психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів.

В результаті вивчення курсу майбутні спеціалісти повинні оволодіти такими спеціальними педагогічними вміннями:

- 1) планувати педагогічну діяльність, визначати мету і завдання освіти, навчання й виховання, а також близькі, середні і далекі освітні перспективи;
- 2) використовувати на практиці основні форми організації освіти, навчання й виховання учнів різних типів шкіл і вікових категорій, а також відповідні методи і засоби освіти, навчання, виховання, оптимально поєднувати їх у конкретній педагогічній ситуації;
- 3) організовувати учнів і колектив учнів на виконання необхідних теоретичних і практичних завдань; ефективно керувати діяльністю і спілкуванням учнів у колективі в навчально-виховному процесі;
- 4) аналізувати освітній процес, результати освіти, навчання й виховання, вивчати учнів і учнівські колективи, з'ясовувати причини неуспішності, недоліки в поведінці учнів, накреслювати ефективні заходи, спрямовані на їх усунення;
- 5) займатися самоосвітою, творчо використовувати на практиці нові досягнення педагогічної науки і передового досвіду, здійснювати необхідні педагогічні дослідження, виявляти творчий підхід, не допускати формалізму і схематичності в педагогічній діяльності;
- 6) ефективно виконувати функції класного керівника, організовувати позакласну і позашкільну роботу з учнями, а також роботу з батьками, громадськістю, різноманітними організаціями (державними, громадськими та іншими), учнівським самоврядуванням.

Контрольні питання

1. Предмет, об'єкт педагогіки як науки.
2. Основні завдання педагогіки як науки.
3. Сутність загальнотеоретичної функції.
4. Сутність прогностичної функції.
5. Сутність практичної функції педагогіки.

Лекція 2. Категоріально-поняттєвий апарат педагогіки.

План

1. Основні педагогічні категорії (освіта, виховання, навчання, розвиток, формування).
2. Сутність, структура, інтерпретація категорій у різних педагогічних концепціях.
3. Взаємозв'язок понять у педагогіці.

Рекомендована література

Закон України «Про освіту» (статті 41, 42). URL : www.golos.com.ua/article/294010

Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. С. 53, 223, 250.
2. Дубасенюк О. А. Практикум з педагогіки: навч. посіб. Київ, 2007. 464 с.
3. Зайченко І.В. Педагогіка: навч. посіб. для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ : Освіта України, 2006. С. 6 – 26.
4. Варій М.Й., Ортинський В.Л. Основи психології і педагогіки: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури. 2007. С. 256 – 275.
5. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: підручник. Київ: Знання, 2007. С. 43 – 49.
6. Кузьмінський А. І., Вовк Л. П., Омеляненко В. Л. Педагогіка: завдання і ситуації: практикум. Київ: Знання-Прес, 2008. 156 с.
7. Мойсеюк Н. Педагогіка: навчальний посібник. Київ, 2007. С. 11 – 52.
8. Омеляненко С.В. Педагогіка. Тестові завдання. Київ: Знання, 2008. С. 22 – 33.
9. Соловей М. І., Кудіна В. В., Спіцин Є. С. Методологія та технологія науково-педагогічних досліджень: посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Ленвіт, 2009. 192 с.
10. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень. Рівне : Волинські обереги, 2013. 316 с.
11. Сікорський П. Нова педагогіка: навч. посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2021. 540 с.

1. Ключові *категорії педагогіки* – це виховання, освіта, навчання, розвиток, формування.

Педагогіка має свій понятійний апарат – систему педагогічних понять, які виражають наукові узагальнення.

Підласий І.П. Зайченко І.В.

Виховання – цілеспрямований і організований процес формування особистості. У педагогіці поняття виховання використовується в широкому і вузькому соціальному, а також в широкому і вузькому педагогічному значенні.

В широкому соціальному розумінні виховання – це передача накопиченого досвіду від старших поколінь до молодших. Під досвідом розуміють знання, уміння, способи мислення, моральні, естетичні, правові норми, трудовий досвід, систему специфічних національних цінностей, досвід примноження матеріальних благ тощо, як в організованих формах (системи освіти), так і шляхом природного засвоєння в результаті взаємодії поколінь і впливу середовища.

З огляду на це, виховання характеризується кількома властивостями:

- воно є вічною категорією, невід’ємною частиною людського буття; виникло одночасно з виникненням суспільства;
- виховання є соціальною категорією, властивою лише людям;

– виховання має історичний характер, оскільки його мета, завдання, зміст, методи, форми, як і вся педагогічна політика, не залишаються незмінними, а розвиваються, змінюються, вдосконалюються під впливом досвіду і науки;

– виховання має національний характер, оскільки здійснюється в межах конкретного народу (конкретної нації) і ґрунтується на його мові, історії, культурі, звичаях, побуті.

У широкому педагогічному розумінні виховання – це спеціально організований, цілеспрямований і керований вплив колективу вихователів на вихованців з метою формування у них певних якостей, що здійснюється в навчально-виховних закладах і охоплює весь педагогічний процес.

У вузькому педагогічному розумінні виховання – це процес і результат виховної роботи, спрямованої на розв'язання конкретних виховних завдань. У педагогіці поняття виховання часто використовують для позначення складових частин цілісного виховного процесу. наприклад, розумове, моральне, естетичне виховання тощо.

Виховання – процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів. С.Гончаренко.

Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Вузьке педагогічне розуміння поняття виховання педагогіка тлумачить як формування конкретної людської якості, звички, якоїсь риси, світогляду тощо.

С.Гончаренко. Навчання – цілеспрямований процес передачі і засвоєння знань, умінь, навичок та способів пізнавальної діяльності людини.

І.Зайченко. Навчання – це спеціально організований, цілеспрямований і керований процес взаємодії учителів і учнів, що передбачає засвоєння знань, умінь, навичок, формування світогляду, розвиток розумових сил і потенційних можливостей учнів, зміцнення навичок самоосвіти у відповідності з визначеними завданнями.

В.Онищук. Навчання – цілісний двосторонній процес педагогічної діяльності вчителя(викладання) і пізнавально-навчальної діяльності учнів(учіння), спрямований на досягнення навчально-виховних завдань.

У Педагогічній енциклопедії поняття освіта – це процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок. Основний шлях одержання освіти – навчання в системі різноманітних навчальних закладів. Суттєву роль у засвоєнні знань, розумовому розвитку людини відіграє самоосвіта, культурно-просвітницька робота, участь у суспільно-трудої діяльності.

Фіцула М. Освіта – процес і результат засвоєння учнями систематизованих знань, умінь і навичок, формування на їх основі наукового світогляду, моральних та інших якостей особистості, розвиток її творчих сил і здібностей.

В залежності від обсягу отриманих знань і досягнутого рівня самостійного мислення розрізняють початкову загальну, базову загальну середню, повну загальну середню (профільна), базову вищу і повну вищу освіту.

Чотирьохкомпонентна структура змісту освіти: знання про природу, суспільство, техніку, людину, способи діяльності; досвід здійснення відомих видів діяльності, втілених разом із знаннями в уміннях та навичках особистості; досвід творчої діяльності, втілений в особливих інтелектуальних процедурах; досвід емоційно-ціннісного ставлення до дійсності.

І. Зайченко. Розвиток – процес і результат кількісних і якісних змін, що відбуваються в організмі людини (анатомо-фізіологічне дозрівання людини, удосконалення її нервової системи, психіки, в збагаченні світогляду, удосконаленні пізнавальної та творчої діяльності).

Відомий український психолог Г.С.Костюк: виділяв три види розвитку людини: *фізичний* – передбачає ріст організму, певні якісні і кількісні зміни на основі біологічних процесів; *психічний* розвиток – процеси змін і становлення психіки людини; *соціальний* розвиток – процес оволодіння людиною соціальним досвідом.

У *Педагогічній енциклопедії* розвиток визначається як зміни, що становлять собою перехід від простого до більш складного, від нижчого до вищого; як процес, в якому поступове накопичення кількісних змін сприяє наступним якісним змінам. Джерелом і внутрішнім змістом розвитку є боротьба протилежностей.

І. Зайченко. Формування – це процес становлення людини як соціальної істоти під впливом усіх без винятку факторів – екологічних, психологічних, соціальних, економічних, національних, релігійних тощо. *Формування особистості – становлення людини як соціальної істоти внаслідок впливу середовища і виховання на внутрішні сили розвитку.*

Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Під формуванням особистості мають на увазі *процес розвитку людини як залежно від цілеспрямованих впливів, так і різноманітних впливів* навколишнього середовища.

У сучасній зарубіжній педагогіці перша група дій на людину часто позначається терміном *інтенціональне виховання*, друга – *функціональне виховання*.

Виховання, освіта і навчання – три найважливіші напрями педагогічної діяльності, які органічно пов'язані між собою і доповнюють один одного. Їх *взаємозв'язок – одна з основних педагогічних закономірностей*. Попри те, що виховання, освіта і навчання тісно взаємопов'язані, їх не можна ототожнювати, оскільки вони мають свою специфіку, свої особливості.

Освітній процес – це динамічна взаємодія викладача й здобувача освіти, спрямована на формування особистості, розвиток її компетентностей, світогляду, умінь та ціннісних орієнтацій. Чому освітній процес – це система?

Система – це цілісне утворення, елементи якого перебувають у взаємозв'язку, мають спільну мету, ієрархічну структуру та внутрішню логіку.

Отже, освітній процес – це система, бо він має:

Мету (формування особистості, забезпечення освітніх результатів);

Суб'єктів (викладач, студент, вихователь, учень, батьки);

Зміст (навчальні дисципліни, програми, компетентності);
 Методи (способи навчання, виховання, розвитку);
 Форми (уроки, лекції, семінари, тренінги, практикуми);
 Засоби (підручники, ІКТ, наочність, онлайн-платформи);
 Результати (рівень сформованості знань, умінь, компетентностей);
 Зворотний зв'язок (рефлексія, оцінювання, корекція).

Властивості освітнього процесу як системи:

Цілісність – усі елементи мають бути узгодженими;

Ієрархічність – система має рівні (загальноосвітній, професійний, вищий тощо);

Взаємозв'язок – кожен компонент впливає на інші;

Розвиток – система змінюється відповідно до викликів часу;

Керованість – педагог організовує та скеровує процес до запланованих результатів.

Висновок: Педагог, розуміючи освітній процес як систему, здатен ефективно його планувати, організовувати й аналізувати, досягаючи бажаних результатів навчання й виховання.

3. Педагогіка як наука має свій понятійний апарат, що охоплює базові категорії, терміни, поняття, які не існують ізольовано, а перебувають у системному взаємозв'язку.

Як ці поняття пов'язані між собою?

Освіта включає в себе навчання, виховання і розвиток.

Навчання і виховання – складові освітнього процесу, які взаємодіють.

Розвиток є наслідком і умовою ефективного навчання й виховання.

Формування особистості – мета і результат усіх компонентів освітнього процесу.

Наприклад, розвиток критичного мислення (розвиток) неможливий без активних методів навчання і стимулювання самостійності (навчання) та формування ціннісного ставлення до правди, об'єктивності (виховання).

Освітній процес

/ | \
 Навчання Виховання Розвиток

\ | /
 Формування особистості

Висновок.

Педагогічна діяльність має бути науково обґрунтованою, а для цього необхідно: мислити системно; розуміти взаємозв'язки понять; вміти інтегрувати компоненти освітнього процесу в єдину педагогічну систему. Завдання педагога – бачити ці взаємозв'язки, щоб створити умови для гармонійного розвитку особистості в контексті сучасних викликів освіти.

Контрольні питання

1. Суттєві ознаки поняття *виховання, навчання, освіта*.

2. Суттєві ознаки педагогічних категорій: формування особистості, розвиток особистості.

3. Які властивості освітнього процесу як системи.

Лекція 3. Методологія педагогіки як багаторівнева система.

План

1. Сутність методології педагогіки.

2. Методологічні рівні наукового пізнання.

3. Основні наукові підходи (системний, діяльнісний, компетентнісний тощо).

4. Поняття про педагогічне дослідження. Методи педагогічного дослідження.

5. Етапи педагогічного дослідження.

Література

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. С. 206, 207.

2. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ, Вінниця: ДОВ "Вінниця", 2008. 278 с.

Дубасенюк О., Іванченко А. Практикум з педагогіки: навчальний посібник. Житомир: ЖДПУ, 2002. С. 30 – 46.

3. Зайченко І.В. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ: Освіта України, 2006. С. 26 – 40.

4. Варій М.Й., Ортинський В.Л. Основи психології і педагогіки: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури. 2007. С. 260 – 275.

5. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: підручник. Київ: Знання, 2007. С. 37 – 49.

6. Мойсеюк Н. Педагогіка: навчальний посібник. Київ: Знання, 2007. С. 27 – 52.

7. Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології: монографія / В. Андрущенко, С. Сисоєва, Н. Гузій та ін.; за ред. С. Сисоєвої. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 183 с.

8. Сисоєва С.О., Кристопчук Т.Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.

9. Тверезовська Н. Т. Сидоренко В.К. Методологія педагогічного дослідження : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 440 с

10. Омеляненко С.В. Педагогіка. Тестові завдання. Київ : Знання, 2008. С. 22 – 33.

11. Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження: монографія. Харків: ФОП Панов А. М., 2017. 237 с.

1. Методологія: 1) сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в науці; 2) вчення про методи пізнання та перетворення дійсності (Гончаренко С.У.)

Методологія (гр. *methodos* – спосіб, метод і *logos* – наука, знання) – вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу.

Методологія вивчає підходи, методи, засоби та прийоми *науково-пізнавальної діяльності*.

Найчастіше методологію тлумачать як *теорію методів дослідження, як систему знань про теорію науки або систему методів дослідження*.

Методологічний апарат включає в себе:

- принципи організації та проведення наукового дослідження;
- методи наукового дослідження;
- основу наукового дослідження (актуальність, об'єкт, предмет, гіпотезу, мету та завдання, наукову новизну, теоретичну та практичну цінність).

Методологія – це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища. Методологія виконує такі функції:

- визначає *способи* здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища;
- забезпечує всебічність та об'єктивність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;
- створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

Методологія педагогіки – сукупність теоретичних положень про педагогічне пізнання і перетворення дійсності. (І.В.Зайченко)

Методологія педагогіки – вчення про принципи, форми і методи наукового пізнання педагогічної дійсності.

Методологія педагогіки виконує *нормативну і регулятивну функції*.

Перша (нормативна) – містить систему методів пізнання педагогічних явищ і є комплексом умов, засобів, орієнтирів дослідження; *друга (регулятивна)* – містить принципи, методи, засоби, процедури, що становлять собою технологію перетворення, регуляцію педагогічної діяльності.

2.Методологія педагогіки являє собою систему знань про основи та структуру педагогічної теорії, про підходи до дослідження педагогічних явищ і процесів, про способи одержання знань, які об'єктивно відображають педагогічну дійсність в умовах розвитку суспільства.

Отже, методологічні основи педагогіки – це той науковий фундамент, з позицій якого пояснюються основні педагогічні явища, розкриваються їх закономірності.

Можна назвати ряд рівнів методології педагогіки, а саме:

Філософська методологія (філософія) є найвищим рівнем методології педагогіки, адже сама педагогічна наука народилася у надрах *науки про мудрість*.

Тому педагогіка спирається у своїх дослідження на фундаментальні філософські закони, використовує її категорії тощо.

Загальнонаукова методологія (досягнення інших людинознавчих наук). Педагогіка використовує загальнонаукові принципи, форми, підходи до відображення дійсності, зокрема системний підхід, закони логіки, психологічні закономірності тощо.

Конкретнонаукова методологія (досягнення самої педагогічної науки). Педагогічна наука накопичила значний фонд знань про сутність основних педагогічних процесів і явищ, які відображені у загальнопедагогічних законах і закономірностях.

Дисциплінарна методологія (результати дослідження в окремих галузях педагогічної науки) – закономірності навчання, виховання, розвитку особистості.

Методологія міждисциплінарних досліджень. Сюди можна віднести праці класиків педагогіки, котрі як правило досліджували педагогічні явища і процеси не виокремлено, а у їх взаємозв'язку. Педагог, досліджуючи будь-яке педагогічне явище або процес, враховує кожний з рівнів методології. (Дубасенюк О., Іванченко А., Фіцула М., Максимюк В.)

В структурі методологічного знання виділяють чотири рівні: філософський, загальнонауковий, конкретнонауковий і технологічний. (Зайченко І.)

У науковому пізнанні методологія – це система принципів, підходів і способів організації дослідження. У педагогіці методологія допомагає структурувати дослідницький процес, вибудовувати логіку пізнання та пояснення педагогічних явищ.

Розрізняють чотири основні методологічні рівні:

Філософський рівень. Забезпечує світоглядне обґрунтування дослідження. Базується на філософських засадах (матеріалізм, ідеалізм, діалектика, екзистенціалізм тощо). У педагогіці визначає бачення особистості, суспільства, мети виховання й освіти.

Загальнонауковий рівень. Охоплює методи, спільні для багатьох наук: аналіз, синтез, моделювання, класифікація, аналогія. Дає змогу формувати об'єктивне уявлення про педагогічні явища.

Конкретно-науковий рівень. Визначає методи, властиві саме педагогічній науці: педагогічне спостереження, анкетування, педагогічний експеримент, бесіда, аналіз продуктів діяльності тощо. Дає змогу отримати емпіричні дані для аналізу.

Технологічний рівень. Пов'язаний з розробкою методик, алгоритмів, педагогічних технологій. Забезпечує прикладне втілення результатів наукового дослідження в освітню практику.

Висновок: Методологічні рівні не ізольовані – вони взаємодіють між собою, забезпечуючи цілісність і логічність дослідницького процесу.

3. Основні наукові підходи в педагогіці

Підходи – це концептуальні орієнтири для аналізу, інтерпретації й вирішення педагогічних завдань. У сучасній педагогіці особливого значення набули такі наукові підходи:

1. Системний підхід. Розглядає педагогічні явища як складні, взаємопов'язані системи, що мають структуру, функції, ієрархію.

Дає змогу аналізувати освітній процес як цілісність, де кожен компонент (мета, зміст, методи, форми, засоби, результат) пов'язаний з іншими.

2. Діяльнісний підхід. Освіта розглядається як організація цілеспрямованої діяльності суб'єкта (учня, студента). Особистість формується в процесі активної взаємодії з оточенням через пізнавальну, комунікативну, творчу діяльність. Навчання – не просто засвоєння знань, а розвиток здатності діяти.

3. Компетентнісний підхід. Орієнтується на результати навчання, виражені в компетентностях (знання, уміння, ставлення, цінності). Основна мета – сформувані здатність особистості ефективно діяти в різних життєвих ситуаціях. Створює основу для модернізації змісту освіти згідно з європейськими освітніми стандартами.

4. Особистісно орієнтований підхід. Освіта повинна бути звернена до особистості учня, його потреб, інтересів, можливостей. Передбачає індивідуалізацію навчання, розвиток мотивації, самостійності, самопізнання.

5. Аксіологічний підхід. Акцентує увагу на цінностях, які передаються в процесі виховання та навчання. Формує гуманістичну спрямованість освіти, виховання толерантності, поваги до інших, етичної культури.

6. Культурологічний підхід. Розглядає освіту як частину культури та механізм культурної трансляції. Освітній процес – це засвоєння культурного досвіду людства, розвиток культурної ідентичності.

Висновок. Методологія педагогічної науки забезпечує глибоке, обґрунтоване й цілісне дослідження складних освітніх явищ. Розуміння методологічних рівнів дозволяє дослідникові визначити логіку пізнання, а наукові підходи – обрати ракурс аналізу та ефективно проектувати педагогічну практику.

Для сучасного педагога важливо не лише знати ці підходи, але й уміти комбінувати їх, адаптуючи до реальних умов навчання й виховання.

4. Педагогічне дослідження – спеціально організований *науковий процес пізнання* педагогічного середовища, педагогічних явищ, фактів, суб'єктів педагогічної взаємодії в умовах діяльності, а також зв'язків і відносин між ними.

Педагогічне дослідження – *результат наукової діяльності*, спрямованої на здобування нових знань про закономірності навчання й виховання.

Педагогічне дослідження пояснює та прогнозує розвиток окремих педагогічних явищ і фактів, а також тенденції та зміни в педагогічному процесі.

Наукові дослідження є особливою формою процесу пізнання. У педагогіці їх поділяють на фундаментальні та прикладні.

Фундаментальні дослідження мають на меті розкрити загальну суть педагогічних явищ, дати наукове обґрунтування педагогічної діяльності.

Прикладні дослідження, враховуючи фундаментальні знання, дають відповіді на питання, що безпосередньо пов'язані з практикою.

Логіка педагогічних досліджень. Науково-педагогічні дослідження повинні враховувати такі особливості педагогічних процесів:

- 1) неоднозначність перебігу (результати навчання, виховання і розвитку залежать від одночасного впливу багатьох чинників);
- 2) неповторність (під час повторного дослідження педагог має вже справу з іншим *матеріалом*, оскільки неможливо зберегти навіть попередні умови);
- 3) експерименти, які суперечать етичним нормам, забороняються;
- 4) об'єктивні висновки можна отримати тільки за багаторазових спостережень і лише в узагальненій формі.

Об'єктом педагогічного дослідження можуть бути педагогічні системи, явища, процеси, факти, з яких складаються педагогічні процеси (виховання, освіта, розвиток, формування особистості, колективу).

Предмет педагогічного дослідження – сукупність елементів, зв'язків, відносин у конкретній галузі педагогічного об'єкту, у якій виокремлюється проблема, що потребує розв'язання (те, що вивчається – формування якостей, характеристика процесу, явища, виявлення сутності, умов, тенденцій, зовнішніх і внутрішніх передумов виховання дітей у певній сфері).

Методи педагогічного дослідження. Метод (гр. *methodos*) – спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя. Це також сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вивченню конкретного завдання.

У найбільш загальному розумінні метод – це шлях, спосіб досягнення поставленої мети і завдань дослідження. Він відповідає на запитання: як пізнавати.

Методика (гр. *methodike*) – сукупність методів, прийомів проведення будь-якої роботи. Методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та операцій.

Методи науково-педагогічних досліджень:

- ✓ Теоретичні (порівняння, аналіз, синтез, моделювання, узагальнення, ідеалізація тощо);
- ✓ Емпіричні (спостереження, бесіда, анкетування, тестування, вивчення продуктів освітньої діяльності, експеримент), методи математичної статистики.

Методи науково-педагогічних досліджень (за О. Вишневським):

методи вивчення науково-теоретичних джерел (конспектування, реферування, анотування, цитування тощо),

методи вивчення освітнього процесу в природних умовах (спостереження, бесіда, анкетування, тестування, інтерв'ювання тощо), методи вивчення педагогічного процесу в спеціально змінених умовах (педагогічний експеримент, перевірка достовірності результатів дослідження), теоретичні методи дослідження

(порівняльно-історичний аналіз, індукція, дедукція, моделювання тощо), методи обробки результатів дослідження (якісний та кількісний аналіз).

Метод науково-педагогічного дослідження – шлях вивчення складних психолого-педагогічних процесів формування особистості, встановлення об'єктивної закономірності виховання і навчання (М.Фіцула).

Класифікація: емпіричні методи дослідження, теоретичні методи, математичні і статистичні методи дослідження.

Емпіричні методи педагогічного дослідження

Ця група методів зорієнтована на пізнання безпосередньої дійсності, *зовнішніх зв'язків і відношень*. Найчастіше в педагогічних дослідженнях використовуються емпіричні методи дослідження, до яких належать педагогічне спостереження, бесіда, анкетування.

Залежно від мети дослідження розрізняють такі види педагогічного експерименту:

констатуючий – вивчення наявних педагогічних явищ;

творчий, перетворюючий, формуючий – конструювання нових педагогічних явищ.

Цей метод є комплексним, оскільки передбачає поєднання спостереження, бесіди, анкетування, створення спеціальних ситуацій тощо.

Тому виділяється спеціальна група методів теоретичного аналізу.

Теоретичні методи необхідні для визначення проблем, формулювання гіпотез і для оцінки зібраних фактів.

Аналіз і синтез. Ці методи наукового пізнання не існують ізольовано один від одного. Аналіз є уявним або фактичним розкладанням цілого педагогічного явища чи процесу на частини.

Синтез – відновлювання цілісності розглядуваного педагогічного явища чи процесу в усьому різноманітті його виявів.

Методи аналізу і синтезу застосовують у теоретичних дослідженнях під час визначення проблеми пошуку, формулювання гіпотези, завдань дослідження, при підведенні підсумків дослідно-пошукової роботи, формулюванні висновків і рекомендацій.

Індукція та дедукція.

Індуктивні й дедуктивні методи – це логічні методи узагальнення, систематизації отриманих емпіричним шляхом даних.

Математичні і статистичні методи педагогічного дослідження.

Сутність математичних методів полягає в описі педагогічних явищ за допомогою кількісних характеристик. Вони допомагають оцінити результати експерименту, підвищують надійність висновків, дають підстави для теоретичних узагальнень.

Метод реєстрування – виявлення певної якості в явищах та її кількості (наприклад, кількості пропущених уроків учнем).

Метод ранжування. Розміщення зафіксованих показників у певній послідовності (зменшення чи збільшення), визначення місця в цьому ряду об'єктів (наприклад, складання списку учнів залежно від рівня успішності та ін.).

Статистичні методи використовуються для опрацювання експериментальних даних з метою обґрунтування висновків, що впливають з експерименту.

Методи переважно представлені: 1) теорією статистичного висновку (передбачення результатів на основі даних обстежених вибірок); 2) описовою статистикою (табулювання, графічний вираз та кількісне оцінювання даних); 3) теорією планування експериментів (виявлення та перевірка причинних зв'язків між змінними).

Методи педагогічного дослідження на відміну від методології – це власне способи вивчення педагогічних явищ, отримання наукової інформації про них з метою визначення закономірних зв'язків, відношень і побудови наукових теорій. (І.Зайченко).

5. Етапи педагогічного дослідження.

Організуючи дослідження конкретної педагогічної проблеми, слід дотримуватися певної послідовності.

1. Визначення проблеми дослідження. вона повинна мати актуальне значення, відповідати об'єктивним потребам розвитку педагогічної теорії та практики, бути спрямованою на вирішення проблеми, щодо якої наука ще не має остаточних відповідей; Предмет, об'єкт, мета, завдання.

2. Ґрунтовне вивчення встановлених наукою фактів, положень, висновків. всебічне ґрунтовне вивчення уже встановлених наукою фактів, тверджень і висновків з проблеми дослідження;

3. Формулювання гіпотези (наукового припущення), ймовірного висновку дослідження.

4. Нагромадження і фіксація нових фактичних матеріалів з проблеми, практична, дослідна їх перевірка. їх зіставлення, осмислення, групування, розкриття взаємозв'язків, узагальнення, доведення або спростування гіпотези.

5. Здійснення експериментальної роботи.

6. Вивчення передового досвіду з досліджуваної проблеми.

7. Зіставлення експериментальних даних з масовою практикою.

8. Узагальнення результатів дослідження, формулювання наукових висновків, доведення або спростування гіпотези.

9. Оформлення результатів дослідження.

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте емпіричні методи педагогічного дослідження.

2. Охарактеризуйте теоретичні методи педагогічного дослідження.

3. Що є метою педагогічного дослідження?

4. Розкрийте особливості емпіричного, теоретичного та методологічного рівнів дослідження.

5. Розкрийте можливості методів опитування у педагогічних дослідженнях і покажіть переваги й недоліки.

6. Вкажіть на взаємозв'язки анкетування, інтерв'ювання та бесіди з іншими методами педагогічних досліджень.

Лекція 4. Основні етапи розвитку світової педагогічної думки з найдавніших часів до XVIII ст.

План

1. Предмет і завдання історії педагогіки, її джерела.
2. Виховання в первісному суспільстві.
3. Виховання і навчання в Стародавній Греції та Римі.
4. Педагогічні ідеї доби Середньовіччя.
5. Педагогіка Відродження та Нового часу.

Література

Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад, і голов, ред. В.Т.Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ Перун, 2002. 1440 с.

Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки: хрестоматія. Київ: Знання, 2008. С. 7 – 58. С. 99 – 317.

Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів. Книга II. Київ: Слово, 2010. С. 12 – 53, 63 – 87, С. 213 – 242.

Кравець В. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва. Тернопіль, 1996. 215 с.

Левківський М.В. Історія педагогіки: підручник. Київ: Центр навч. літ., 2003. С. 3 – 47.

Маляр Л. В., Кухта М. І. Історія зарубіжної педагогіки: конспект лекцій. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. 64 с.

Сисоєва С.О., Соколова І.В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: навч. посібник. Київ: Центр навч. л-ри, 2003. С. 11 – 23. С. 38 – 51.

Гупан Н.М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні. Київ, 2000. 222 с.

Сухомлинська О.В. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Серія соціально-педагогічна. Випуск 3. Том 1 / відп. ред. Ю.М.Ковальчук; наук. ред. О.В.Сухомлинська; упоряд. Л.Д.Березівська, В.А.Гурський. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002. С. 7 – 15.

Сухомлинська О.В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру. *До витоків становлення української педагогічної науки: збірник наукових праць* / В.Г.Кузь (гол. ред.) та інші. Київ: Наук, світ, 2002. С. 31 – 40.

Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ: АПН, 2003. 68 с.

Човрій С. Ю. Історія педагогіки. Історія зарубіжної педагогіки : методичні рекомендації. Мукачево : МДУ, 2022. 42 с.

1. Історія педагогіки – галузь педагогічної науки, яка вивчає стан і розвиток теорії і практики виховання й навчання підрастаючого покоління на різних етапах людського суспільства.

Історія педагогіки виявляє закономірності процесу виховання, з'ясовує причини виникнення педагогічних теорій, узагальнює те позитивне, що було нагромаджено в педагогічній теорії і практиці навчання і виховання в попередні історичні епохи (Гончаренко С.У.).

Історія педагогіки – це наука, яка вивчає ретроспективне становлення та розвиток освітніх і виховних систем від найдавніших часів і до сьогодення (М.Левківський).

Об'єктом є історико-педагогічний процес, наповнений широким соціокультурним і антропологічним сенсом, що містить у собі співвідношення різного рівня педагогічних феноменів минулого і сьогодення (О.В.Сухомлинська).

Значення

–вивчення історії педагогіки дає змогу *усвідомити*, що на всіх етапах історичного розвитку школа і педагогічна думка відображали *потреби суспільного прогресу*.

–розвиток наукового знання впливав на теорію і практику виховання.

–практика, в свою чергу, слугувала основою розвитку педагогічних теорій.

Найважливішими джерелами історії педагогіки є:

- 1) джерела громадянської історії, філософії, літератури, культури, мовознавства, мистецтва тощо;
- 2) офіційні матеріали (закони, накази, укази, постанови, звіти, статистичні дані тощо);
- 3) навчальні плани, програми, підручники, посібники для шкіл різних типів і в різні історичні періоди;
- 4) педагогічна спадщина вітчизняних і зарубіжних педагогів, письменників, політиків, діячів науки і культури (автобіографії, мемуари, педагогічні монографії, брошури, журнали, статті, виступи, доповіді, рецензії, рукописи, листування, щоденники тощо);
- 5) архівні джерела;
- 6) періодична преса минулого і сучасності;
- 7) педагогічний фольклор (байки, казки, прислів'я, пісні, легенди);
- 8) довідково-бібліографічна література;
- 9) автореферати дисертацій та дисертаційні дослідження;
- 10) сучасна вітчизняна і зарубіжна література з питань історії, освіти, школи і виховання;
- 11) комп'ютерно-інформаційні мережі. (І.Зайченко).

2. Причини становлення виховання як окремого виду соціальної діяльності

1. Розвиток матеріальної сфери – накопичення знань, навичок (необхідно передати).

2. поява мовлення.

3. формування духовної культури: передати норми моральні, релігійні, мистецькі.

Ступені розвитку виховання в умовах первісного ладу:

невідокремлений період (в процесі виробничої діяльності);

відокремлений період (родова община) виховання стає *соціальним явищем*.

Наскельні малюнки свідчать, що виховання дітей здійснювалося з найдавніших часів. Діти залучалися до праці, полювання, спорудження жител, пізніше виник родоплемінний обряд-посвята юнаків у чоловіки.

Виховання та навчальна практика у країнах Стародавнього Сходу. Стародавній Схід (IV–I тис. до н. е., територія Південної Азії і частково у Північної Африки, у західній частині цієї території розташований Єгипет, на сході – Китай.

У цей період – перші школи, письмо (шумерське, єгипетське, китайське і т. д.) та накопичення наукових знань. Школа (лат. *schola*, грецьк. *schole*) – 1) навчально-виховний заклад, призначений для організованого навчання і виховання підростаючого покоління.

Школа – це явище історичне. Перші згадки про організовані форми навчання, які умовно можна назвати школами, зустрічаються в хроніках Єгипту, Вавилону, Індії, Китаю та інших країн стародавньої культури за кілька тисячоліть до нашої ери.

Найдавнішими у людській цивілізації вважаються *піктографічні школи* (виникли за 7 тис. років до н.е. на території нинішньої Мексики).

3. Виховання й шкільна освіта в державах Стародавньої Греції.

Система Спарти

Завданням виховання, яке носило військово-фізичний характер, виступала підготовка мужнього, фізично розвинутого, здорового, загартованого і витривалого воїна – захисника земельної аристократії. Виховання було жорстко контрольованим державою.

До 7 років здійснювалося сімейне виховання.

З 7 і до 18 років – перебування (лише хлопчики) в агелах (спеціальні заклади інтернатного типу)

18 до 20 років – військовою службою, переходили у групу ефебів (*ефебія* – молода людина, молодість). Після військової служби юнаки ставали повноправними громадянами Спарти. Громадянське повноліття наступало у 30 років.

Устрій життя в агелах був військовий. Все виховання спрямовувалося на вироблення беззаперечного послуху та витривалості. Найбільше уваги приділялося фізичному вихованню військово-гімнастичним вправам (біг, боротьба, метання диска і списа, прийоми кулачного бою тощо). До цього приєднувалися музика, спів і релігійно-обрядові танці. Щодо розумового

виховання в агелах, то найбільш важливим вважалося уміння юнаків коротко і влучно відповідати на запитання (*лаконічна мова*).

Зміст навчання і виховання

- ✓ володіння зброєю, розвиток сили і витривалості;
- ✓ елементарне навчання читанню й письму;
- ✓ розвиток кмітливості;
- ✓ вміння висловлювати думки аргументовано і лаконічно;
- ✓ естетичне виховання через військові пісні і танці, розвиток почуття краси тіла.

Методи виховання

–особистий приклад, змагання, формування звичок, покарання.

Виховання дівчат. Дівчата повинні були займатися фізичними вправами: бігати, стрибати, кидати спис, диск. Необов'язково було вміти прясти, ткати, готувати їжу. Дівчат навчали співам і танцям. Виховання дівчат у Спарті мало чим відрізнялося від виховання юнаків.

В *Афінах* система навчання і виховання прагнула до поєднання розумового, морального, естетичного та фізичного розвитку. Метою виховання – *калокагатія* (внутрішня і зовнішня досконалість) – гармонійно розвинута особистість. Ідеальна людина – той, хто прекрасний тілом і душею.

Система виховання і навчання передбачала до 7 років для хлопчиків, а для дівчаток до заміжжя, сімейне виховання. Виховання дівчаток було обмеженим. Вони перебували в окремих частинах житлових приміщень – гінекеях.

Хлопчики після 7 років починали відвідувати школу. Спеціально приставлений раб – педагог (з гр.: пайс – дитина, аго – веду за руку) проводив хлопців у школу з метою уникнення небажаних вуличних знайомств.

Школа (*схоле*) з грецької *спокій, дозвілля*. У подальшому цим словом називали бесіди філософів з учнями, згодом – шкільні заняття взагалі.

Школи були приватними і платними. Існували *мусичні* (давали всебічний інтелектуальний розвиток) і *гімнастичні* (палестри) – формували культуру тіла.

Мусична школи (7–16 р.); з 12–16 р. хлопчики паралельно вчилися у гімнастичній школі.

У (16–18 р.) забезпечені юнаки вступали до державн *гімнасії* – навчальних закладів підвищеного типу, де вивчали вільні мистецтва (риторика, граматики, арифметика, геометрія, астрономія, музика, діалектика); філософію, політику, літературу, для того щоб підготуватися до участі в керуванні державою.

Необхідно відзначити роль навчальних дисциплін (граматика, діалектика, риторика а також арифметика, геометрія, астрономія, музика), що пізніше будуть оформлені у *сім вільних мистецтв*, які стануть основою змісту підвищеної (середньої) освіти для усього європейського середньовіччя.

У 18–20 р. – освітній шлях закінчувався військовою службою – 2-річною ефебією

Зародження педагогічної теорії у філософських вченнях древньогрецьких мислителів. В VI ст. до н. е. в Стародавній Греції почали вже досить чітко формуватися філософські школи.

Найдавнішою з них була піфагорійська, яка справила особливий вплив на наступний розвиток всієї філософської думки. Засновником піфагорійської школи, своєрідного релігійно-етичного братства був Піфагор Самоський (VI ст. до н. е.).

Демокріт (460-370 рр. до н. е.). – філософ-матеріаліст, написав біля 70 творів, які збереглися лише уривками. Надавав вихованню (зовнішні впливи) провідну роль у розвитку людини. Навчання філософ асоціює із складною працею («Навчання виробляє прекрасні речі тільки на основі праці»). Він один з перших висловлює думку про виховання дитини у відповідності з її природою («принцип природовідповідності у вихованні»). Мета виховання – підготувати молодь до реального життя. Основним у вихованні має бути оволодіння знаннями про природу. Багато його висловлювань стали афоризмами. «Ніхто не досягне ні мистецтва, ні мудрості, якщо не буде вчитися», «Варто турбуватись не стільки про багато знань, скільки про всебічний розвиток розуму».

Сократ (469-399 рр. до н. е.). Присвятив себе філософії та педагогічній діяльності. З філософської точки зору висловлював думку про неможливість для людського розуму пізнання світу та речей. Він переконував, що людина може пізнати тільки саму себе («Пізнай самого себе»).

Платон (427-347 рр. до н. е.). Педагогічні погляди виклав у творах *Держава* і *Закони*. Висунув і обґрунтував вчення про світ ідей. Світ же речей є лише тінню світу ідей. Мета життя мудрої людини повинна полягати у розвитку здатності до воскресіння в її душі вроджених ідей (здатності безпосередньо споглядати ідеї). Обґрунтував систему освіти і виховання підростаючого покоління.

Арістотель (384-322 р. до н. е.). *Філософ-діалектик*, учень Платона.

Заснував філософську школу *Лікей*. Він виховував малолітнього майбутнього завойовника Олександра Македонського. Педагогічні ідеї мислителя викладені у його творах: *Політика*, *Метафізика*, *Про душу* та ін.

Він допускає одночасне і *нероздільне існування* матеріальних речей і нематеріальних ідей в єдиному світі. Арістотель розвинув вчення про людську душу, згідно з яким душа, що тісно і нероздільно зв'язана з тілом, має три сторони: рослинну (її функція – розмноження і харчування), тваринну (або вольову, яка виявляється у відчуттях і бажаннях) та розумову (виявляється у мисленні і пізнанні). Остання – безплотна, вічна і безсмертна.

Трьом видам душі відповідають три сторони виховання: фізичне, моральне (перш за все вольове) та розумове.

Виховання, школа і педагогічна думка у Стародавньому Римі

Римська система виховання й навчання склалась в VI–V ст. до н.е. і відповідала розвитку рабовласницького ладу. Класове розшарування населення Давнього Риму наклало свій відбиток і на систему виховання. Школи: приватні, платні.

Для бідного населення тут існували *елементарні школи*, для дітей привілейованих верств населення – *граматичні школи*.

Елементарні школи обслуговували деяку частину небагатого і незнатного вільнонародженого населення (плебеїв). Вчили писати, читати, рахувати, знайомили з законами держави.

В *граматичних школах* навчалися діти знатних батьків. Учні вивчали граматику, латинську і грецьку мови, риторику (мистецтво красномовства з деякими відомостями з літератури та історії). У школах обох типів навчалися тільки хлопчики.

Значно пізніше у Римі з'явилися *школи риторів*, в яких діти знаті готувалися до державної діяльності. Вони вивчали риторику, філософію, правознавство, грецьку мову, математику, музику.

Навчання в школах було платним. У середині I тис. до н.е. приватні граматичні й риторські школи були перетворені в державні.

Сімейне виховання (від народження до 7 років)

Елементарна школа (від 7 до 11-12 р.) – V ст. н. е. – навчали читанню, письму, лічбі.

Грамаітична школа (від 11 до 12-15 років) передбачалося вивчення латинської і грецької мови та літератури (грамаітика, поетика, стилістика на основі творів Гомера, Вергілія, Теренція)

Школа ритора (від 15 до 20 років) – незначна кількість юнаків теоретично і практично детально вивчала ораторське мистецтво за зразком промов Цицерона для підготовки до судової діяльності.

Марк Фабій Квінтіліан (біля 35 - 100 р.р. н.е.). Видатний римський педагог. Головний твір *Виховання оратора*. Був першим штатним учителем.

Вперше визначив якості вчителя: повинен бути освіченим, витриманим, не розкидатися нагородами і покараннями, уважно вивчати дітей і любити їх; бути в міру суворим, не дратівливим, не фамільярним, не підривати впевненості дитини у власних силах.

Вислови:

Не для того я живу, щоб їсти, а їм для того, щоб жити.

Практика без теорії цінніша від теорії без практики.

Вчитися ніколи не пізно.

Досвідчений наставник перш за все повинен вивчити розум і природу дитини, з якою він буде працювати.

Нехай вчитель викликає в собі батьківські почуття до своїх учнів і нехай постійно уявляє себе на місці тих особ, які віддають на навчання йому своїх дітей.

Дитина – дорогоцінний посуд, а бити її – піднімати руку на святиню.

Педагогічні ідеї. Всі діти, за незначним винятком, здатні до освіти;

Підкреслював переваги *суспільного (шкільного)* виховання перед індивідуальним; школа дає можливість спілкування, дружніх зв'язків, оцінки своїх досягнень;

Заперечував тілесні покарання;

Необхідність раннього розвитку природних задатків дитини;

Зміна занять і відпочинку.

М.Ф. Квінтіліан висуває дидактичні вимоги: одночасне вивчення кількох навчальних предметів, поєднання заучування і осмислення матеріалу, врахування індивідуальних можливостей учнів, необхідність радісного навчання тощо.

4. Педагогічні ідеї доби Середньовіччя. V – XV століття.

Початок періоду: падіння Західної Римської імперії (476 р.). Завершення: початок епохи Відродження.

У педагогіці ця доба охоплює розвиток християнської схоластики, монастирської освіти, університетів, педагогічні ідеї Августина Блаженного, Фоми Аквінського, Альберта Великого тощо.

Усі існуючі в ті часи школи знаходилися на утриманні церкви. Церква визначала програми навчання і обирала склад учнів.

Церковні школи були трьох типів:

монастирські, які відкривалися при монастирях для хлопчиків, що готувалися до релігійної діяльності (так звані внутрішні школи), та для синів світських феодалів (зовнішні школи);

єпископські чи кафедральні, що відкривалися при єпископських резиденціях (при соборах) і також поділялися на дві категорії (зовнішні та внутрішні);

церковно-приходські (повітові) школи, які утримувалися повітовими священниками, розміщувалися в церковному приміщенні.

Повітові та зовнішні (для мирян) монастирські і єпископські школи відвідували хлопчики віком від 7 до 15 років, де їх навчали читати, писати, рахувати і церковному співу.

Книжки були рукописні і перші з них навіть без великих літер і розділових знаків. Навчання проводилось способом (запитань і відповідей). Учні заучували відповіді на запитання, що ставив учитель, не розуміючи їхнього змісту. Існували покарання.

Грунтовнішим був зміст навчання у *внутрішніх* школах. У своїх школах церква не могла обійтися без деяких елементів світської освіти, яку феодальне суспільство успадкувало від Давнього Світу. Античні дисципліни, *що* викладалися в церковних школах, називалися *сім вільних мистецтв*.

Методи навчання й виховання

–читання й вивчення релігійних творів;

–заучування відповідей на запитання, що ставив вчитель;

–покарання;

–настанови;

–запам'ятовування текстів і коментарів до нього.

Основною книгою для навчання грамоті слугував Псалтир, для читання Євангеліє.

Виникнення перших університетів

У XII ст. з'являються перші університети – добровільні об'єднання учнів і вчителів:

Болоньї (1158 р.), Оксфорді (1168 р.), Кембриджі (1209 р.), Парижі (1253 р.), Празі (1348 р.).

Структура університету: як правило, 4 факультети: *підготовчий* (або *артистичний*, або *мистецтв*), *богословський*, *юридичний*, *медичний*.

Підготовчий відігравав роль середньої школи: навчання тривало 6–7 р., викладались *сім вільних мистецтв*, після закінчення його учні отримували ступінь магістра мистецтв.

У подальшому надавалась можливість продовження навчання на одному з трьох вищезазначених факультетів і, провчившись 5 – 6 років, отримати звання *доктора наук*.

Система лицарського виховання (епоха раннього середньовіччя). Слабкий розвиток військової техніки, постійні збройні сутички між сусідами-феодалами викликали до життя особливий тип військово-фізичного, лицарського виховання.

Лицарі створили для своїх дітей систему світського виховання, в якій *семи вільним мистецтвам* шкільної освіти протиставлялись *сім лицарських добродійностей*.

До цієї системи виховання належали: верхова їзда, плавання, уміння стріляти з лука, кидання списа, фехтування, полювання, гра в шахи, вміння складати вірші, співати й грати на музичних інструментах.

Феодали готувалися до військової служби з дитячих років. До 7 років – сини феодалів виховувались у сім'ї.

Потім вони перебували у замку свого сюзерена. Там хлопець спочатку виконував обов'язки пажа при господині маєтку (від 7 до 14 років), потім ставав зброєносцем господаря, беручи участь у військових походах. Навчали їздити верхи, володіти зброєю, брав участь в лицарських турнірах.

У віці 18-20 (21) років юнака-феодала посвячували у лицарі. Йому вручали шпори та меч під час особливої церемонії, на якій були присутні родина та гості. Але на цьому навчання військовій справі не закінчувалось. Воно продовжувалось і під час війни, і в мирні роки.

5. Педагогіка Відродження та Нового часу.

Період Відродження (Ренесансу) – кінець XV – початок XVII століття (приблизно 1470–1600/1620 рр.).

Характеризується зверненням до античного ідеалу гармонійної особистості, гуманізмом, новим ставленням до дитинства та природи навчання (Еразм Роттердамський, Вітторіно да Фельтре, М. Монтень).

Період Нового часу. XVII – XVIII століття. Основні ідеї: раціоналізм, прагнення до систематизації освіти, розвиток дидактики (Ян Амос Коменський), ідеї природовідповідного виховання (Ж.-Ж. Руссо), просвітництво (Д. Локк). У

педагогіці це період формування теоретичних основ сучасної освіти, системності навчання, акценту на розумовому розвитку дитини та громадянському вихованні.

Епоха Відродження – перехід від середньовічної культури до культури нового часу (в Італії – XIV–XVI ст., в інших державах – кінець XV– початок XVII ст.

Одним з найяскравіших представників епохи Відродження є Вітторіно да Фельтре (1378-1446).

В 1424 р. відкрив при дворі герцога Мантуанського школу, в якій навчались діти герцога і його приближених, а також діти бідних батьків, які утримувались за рахунок Вітторіно да Фельтре.

Школа знаходилась на березі мальовничого озера, кімнати в ній були світлими, просторими. Школа називалась *Будинком радості*. Самою назвою Вітторіно да Фельтре підкреслював відмінність своєї школи від середньовічної аскетичної школи.

Педагогічні ідеї

- ✓ Велика увага надавалась фізичному вихованню: діти займались верховою їздою, плаванням, гімнастикою, фехтуванням.
- ✓ Вивчались давні мови, римська і грецька літератури, математика.
- ✓ Використовувались наочні посібники і практичні роботи.
- ✓ Тілесні покарання допускались лише за антиморальні дії вихованців.

Вітторіно да Фельтре називали *першим шкільним учителем нового типу*.

Томас Мор (1478-1535). Англійським гуманіст. У книзі *Золота книга про найкращий люд і про новий острів Утопія*.

– намалював картину ідеального суспільного ладу, де була відсутня приватна власність, панувала суспільна організація виробництва і розподілу.

- держава піклується про освіту і виховання своїх громадян
- навчання є загальним (*вперше*) для всіх громадян держави
- рівність освіти для чоловіків і жінок
- здійснюється рідною мовою і спрямована на оволодіння необхідними у житті *реальними* знаннями
- залучення дітей до праці
- гармонійний розвиток особистості: знання з музики, діалектики, науки числа і виміру, астрономії
- навчання здійснюється на основі наочності
- землеробство вивчається теоретично в школі і практично на полях;
- люди, які займаються наукою, звільнені від фізичної праці, а ті, які не виправдовують покладених надій, повертаються до землеробства і ремесел;
- все доросле населення *Утопії* може на дозвіллі займатися наукою і мистецтвом в спеціально відведених для цього місцях.

Кампанелла (1568-1639). Представник утопічного соціалізму, італійський мислитель.

У творі *Республіка Сонця* чи *Місто Сонця* показав ідеальний суспільний лад, при якому люди живуть на засадах повної політичної і економічної рівності. Приватна власність і гроші відсутні. Всі члени суспільства зобов'язані займатись сільськогосподарською і ремісничою працею не більше чотирьох годин на день. Найздібніші займаються наукою і мистецтвом.

Педагогічні ідеї

З двох років розпочинається суспільне виховання, дітей навчають наставники, яких визначає держава.

Застосовується наочність. Стіни *Міста Сонця* розписані картинами, на яких зображені різні галузі знань і ремесел. Гуляючи зі своїм наставниками вздовж стін, маленькі діти засвоюють алфавіт і вчаться говорити, потім, граючись, оволодівають навчальними предметами.

На восьмому році життя діти приступають до активного і свідомого навчання.

- ✓ Засвоєння основних знань про природу, суспільство, науку.
- ✓ Навчання поєднується з працею (в різноманітних майстернях).
- ✓ Учні отримують загальну і професійну освіту.
- ✓ Вивчають релігійні знання.
- ✓ Навчаються до 17-18 років.

Франсуа Рабле (1494-1553). Французький письменник-гуманіст.

В своєму романі *«Гаргантюа і Пантагрюель»* піддав критиці схоластичне навчання, виклав свою систему виховання.

– джерело знань: книги, вивчення природи шляхом безпосереднього спостереження, знайомство з оточуючим життям (прогулянки лугами, збирання гербаріїв, спостереження зоряного неба тощо);

– методи: бесіди про події і явища, побачені предмети (предметні уроки), які збуджують і розвивають дитячу думку.

– пропонував давати дітям універсальні знання (мова, математика, астрономія, природознавство, історія, право, фізичне виховання); важливою складовою частиною різнобічного виховання він вважав мистецтво.

Еразм Роттердамський (1466-1536).

Педагог-гуманіст. Народився в Роттердамі, в молодості декілька років провів у монастирі. Більшу частину життя провів в подорожах: був у Франції, Англії, Італії, Німеччині, Нідерландах, Швейцарії.

Педагогічні твори: памфлети *«Скарга мир»*, *«Похвала глупості»*, *«Грубі вчителі»*, *«Домашні бесіди»* та ін.

У памфлеті *«Похвала глупості»* Еразм Роттердамський змалював картину тогочасного життя народу, піддав гострій критиці стан освіти, навчання,

виховання дітей і молоді у багатьох країнах Європи. Він вимагав реформ, які б сприяли розвитку освіти і виховання.

- противник тілесних покарань;
- гуманне відношення до учнів;
- роль вчителя (його культура, розум, взаємодія з учнем);

Він писав: *Велике нещастя, коли прийоми вчителя відбивають у дитини будь-яке бажання до навчання перш ніж вона зможе зрозуміти розумні основи, за які запов'язана любити їх.*

М.Монтень (1533-1592). Педагогічні ідеї:

– освіта повинна розвивати розум учнів, самостійність їх думок, критичне ставлення до будь-яких поглядів і авторитетів.

– наставник (педагог, вихователь) має виховувати в дітях критичне ставлення до навчального матеріалу, а також до самого себе.

– поряд з розвитком розуму найважливішим завданням, він вважав, виховання високих моральних якостей дітей (спілкування з оточуючим світом, зустрічі з різними людьми, подорожі в чужі країни).

Учень повинен спілкуватися зі світом, вчитися у *всякого, кого б він не зустрів – пастуха, каменяра, перехожого; треба використати все і взяти від кожного по його можливостях («Досліди»).*

М.Монтень різко виступав проти християнської аскетичної етики, вимагав, щоб учням викладалась філософія, наповнена життєлюбством і оптимізмом; фізика, геометрія.

Найголовніше – прищепити смак і любов до науки (мотивація)

Важливого значення надавав заняттям, які проводяться з учнями *«не на слух, але шляхом досліду (практичні заняття), спрямування і формування їх душі не стільки настановами і словами, скільки прикладами і справами.*

Мішель Монтень – приділяти фізичному вихованню учнів таку ж увагу, як і розумовому розвитку. У програму школи повинні ввійти біг, боротьба, верхова їзда, фехтування.

М. Монтень виступав проти жорсткого режиму середньовічних шкіл, в яких *«ви не почувте нічого, крім криків – крику школярів, підданих тілесним покаранням, і крику вчителів, оскажених від гніву. Чи ж можна в такий спосіб збудити в дітях бажання до знань, чи ж можна з таким оскаженим обличчям, з батоном у руках, керувати цими заляканими і ніжними душами? ».*

Необхідно так організувати викладання, щоб навчання було цікавим і навіть захоплюючим. Потрібно використовувати ігри.

У справі виховання будь-яке насильство є шкідливим: не досягаючи мети воно принижує гідність учня і прищеплює йому рабську психологію.

Завдання освіти – допомагати учневі виробити власні переконання: *«Його виховання, його праця, його навчання служать лише одному: сформуванню його особистість.*

Період Нового часу. XVII – XVIII століття.

Тенденції розвитку.

XVII ст. – традиційно вважається відлік Нового часу.

Значною мірою – *традиції середньовіччя*, і тому першу його половину вважають *перехідним періодом* від епохи пізнього середньовіччя до власне Нового часу.

Покладено початок централізації шкільної справи. Ініціатива відкриття шкіл – *від церкви до держави*. Було прийнято відповідні законодавства в Англії, Франції, Італії.

Виникають єзуїтські школи. Організація навчального процесу в *єзуїтських школах*

єзуїтські школи (колегії, колегіуми) – навчальні заклади, які організовували і якими опікувалися члени ордену єзуїтів. Перша колегія – в Брунсберзі (1565).

Перша єзуїтська колегія на українських землях була відкрита 1575 р. в Ярославі (1575–1773), нині місто в Польщі; тут учився свого часу Б.Хмельницький). Упродовж XVI – XVIII ст. були засновані й діяли колегії в містах Львів (1608–1773), Луцьк (1608–1773), Острог (1626/27–1773).

2. Вольфганг Ратке (1571-1635), латинізоване ім'я Ратихій або Ратихіус.

Одним із засновників педагогіки Нового часу в Німеччині був Вольфганг Ратке Він народився в містечку Вільстер поблизу Гамбурга, де закінчив гімназію. У 1612 р. у Франкфурті-на-Майні В.Ратке звернувся до з'їзду німецьких князів і представників міського магістрату з пам'ятною запискою «Франкфуртським меморіалом», де виклав свої реформаторські погляди на проблеми шкільної справи, релігійного і політичного життя німецьких князівств того часу.

Загальнопедагогічні ідеї

Свої загальнодидактичні і методичні ідеї В.Ратке виклав в об'ємній книзі «*Загальне навчання за способом Ратихія*» (1619). Сформулював надзвичайно важливі загальнодидактичні принципи, які практично одночасно з ним, але більш ґрунтовно, сформулював видатний чеський педагог Я.А.Коменський.

Я.А.Коменський (28 березня 1592–15 листопада 1670) – чеський мислитель, педагог, письменник. Основні твори: «*Велика дидактика*» (1632), «*Материнська школа*» (1633), «*Світ чуттєвих речей в картинках*» (1658).

Вперше зібрав і систематизував всі відомості по педагогіці

До поч. XVI ст. педагогіка була частиною (складовою) філософії. З системи педагогічних наук вона була виділена англ. філософом Френсісом Бэконом. В 1623 р. він написав трактат «*О достоїнстві і преумноженні наук*», в якому зробив спробу класифікувати галузі наукового знання і як самостійну галузь наукового знання виділив педагогіку («руководство учением»). В цьому ж столітті статус педагогіки як окремої галузі наукового знання був закріплений працями чеського педагога Яна Амоса Коменського (1592 – 1670 рр.).

В1632 р. він написав книгу «*Велика Дидактика*», в якій зробив наукове обґрунтування багатьом педагогічним положенням: розкрив теоретичні засади класно-урочній системі навчання, охарактеризував принципи навчання (принцип доступності, принцип активності, свідомого засвоєння знань, принцип наочності –

золоте правило дидактики, принцип послідовності й системності у навчанні); принцип природовідповідності – відповідність виховання природі і тим закономірностям, що існують у ній незалежно від нас.

– навчання рідною мовою – основа шкільної освіти;

– мета виховання – зробити людину такою, що: *знає всі речі; є володарем речей і самого себе; себе і все виводить з Бога; має здорове тіло.*

– мета виховання – *підготувати людину до майбутнього життя на небі, а також до справжнього життя на землі.*

– оптимістичний погляд на природу дитини як предмет виховання, впевненість у можливості навчити і виховати кожну дитину;

– ідея діяльного, активного характеру пізнання, потреба в якому має природний характер;

– взаємозумовленість та взаємозалежність мети освіти, змісту і методів виховання;

– ідея компенсації за допомогою виховання і навчання природних недоліків дитини;

– людина є частиною природи: мікрокосм у макрокосмі.

Фактори формування особистості.

Виховання: *Людина є істотою найбільш лагідною і божественною, якщо вона приборкана істинним вихованням. Якщо ж її не виховувати, або давати їй хибне виховання, то вона буде найбільш дикою твариною з усіх, кого породила земля.*

Спадковість: *Людина народжується здібною до розуміння речей, до добродійності, до безмежної любові до Бога і коріння всіх цих трьох здібностей існують у неї так же безумовно, як і коріння у кожного дерева.*

Середовище: *Є приклади того, як деякі люди, що були викрадені у дитинстві дикими тваринами і вирости серед них, знали не більше тварин.*

Вікова періодизація повинна відповідати структурі шкільної системи.

Класно-урочна система навчання. Провідні ознаки:

– незмінний склад учнів з приблизно однаковим рівнем розвитку в одному класі;

– чітко визначений час занять та розподіл часу на уроці;

– чергування занять та перерв;

– використання фронтальних, групових та індивідуальних форм організації навчального процесу.

Педагогічна система Джона Локка (1632 – 1704)

Англійський просвітитель, філософ-матеріаліст. 1652 р. – вступив до Оксфордського університету. Після закінчення – викладав в університеті грецьку мову і риторику. Висунув ідеї, що стали підґрунтям англійської буржуазної революції 1688 р.

Основні твори: *«Досвід про людський розум» (1690), «Думки про виховання» (1693).*

Мета виховання – *підготовка джентльмена*, який уміє розумно і прибутково вести свої справи, не заважаючи іншим, має здоровий дух у здоровому тілі і вміє поводитися в товаристві.

Джентльмен – це і є особлива порода людей – буржуа, добродішних, мудрих, вмілих у справах, фізично сильних і загартованих.

Значення домашнього виховання. Істинний джентльмен виховується вдома, бо «навіть недоліки домашнього виховання незрівнянно корисніші набутих у школі знань і умінь».

Пояснює: бо школа – це заклад, де зібраний «пістрявий натовп дурно вихованих порочних хлопчаків всякого стану».

Д.Локк виступав проти освіти трудящих, висловив різко негативне ставлення до шкіл. Вважав необхідним ізолювати майбутнього джентльмена від впливу «грубої маси».

Вважає, що не можна добитися позитивних результатів грубістю, примусом, зате можна ласкавими словами, короткими навіюваннями, потрібно уважно вивчати індивідуальні особливості дитини і застосовувати відповідні методи морального виховання. Джон Локк виступав проти тілесних покарань, вважаючи, *що рабська дисципліна створює рабський характер*. Але у випадках упертості дитини й відкритої непокори допускав і тілесні карі.

Щоб залучити дитину до занять, вихователь повинен її *зацікавити (значення мотивації)*. Не можна потурати дитині, але не можна й не задовольняти її законних побажань.

Фізичне виховання. Джон Локк – лікар (керувався стародавнім положенням: *у здоровому тілі – здоровий дух*).

Жан-Жак Руссо (1712-1778) – французький політичний діяч, філософ, просвітитель. Педагогічні ідеї Ж.Ж.Руссо викладені в романі «*Еміль, або Про виховання*».

–критикував виховання в феодальному суспільстві і накреслив план формування нової людини;

–вимога і методика індивідуального «вільного виховання дитини, відірваної від соціуму», наголошував на вихованні за межами зіпсованого суспільства, серед простого народу, що живе природним життям;

–ідея доброго начала як сутності людської природи: «Все виходить досконалим з рук творця, все спотворюється в руках людини».

–розробив вікову періодизацію розвитку дитини, сформулював завдання, зміст і методи виховання в кожний з цих періодів (виділив чотири вікові періоди в житті дитини, вказавши, на що варто спрямовувати основну увагу вихователя);

–принцип природовідповідного виховання: в природі – все є ідеальним, тому виховання також повинно бути природним, або природовідповідним, тобто таким, що відповідає віку дитини і здійснюється в природних умовах; тому висунув *ідею вільного виховання*, яке співпадає з природним процесом розвитку

дитини, слідує за природою, допомагає їй усувати негативні впливи; природне виховання – це є вільне виховання;

–головним природним правом людини є право на свободу;

–природа вимагає, щоб *розумовому розвитку передував розвиток фізичних сил і органів відчуття*;

–вихователь повинен допомагати природі, забезпечивши дитині можливість вільно рухатися, грати, розвиватися, діяти; розвивати інтереси дитини;

–важливою рисою виховання є розвиток дитячої самодіяльності: всі свої знання і моральні уявлення дитина набуває самостійно, *відкриває* при непомітному керівництві вихователя;

–завдання вихователя не в тому, щоб повідомляти істини, а в тому, щоб запобігти набуття дитиною помилок.

Мета виховання – це виховання людини такою, якою вона є в природному стані.

Головне завдання полягає в тому, щоб виховати людину, яка б ні від кого не залежала, жила плодами своєї праці, цінувала б свою свободу і свободу інших, вміла її захищати.

Моральне виховання вважав найголовнішим і першочерговим педагогічним завданням: *сформувати серце, судження і розум, і саме в тому порядку, в якому назвав їх*, – писав він у *«Проекті виховання де Сент-Мари»*.

Вихователь не повинен нав'язувати дитині свої погляди і переконання, готові моральні правила, а лише надати їй можливість рости і розвиватися вільно, відповідно до її природи і по можливості усувати все те, що їй заважає.

Вимагав поважати особистість дитини, враховувати її інтереси і запити.

Метод природних наслідків як основа морального виховання: суть полягає в тому, щоб дитина сама відчувала результати своїх неправильних дій, негативні наслідки свого неправильного вчинку.

Так, якщо дитина зламала стілець, не варто негайно замінити його новим: хай вона відчує як незручно обходитися без нього; якщо дитина розбила віконне скло, не треба поспішати вставляти його, хай вона відчує, як стало холодно і незатишно. *Краще отримати нежить, ніж вирости безумним*, – писав педагог.

Трудове виховання. *«Праця є обов'язком людини. Багатий чи бідний, могутній чи слабкий, усякий бездіяльний громадянин є шахрай»*.

«Дитина повинна працювати як селянин, а мислити як філософ».

Дитина повинна знайомитися й займатися багатьма ремеслами для того, щоб свідомо обрати працю свого життя (профорієнтаційний характер праці).

Періодизація розвитку дитини

Ж.Ж.Руссо виділив чотири вікові періоди в житті дитини, визначивши провідну ознаку для кожного етапу розвитку, вказавши, на що варто спрямовувати основну увагу вихователя.

Перший період – від народження до 2-х років, до появи мовлення. Увага повинна бути приділена в цей період *фізичному вихованню дитини*.

Надав ряд конкретних вказівок про виховання в ранньому дитинстві, переважно по догляду за дитиною: їжа, гігієна, загартування.

Перші турботи зобов'язана брати на себе мати, яка по можливості повинна годувати дитину власним молоком.

З перших днів дитині треба надати свободу рухів, не слід туго сповивати, носити на руках, необхідно проявляти турботу по загартовуванню, вчити самостійно ходити.

Другий період – від 2-х до 12-ти років – Ж.Ж.Руссо називав *сном розуму*. Педагог пропонував розвивати переважно органи відчуття. Ж.Ж. Руссо вважав, що до 12 років не варто не лише навчати дитину, але й давати їй моральні настанови, бо в неї немає ще певного життєвого досвіду.

Головна увага повинна приділятися *розвитку органів відчуття*.

Штучно розділив розвиток відчуттів і мислення і висловив положення, що діти до 12 років нібито нездатні до узагальнень і тому до цього віку їх не потрібно навчати. Розум ще спить, тому здійснювати навчання передчасно і шкідливо.

Прихильник сенсуалізму, Ж.Ж.Руссо вважав, що сенсорне виховання передре розумовому: *все, що входить в людське мислення, проникає туди за допомогою відчуттів*, – писав він, – *щоб навчитися мислити, потрібно тренувати наші органи відчуття, які є засобами нашого розуму*.

У книзі він детально описує, як, потрібно тренувати окремі органи відчуттів, рекомендував різноманітні вправи для розвитку зору, дотику, слуху.

Третій період (сприятливий для навчання 12 – 15 років)

Основна увага повинна бути приділена *розумовому і трудовому вихованню*.

Пропонував перебудувати зміст і методику навчання на основі розвитку самостійності й активності учнів (спостереження, збір матеріалів, дослідження, досліди та ін.).

Дитина набуває знання з географії, знайомлячись з околицями того села, де вона живе; астрономії, спостерігаючи зоряне небо, схід і захід Сонця, Місяця; вивчає фізику на основі дослідів.

Отже, завдання педагога не в тому, щоб повідомляти учням знання, а в тому, щоб організувати і керувати самостійною діяльністю.

Ж.Ж.Руссо надавав великого значення трудовому вихованню, вважав, що участь підлітка у трудовій діяльності виховає у нього повагу до трудівників, викличе зневагу до нероб і дармоїдів.

У праці вбачав засіб (інструмент) розумового розвитку дитини. (Еміль повинен працювати як селянин, а мислити як філософ).

Четвертий період – від 16 років до повноліття – *період бурь і пристрастей*.

Особлива увага має бути приділена *моральному і статевому вихованню*.

Після 15 років – це вік, коли Еміля треба вже повертати до людей і виховувати серед людей. Особливу увагу треба приділяти в цей період *моральному вихованню* і статевій освіті. Ж.Ж.Руссо висуває три основні *завдання морального виховання*: 1) виховання добрих почуттів (серця); 2) добрих суджень; 3) доброї волі (при здійсненні добрих і корисних справ).

Методи: зразкові приклади, добрі справи, вивчення біографій видатних людей, історії, літератури, мистецтва.

Статеве виховання.

–не варто поспішати з надто ранніми роз'ясненнями, але не можна годувати юнака й казками;

–по можливості треба стримувати цікавість юнака, але, якщо вже не можна, то необхідно давати щирі відповіді;

–потрібно всіляко стримувати пробудження статевого інстинкту, для цього необхідно усунути все зайве, збуджуюче – еротичну літературу, картини тощо.

–юнак повинен вести не зніжене і сидяче життя, а більше рухатися, займатися спортом, фізичною працею, уникати тісного одягу, частіше бувати на свіжому повітрі.

Вважав, що до 17–18 р. не потрібно говорити про релігію.

Він був переконаний, що Еміль, розмірковуючи про розумний устрій Всесвіту, сам поступово прийде до пізнання божественного начала.

Погляди на призначення жінки в суспільстві і на її виховання досить консервативні:

- розумовими здібностями жінка, на думку Ж.Ж.Руссо, поступається чоловікові; у дівчини потрібно виховувати слухняність і покірність; призначення – бути матір'ю, вести домашнє господарство, створювати сімейний затишок, подбати і бути корисною чоловікові.
- фізичне виховання: для того щоб жінка могла народити фізично здорових дітей, щоб вона набула природної краси і грації; серйозні розумові заняття їй ні до чого, а корисні лише ті, які сприяють розвитку не розуму, а почуттів.
- релігійне виховання: дівчина повинна дотримуватися релігії своєї матері, а потім – релігії свого чоловіка.

Таким чином, обгрунтовуючи мету сформувати з хлопчика вільного самостійного громадянина, Ж.Ж.Руссо відмовляв жінці в самостійності.

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте систему лицарського виховання.
2. Розкрийте причини зміни освітньої політики в XIII ст.
3. Охарактеризуйте розвиток освіти у період Відродження та Нового часу.
4. Чому Я.А.Коменського вважають фундатором педагогіки як науки.

Лекція 5. Основні тенденції розвитку світової педагогічної думки та освіти у XIX – поч. XXI ст.

План

1. Розвиток педагогіки у XIX ст.
2. Загальнопедагогічні погляди Йогана Генріха Песталоцці.
3. Теорія виховуючого навчання Йогана Фрідріха Гербарта.
4. Дидактичне вчення Фрідріха Вільгельма Адольфа Дістервега.
5. Розвиток педагогіки у XX ст.
6. Сучасні глобальні тенденції у світовій педагогіці.

Література

- Грицай С. М. Розвиток особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 5(200). С. 25–30.
- Жукова О. А. Компетентнісний підхід у вищій школі: теорія та практика. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 264 с.
- Зайченко І. В. Історія педагогіки: навч. посібник. Київ: ВД «Слово», 2010. 624 с.
- Зайченко І. В. Історія зарубіжної педагогіки: навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово». 2010. 624 с. URL : http://megalib.com.ua/book/9_Istoriya_Hedagogiki_Kniga_1_Istoriya_zarybijnoi_pedagogiki.html
- Коваленко Є. І., Белкіна Н. І. Історія зарубіжної педагогіки: хрестоматія. Київ, 2008. С. 99 – 317.
- Кравець В. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва: навч. посібник. Тернопіль, 1996. С. 122 – 179, 226 – 258.
- Левківський М. В. Історія педагогіки: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. С. 39 – 53.
- Lifelong learning: models and methods of implementation / Yahupov V., Bielikov I., Voiko O. та ін. Kharkiv: PC Technology Center, 2023. – 158 с. DOI: 10.15587/978-617-7319-70-1
- Маляр Л. В., Кухта М. І. Історія зарубіжної педагогіки: конспект лекцій. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. 64 с.
- Сбруєва А. А., Рисіна М. Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: навч. посібник. Суми, 2000. С. 55 – 58, 61, 65 – 67.
- Сбруєва А., Рисіна М., Осьмук Н., Чистякова І. Практикум з історії педагогіки. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 165 с.
- Сисоєва С. О., Соколова І. В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: навч. посібник. Київ: Центр навч. л-ри, 2003. С. 38 – 51.
- Товканець А. Компетентнісний підхід у професійній підготовці як тенденція сучасної європейської освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Педагогіка». Соціальна робота». 2022. № 50. С. 281–284.

Theoretical foundations of pedagogy and education: collective monograph / Hritchenko T., Loiuk O. та ін. Boston: Primedia eLaunch, 2021. 994 с. DOI: 10.46299/ISG.2021.MONO.PED.III

Theoretical and scientific foundations of pedagogy and education: collective monograph / Kazachiner O., Boychuk Y. та ін. Boston: Primedia eLaunch, 2022. 476 с. DOI: 10.46299/ISG.2022.MONO.PED.1

Theory and practice of introduction of competence approach to higher education in Ukraine : monograph / за ред. Trubavina I. M., Zolotukhina S. T.; Міністерство освіти і науки України, С. Є. Лупаренко (відп. за випуск). Vienna: Premier Publishing, 2019. 370 с.

Kompetentnisnyi vymir profesiinoho rozvytku pratsivnykiv osvity v sferi intelektualnoi vlasnosti / за заг. ред. Luniachek V. E. та ін. Харків: «Oberih», 2020. 368 с. ISBN 978-966-8689-48-2

1. Школа і педагогічна думка в країнах Західної Європи і США в XIX ст.
Особливості розвитку освіти у XIX ст.

–боротьба між церквою та державою за керівництво шкільною справою, особливо за *початкову* школу, яка перебувала під опікою церкви (лише в *кінці століття*, далеко не повною мірою, перевага виявлялась на боці держави).

–прийняття практично в усіх економічно розвинених країнах Європи *законів про обов'язкове початкове навчання*, певне підвищення його рівня, розширення змісту. Німеччина 1794 р. – всі навчальні заклади оголошені державними, обов'язкова початкова освіта. Управління освітою має централізований характер. Франція – 1880 р. *Закони Феррі* – введення законодавства про обов'язкову початкову освіту. Італія – 1870 р. *Акт Форстера* – введення законодавства про обов'язкову початкову освіту.

–зміст освіти в початкових школах обмежувався читанням, письмом, елементами арифметики, центральне ж місце, як і раніше, займало релігійне виховання.

–збільшення мережі середніх навчальних закладів;

–поряд з *класичними школами* (зміст освіти зберігав *класичне* спрямування: провідна роль латинської мови на основі читання релігійних текстів і творів римських авторів);

–виникають так звані *реальні середні школи*, зорієнтовані на практичні вимоги часу з особливою увагою до викладання нових мов, природничо-наукових предметів, географії, історії тощо (розвиток мислення, самостійна робота).

2. Йоган Генріх Песталоцці (1746–1827) – видатний швейцарський педагог-демократ, один з засновників *дидактики початкового навчання*.

Й. Песталоцці народився у 1746 р. в Цюріху в сім'ї лікаря.

Автор численних педагогічних праць, з яких найважливішими вважаються: «Про виховання бідної сільської молоді» (1777), романи «Лінгард і Гертруда» (1781 – 1787) та «Як Гертруда навчає своїх дітей» (1801).

–керував відомими виховними закладами;

- розробив теорію трудового виховання;
- елементарної освіти та ідеї розвивального шкільного навчання;
- започаткував *концепцію формальної освіти*, головним завданням якої вважається розвиток в учнів уваги, пам'яті, мислення та інших психічних функцій;
- ідея про те, що виховання вирішить усі соціальні питання;
- виховання повинно забезпечити дітям трудящих ґрунтовну трудову підготовку; ідея трудового виховання; що в подальшому допоможе їм позбавитися злиднів.

Був організатором «Заклад для бідних» у Нейгофі.

Навчально-виховні заклади, притулки для бідних:

- мінімум загальноосвітніх знань (читання, письмо, рахунок і співи);
- виховні завдання: зміцнювати здоров'я, навчати мислити, виробляти працелюбство, скромність, витримку, повагу до людської гідності та інші цінні моральні якості.

«Заклад для бідних» не отримав підтримки, а тому, витративши всі кошти на утримання, з 1780 р. притулок перестає існувати.

Після закриття притулку настає перерва, доки Й.Песталоцці не очолив дитячий притулок у м. Станці (1798 р.). У Швейцарії відбулася буржуазна революція. У результаті з'явилося багато сиріт і бездомних, тому у Станці відкривається притулок для 80 дітей віком від 5 до 10 років.

Ідея: як і в Нейгофі, поєднувати навчання з працею.

Однак, на відміну від Нейгофу, праця дітей у м.Станці здійснювалася не одночасно з навчанням, а таким чином: з 6 до 8 годин ранку – навчання, потім до 16 годин праця, після цього до 20 годин знову навчальні заняття.

Й.Песталоцці відмовляється від механічного поєднання навчання з працею, він розширяє коло знань учнів, намагається поглибити загальноосвітню підготовку. З липня 1799 р. Й.Песталоцці працює вчителем початкових класів у Бургдорфі. З осені 1800 р. організовано Бургдорфський інститут – середня школа з інтернатом і при ній семінарія для підготовки вчителів. У період керівництва Бургдорфським інститутом увага Й. Песталоцці була зосереджена на розробці такого методу навчання, який забезпечував би всебічний природовідповідний розвиток дитини.

Ідея Й. Песталоцці про *елементарну початкову освіту* переросла в концепцію, яка отримала назву *методу Песталоцці*, сутність якої полягає в розробці такої системи навчання, яка була б зорієнтована на всебічний розвиток дітей, формування *розуму, серця і руки*.

Ідея Й.Песталоцці про *елементарну початкову освіту*:

- формування «розуму (знання), серця (моральні якості) і руки (уміння)».

Елементарна освіта – це така освіта, яка здійснюється шляхом виділення в процесі ознайомлення учнів з предметами *найпростіших елементів* для спостереження, а саме, *числа, форми, слова*.

–простішим елементом числа є одиниця, форми – пряма лінія, слова – звук. На основі цих елементів треба вести дитину крок за кроком до пізнання цілісного предмета (від часткового до цілого). Але в навчанні має місце й зворотний зв'язок – від цілого до часткового.

В 1803–1804 рр. створює за участю учителів Бургдорфського інституту шість підручників для початкового навчання: «Книгу матерів, або Керівництво для матерів, як навчати їх дітей спостерігати і говорити», «Азбуку наочності» та ін.

У 1805 р. у зв'язку з політичними подіями в країні, інститут був переведений в Івердон, Івердонський інститут набув світового значення. В Інституті навчалися учні з Англії, Іспанії, Італії, Німеччини, Франції та інших країн. Відвідували з метою здобуття педагогічного досвіду вчені, письменники, інші видатні сучасники Й. Песталоцці. У 1825 р. Інститут закривається. Й.Песталоцці повертається в Нейгоф, де пише книгу «Лебедина пісня» (1826 р.) – підсумок багаторічних педагогічних пошуків.

Трагування ідеї природовідповідності.

На думку Й.Песталоцці, творець вкладає в дитину ще до моменту її народження певні задатки, потенційні сили, яким властивий саморозвиток. На відміну від Ж.-Ж.Руссо, який вважав, що потрібно менше втручатися в природний процес розвитку дитини, Й.Песталоцці всіляко підкреслював необхідність здійснення *прямих педагогічних дій на дитину*, починаючи з першого дня її життя:

«Час народження дитини є першим часом її навчання», – писав він [т. 1, с.80], наголошуючи таким чином на вирішальній ролі виховання.

Ж.-Ж.Руссо пропонував виховувати Емілія на природі, подалі від реально існуючого тогочасного суспільства. Й.Песталоцці ж, навпаки, не уявляв повноцінного розвитку природних сил і здібностей особистості поза соціальним середовищем, під яким розумів сім'ю і встановлені в суспільстві соціальні відносини.

Моральне виховання.

Й.Песталоцці надавав особливого значення моральному вихованню. Загальна *мета виховання* – «формування істинної людяності». Й.Песталоцці висунув положення про те, що виховання і навчання повинні здійснюватися в нерозривному взаємозв'язку. Й.Песталоцці *пов'язував моральне виховання з релігійним*, вбачаючи в релігії, перш за все, утілення моральних цінностей, засуджуючи релігійний догматизм і зовнішню обрядовість.

Вимоги до вчителя.

Й.Песталоцці вважав за необхідне, щоб учитель харчувався з учнями за одним столом, ночував в одній спальні, брав участь в їхніх іграх і, перебуваючи зі своїми вихованцями в такому тісному контакті, привчав їх дотримуватися порядку, охайності, чистоти, організованості. Й.Песталоцці високо цінував в учителі такі якості, як винахідливість, життєрадісність, скромність, моральну чистоту, які допоможуть учителю завоювати симпатії дітей, користуватися у них

заслуженою любов'ю і повагою. Тільки за такої умови вчитель буде прикладом для дітей.

Процес виховання – це творча справа, в ній не повинно бути рутинних і одноманітних прийомів. До відповідальної справи формування людини, не повинні бути допущені «ремісники від виховання».

3.Йоган Фрідріх Гербарт (1776–1841) – німецький педагог, філософ. Найважливіші праці: «Головні пункти метафізики» (1806), «Загальна педагогіка, що випливає з мети виховання» (1806), «Підручник психології» (1816), «Нарис лекцій з педагогіки» (1835) та ін.

–обгрунтувавпоняття *апперцепції* (від лат. сприймаю) в педагогіку, трактуючи її як усвідомлення суб'єктами (учнями) нового матеріалу під впливом запасу уявлень – попередніх знань і досвіду, які він називав апперцепційною масою;

–ідея виховуючого навчання. Йоган Гербарт увів у педагогіку поняття *виховуюче навчання*: специфічні за своїми функціями виховання і навчання взаємопов'язані і діалектично взаємодіють між собою;

–питання про роль інтересу в процесі навчання, яке висувалося ще раніше Я.А.Коменським, Д.Локком, Ж.-Ж.Руссо, які вбачали в інтересі необхідну умову навчання;

–спробував розкрити сутність інтересу; функція інтересу полягає в тому, щоб сприяти засвоєнню нового; збуджувати бажання до подальших занять, щоб набуті знання стимулювали інтерес до подальшого навчання;

–показав, що в інтересі концентрується *діяльнісне* начало, внутрішня активність учнів.

Таким чином, розвиток інтересів перетворювався у педагогічну мету.

У шкільні роки дуже важливо сформувати різноманітні внутрішні інтереси і прагнення до різноманітних видів діяльності. Тоді при досягненні зрілості, при вступі в життя з урахуванням наявних нахилів, інтересів і в залежності від обставин молода людина зможе вибрати найоптимальніший вид професійної діяльності.

Вчення про чотири ступені навчання

В європейській педагогіці другої половини ХІХ – початку ХХ ст. вчення Й.Гербарта про чотири ступені навчання, які повинні мати місце на *кожному уроці* незалежно від його змісту і віку учнів, користувалося широкою популярністю.

–на першому ступені – *ясність* здійснюється *початкове ознайомлення* учнів з новим матеріалом, засноване на широкому використанні *засобів наочності*; на цьому ступені особливого значення набуває концентрація уваги, з метою формування *ясності і чистоти всіх уявлень*.

–на другому ступені – *асоціація*; встановлення зв'язків нових уявлень з уже наявними; він рекомендував максимально активізувати діяльність учнів, спрямовану на набуття нових знань (у процесі *бесіди*).

–третій ступінь – *система* – характеризується *логічним викладом нового матеріалу з виділенням основних положень, правил, законів*. Навчально-пізнавальна діяльність учнів повинна протікати у формі усвідомлення, осмислення всього раніше вивченого.

–на четвертому ступені – *метод* навчально-пізнавальна діяльність учнів здійснюється у процесі виконання ними вправ з використанням нових знань, виробляються навички застосування цих знань на практиці.

Цю послідовність навчання пропагували пізніше послідовники педагога під назвою *формальних ступенів навчання*.

Вчення Й.Гербарта про пригнічення *злої волі* дитини; система покарань, у тому числі й тілесні; сувора дисципліна, регламентований розпорядок дня; сувора регламентація навчального процесу з поділом його на чотири формальні ступені; надання великого значення релігії у справі виховання (за Й.Гербартом, повинна вселяти людині почуття покори і залежності від *вищих сил*). Система покарань широко використовувалася в німецьких і російських гімназіях, французьких ліцеях, середніх навчальних закладах інших країн.

4.Фрідріх Вільгельм Адольф Дістервег (1790–1866) – німецький педагог-демократ. Послідовник Я.А.Коменського, Й.Песталоцці.

У 1835 р. А.Дістервег надрукував велику працю – «Посібник до освіти німецьких учителів». Був автором понад 20 підручників і навчальних посібників з німецької мови, математики, природознавства, географії, популярної астрономії. У період революції 1848 р. Адольф Дістервег виступив з пропозицією реформування школи, вимагаючи відокремлення церкви від школи, здійснення «загальнолюдського», суспільного і національного виховання.

Вимагав *виховання самостійно мислячих, активних громадян*.

Принципи виховання.

Адольф Дістервег виділив три принципи виховання:

–природовідповідності (врахування вікових та індивідуальних особливостей, фізичного і психічного розвитку дитини, закликав учителів ретельно вивчати особливості дитячої уваги, пам'яті, мислення);

– культуровідповідності (врахування умов, в яких живе дитина, національної культури); життя дитини є продовженням попередніх поколінь, тому існування індивіда визначається частково спадковістю, а частково середовищем; у різні епохи і в різних народів існував свій освітньо-виховний ідеал і своя освітня система; характеризує процес виховання як *соціально-історичне явище*.

3. самодіяльності (розвиток дитячої творчої активності). Цінність мають лише ті знання, які набуті учнем *самостійно*. Сьогодні актуально звучать положення А.Дістервега про те, що «розум наповнити нічим не можна. Він повинен самодіяльно все охопити, засвоїти і переробити» та «Лише ті знання чогось варті, якщо вони здобуті самостійно».

Головним завданням навчання є *розвиток* розумових задатків і здібностей дітей. Адольф Дістервег створив дидактику *розвивального навчання*, обґрунтувавши основні вимоги у *33 законах і правилах навчання*.

Правила дидактики.

–*систематичне* вивчення матеріалу. При засвоєнні основ наук не варто поспішати. «*Всяка поверховість і легковажне ставлення до дійсних основ предмета неминуче помстять за себе*»; не треба перевантажувати учнів; заучувати потрібно лише найсуттєвіше (виділяти головне); про перехід у викладанні від простого до складного, від близького до далекого, від легкого до більш важкого, від відомого до невідомого.

–вивчати те, що буде потім необхідне впродовж життя (принцип зв'язок з життям);

–принцип наочності: вимагав розпочинати навчання з наочного й переходити до осмисленого, від окремого до загального, від конкретного до абстрактного, а не навпаки;

–забезпечення інтересу навчання (мотивація);

–самостійності: виробити вміння самостійного навчання, мислення, прагнення «розбудити власні потенційні можливості»; намагання все самостійно продумати, осмислити, засвоїти, повинно стати потребою учнів;

–учнів потрібно привчати долати труднощі (виховання волі).

Роль вчителя.

Лише той учитель здатний викликати зацікавленість в учнів до предмета, який сам добре знає його, живе інтересами науки, педагогічно підготовлений.

А.Дістервег вважав, що учитель відіграє вирішальну роль освітньому процесі. Вимоги до вчителя.

А.Дістервег відзначав, що «поганий учитель повідомляє істину, хороший учитель навчає її пошуку». Учитель повинен бути високоосвіченим, досконало знати свій предмет, постійно працювати над собою. «Ти тільки до того часу здатний сприяти освіті інших, поки сам продовжуєш працювати над власною освітою», – писав він. Важливе значення має рухливість, бадьорість учителя, його природна любов до дітей. «Лише людина рішуча, енергійна, з твердим характером, яка знає, чого вона хоче, чому вона хоче і які засоби ведуть до виконання її волі, – тільки така людина може виховати рішучих, енергійних, сильних характером людей».

Фрідріх Вільгельм Фребель (1782 – 1852). Видатний представник німецької педагогіки першої половини XIX ст., що відіграв помітну роль у розвитку (вперше) *теорії і практики дошкільного виховання*. Свої погляди виклав у таких працях, як: «Виховання людини», «Виховання шляхом розвитку», «Педагогіка дитячого садка».

Заснував у 1837 р. в Бланкенбурзі заклад для дітей дошкільного віку, якому в 1840 р. дав назву «Дитячий садок» (був закритий за браком коштів).

Ф.Фребель продовжував роботу і здійснював підготовку «садівниць»–виховательок. Діти – квіти життя.

–вперше розробив методику дошкільного виховання (готувати дітей до школи, всебічно розвивати); допомагати дітям розвиватися як рослинам у саду;

–вперше обгрунтував необхідність дидактичних іграшок та дидактичних ігр для розвитку дітей.

–дбайливе ставлення до розвитку дітей – сад (постійна турбота, увага), з іншого боку – в кожному садочку повинен бути сад (справжній), де діти будуть спілкуватися з природою.

–вважав, що закони розвитку природи і людини тотожні, і тому виховання повинно бути природовідповідним.

Мету виховання Ф.Фребель, як і Й.Песталоцці, визначав як *саморозвиток* закладених у людині природних сил і здібностей. Система Ф.Фребеля отримала поширення в багатьох європейських країнах, у тому числі в Україні. З 70-х років ХІХ ст. почали з'являтися Фребелівські товариства. Організовувались також фребелівські курси з метою підготовки виховательок для сімей і дитячих садків за системою Ф.Фребеля.

У 1908 р. в Києві Фребелівське товариство відкрило Фребелівський жіночий педагогічний інститут (три роки навчання) для підготовки кваліфікованих виховательок для дошкільного виховання. При інституті функціонували педагогічна і психологічна лабораторії та дитячі садки, в яких проводилися практичні заняття. 1917 р. Фребелівський інститут був реорганізований в інститут народної освіти. Софія Русова працювала у Фребелівському інституті в Києві, була прихильником педагогічного вчення Ф.Фребеля.

5. Розвиток педагогіки у ХХ столітті. ХХ століття стало переломним періодом в історії педагогіки, який характеризувався переходом від традиційної до наукової, експериментальної й гуманістичної педагогіки. Основні напрямки розвитку педагогіки ХХ ст.: Нова освіта (New Education Movement). Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. виник рух за педоцентризм – визнання дитини центральною фігурою освітнього процесу. Представники: Джон Дьюї, Марія Монтесорі, Овід Декролі, Георг Кершенштейнер. Принципи: навчання через діяльність, індивідуальний підхід, активні методи.

Психологізація педагогіки. Вплив ідей Жана Піаже, Льва Виготського, Карла Роджерса, Б. Скіннера. Формування освітньої психології як наукової бази для педагогічного проектування.

Критична педагогіка (60–80-ті рр. ХХ ст.). Ідеї Пауло Фрейре, Герберта Маркузе. Освіта як інструмент соціального визволення, боротьба з нерівністю.

Інституціональний розвиток. Формування міжнародних організацій з питань освіти: ЮНЕСКО (1945), ОЕСР, ЮНІСЕФ. Масове розширення доступу до освіти, формування універсальної базової освіти.

Технократичні та поведінкові моделі освіти. Розробка інструкцій, стандартизація результатів, контроль знань, розвиток теорій управління навчанням.

Висновок: ХХ століття створило основу для сучасної педагогіки, інтегруючи різноманітні підходи – від гуманістичних до технологічних.

6. Сучасні глобальні тенденції у світовій педагогіці. У ХХІ столітті педагогіка розвивається в умовах глобалізації, цифровізації, соціальних змін, що зумовлює нові виклики та потребу в оновлених підходах до навчання.

Основні глобальні тенденції:

Компетентнісний підхід. Орієнтація на результати освіти, виражені в компетентностях (знання + уміння + ставлення, цінності + здатність, готовність застосовувати на практиці).

Цифровізація освіти. Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), онлайн-платформ, змішаного та дистанційного навчання. Розвиток цифрової грамотності, онлайн-оцінювання, е-ресурсів.

Інклюзивна освіта. Освіта для всіх, незалежно від фізичних, психічних, соціальних відмінностей. Реалізація прав людини через педагогіку рівності та поваги до різноманітності.

Педагогіка сталого розвитку. Освіта для сталого розвитку. Підготовка особистості до життя в умовах невизначеності, постійних змін. Формування у здобувачів освіти відповідального ставлення до довкілля, суспільства, економіки.

Реалізація цілей ООН у сфері освіти (Ціль 4: Якісна освіта).

Трансдисциплінарний і проєктний підходи. Освіта як комплексна діяльність, що об'єднує знання з різних сфер. Розвиток критичного мислення, уміння працювати в команді, вирішувати реальні проблеми.

Глобалізація освітніх стандартів. Узгодження освітніх систем у межах Болонського процесу, PISA, Європейської рамки кваліфікацій. Мобільність студентів, спільні освітні програми, подвійні дипломи.

Особистісно зорієнтоване навчання. Повага до індивідуального стилю навчання, розвиток мотивації, автономії, саморегуляції.

Інтернаціоналізація освіти – це процес інтеграції міжнародного, міжкультурного або глобального виміру в зміст, організацію, дослідження та функціонування освітніх закладів.

Цей процес охоплює:

- обміни студентами та викладачами;
- участь у міжнародних освітніх програмах (наприклад, Erasmus+);
- розробку спільних освітніх програм і подвійних дипломів;
- викладання іноземними мовами;
- залучення іноземних студентів;
- дослідницьку співпрацю з університетами інших країн.

Мета інтернаціоналізації освіти:

- ✓ підвищити якість освіти;

- ✓ розвивати глобальні компетентності здобувачів освіти;
- ✓ забезпечити академічну мобільність;
- ✓ зміцнити позиції університетів у міжнародному освітньому просторі.

Форми інтернаціоналізації:

- ✓ Фізична мобільність – обміни студентів, стажування, викладацькі візити.
- ✓ Віртуальна мобільність – онлайн-курси, дистанційне навчання.
- ✓ Інтернаціоналізація *вдома* – інтеграція міжнародного контенту в навчальні програми без фізичного виїзду за кордон.

Висновок. Сучасна педагогіка продовжує розвиватися на основі надбань ХХ ст., але в умовах нових викликів: цифрових технологій, зміни ринку праці, глобальних загроз (екологічних, соціальних), переосмислення ролі освіти в житті людини та суспільства. Завдання сучасного педагога – не лише адаптуватися до цих змін, але й створювати інноваційні освітні практики, які сприятимуть гармонійному й сталому розвитку особистості.

Контрольні запитання

1. Які глобальні фактори впливають на розвиток сучасної освіти у світі?
2. Охарактеризуйте основні тенденції цифровізації освіти у країнах Європи, Азії та Америки.
3. Що таке інтернаціоналізація освіти? У чому її переваги та ризики?
4. Проаналізуйте роль стійкого розвитку (sustainable development) в освітніх стратегіях ХХІ століття.
5. Як реалізується компетентнісний підхід у сучасних освітніх системах? Які країни є лідерами в цьому напрямі?

Лекція 6. Історія вітчизняної школи та педагогіки в X – XVII ст.

План

1. Традиційні засади виховання дітей в Київській Русі.
2. Розвиток освіти й педагогічної думки в українських землях (XIII – XVI ст.).
3. Історія педагогічної думки та тенденції розвитку освіти у XVI ст.
4. Виникнення братських шкіл.
5. Діяльність козацьких шкіл в Україні (січові, полкові, музичні та ін.).
6. Навчально-виховний процес у Києво-Могилянській Академії.

Література

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України. Київ: Либідь, 2006. С. 6 – 100.
2. Бабишин С.Д. Початкова школа на Україні з давніх часів до кінця XVII ст. *Початкова школа*. 1991. № 10. С. 17 – 19.
4. Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів. У двох книгах. Книга II. Київ: Слово, 2010. С. 12 – 53, 63 – 87.

- 5.Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. С. 91 – 101.
- 7.Кремень В.Г. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія. Київ, 2005. С. 32 – 36, С. 38 – 39, С. 41 – 42, С. 58 – 62.
- 8.Левківський М.В. Історія педагогіки: підручник. Київ, 2003. С. 26 – 158.
- 9.Литвинов С.А. Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки. Київ: Рад. школа, 1961. С. 11 – 53.
- 10.Мітюров Б.Н. Розвиток педагогічної думки на Україні в XVI – XVII ст. Київ: Радянська школа, 1968. 135 с.
- 11.Ярмаченко Н.Д. Розвиток народної освіти і педагогічної думка на Україні: нариси. Київ: Радянська школа, 1991. С. 115 – 138.
- 12.Дорошенко Д. Нарис історії України. Т.2. Київ: Глобус, 1991. С. 210 – 263.
- 13.Попович М. Нарис історії культури України. Київ: Арттек, 1999. 728 с.
- 14.Грушевський М. С. Нарис історії українського народу. Київ : Либідь, 1991. 398 с.
- 15.Історія української культури / За загал. ред. І. Крип'якевича. Київ : Либідь, 1994. 656 с.

Хрестоматії з історії української педагогіки

- Історія педагогіки України: хрестоматія : навч. посіб. / уклад. О. В. Сухомлинська. Київ : Либідь, 2003. 488 с.
- Хрестоматія з історії української педагогіки / уклад. Н. М. Дем'яненко, О. П. Пометун. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 576 с.
- Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / авт.-упоряд. О. І. Курляк, Л. М. Квас. Львів : Світ, 2007. 424 с.
- Сучасна українська педагогіка: хрестоматія / упоряд. О. А. Дубасенюк. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 384 с.
- Педагогіка: хрестоматія / уклад. С. О. Сисоєва, І. Ф. Прокопенко. Київ : Університет Україна, 2011. 512 с.
- Хрестоматія з основ педагогіки: навч.-метод. посіб. / уклад. В. М. Мадзігон, Н. В. Дем'яненко. Київ : Наук. світ, 2009. 304 с.
- Хрестоматія з педагогіки: навч. посіб. для студентів пед. спец. / упоряд. О. В. Кузьменко. Київ : Каравела, 2016. 384 с.

1. Традиційні засади виховання дітей в Київській Русі.

Українська народна педагогіка – це система емпіричних педагогічних знань, засобів, принципів, вироблених українцями у навчанні та вихованні підростаючих поколінь.

Народна педагогіка, тобто *та педагогіка, яку створив народ, передувала педагогічній науці й стала її основним першоджерелом.*

В Україні зародження педагогіки відбувалося в надрах філософії.

Українська національна педагогіка пройшла складний шлях, увібравши в себе кращі надбання минулого.

У вихованні як хлопців, так і дівчат велика роль належала матері.

народна педагогіка визначила послідовність етапів раннього виховання дітей:

1. Період баяння (від народження до 1,5 – 2 років) – спілкування матері з дитиною, основний засіб – колискова пісня; піклування, увага;

2.Період пестування (1,5 – 5 років) – з роду виділялися пестуни і пестунки, які виховували дітей, залучали їх до дитячих ігор, турбувалися про їхній розвиток, допомагали дітям засвоювати знання і навички;

Пестун – вихователь, наставник.

3.Період набуття трудових навичок та оволодіння нормами моральної поведінки (5–10 років).

4.Завершальний етап виховання – *ініціації* (система випробувань на фізичну та соціальну зрілість).

Язичницьке вірування – наших далеких предків – східних слов'ян.

Прийняття нової релігії. На зміну політеїзму безкласового суспільства мала прийти нова монотеїстична релігія, що відповідала б соціально-класовій структурі Київської Русі.

Християнство долучало Русь до становища європейської держави і надалі визначало шлях її розвитку.

Перша школа князя Володимира була державним навчальним закладом й утримувалася за рахунок князівської казни. У школі виховувались діти київської знаті (300 осіб), з яких добирались кадри для державного управління, дипломатичної діяльності, розвитку культури.

Ярослав Мудрий (978–1054) зробив наступний крок у розвитку освіти і культури Київської Русі. Час його князювання – це період нового піднесення Київської держави та її столиці. За наказом Ярослава у Новгороді зібрали 300 дітей старост і релігійних діячів і почали їх *учити книгам* (академія). Сам Ярослав був високоосвіченою людиною. Він заснував першу на Русі бібліотеку, слава про яку ще й досі хвилює уяву шукачів раритетів.

У XI ст. 1086 р. набула розвитку жіноча освіта. У Києві при Андріївському монастирі відкрилося перше в Європі жіноче училище.

У 1068 році ігумен Києво-Печерського монастиря Феодосій запровадив для ченців *монастирську школу*. З її стін вийшли видатні діячі давньоруської культури (Нестор-літописець, князь-монах Святослав Давидович, чернець Іларіон та інші). Створювалися при монастирях і великих соборах.

Поповнення освіченими людьми здійснювалося за допомогою *шкіл грамоти*, які перебували під патронажем світської влади. З кінця XI – початку XII століття з'явилося поняття *навчання грамоті*, яке тлумачилось як навчання дітей письму, читанню, лічбі й хоровому співу і було рівнозначним *елементарній початковій освіті*.

Мережа шкіл обмежувалася містами. Навчання здійснювалося за кошти батьків, і таким чином було фактично недоступним для незаможного населення. Застосовувались індивідуальні методи навчання.

Школи *книжного вчення* (підвищеного типу) – як правило, викладали *сім вільних мистецтв*. Додаткові предмети: історія, право, географія, грецька, латинська мови, богослов'я.

Методи навчання: робота з книжкою, з текстом, учитель читав і коментував текст, пояснював терміни, ставив учням запитання.

Навчальні групи складались з 8–10 дітей і більше.

Школи організовувались за вказівкою князів.

Кормильство (*кормління*) – форма домашнього виховання феодалної знаті.

Князі підбирали для малолітніх княжичів (віком 5 – 7 років) кормильців із числа воевод і знатних бояр; пов'язане з давнім звичаєм віддавання свого сина на виховання в іншу сім'ю.

- ✓ виконував функції наставника;
- ✓ був розпорядником від імені свого вихованця,
- ✓ надавав практичні знання, формував необхідні навички, готував до походів, до здійснення функції державного діяча.

Таким чином, в XI ст. на території Київської Русі існували школи, що за рівнем освіти поділялися на *школи грамоти* та *школи книжного вчення* (тобто елементарні та підвищеного типу), за місцем створення та функціональної належності – *двірцеві, церковні, монастирські та парафіяльні, школи майстрів грамоти*.

Спільною для всіх шкіл була *релігійна основа освіти*.

Найдавніші пам'ятки, в яких порушуються питання освіти, датовані XI ст.

Серед них – твори перекладні й оригінальні (вітчизняного походження).

До перекладних належать: «Бджола» – складений у Візантії й перекладений на Русі наприкінці XI ст. збірник цитат із Святого письма, афоризмів і висловлювань отців церкви, античних філософів Демокріта, Сократа, Платона, Аристотеля, Плутарха та інших.

Думки щодо навчання й виховання. «Ліпше од вірного друга рана, ніж поцілунок ворога»; «Усе нове краще: і посуд, і одежа, а дружба — стара»; «Таким будь для батьків своїх, якими хотів би бачити своїх дітей».

«*Ізборник*» *Святослава* 1073 р. Збірник текстів античної літератури пізнавального характеру з різних галузей знань (усього 383 статті), написаний у формі запитань і відповідей.

Починається «Ізборник» Словом про читання *книг*.

Вперше надає методичні вказівки, як працювати з книгою: *читай не поспішаючи, не поспішай переходити до наступного розділу, обмірковуй те, що прочитане, зрозумій зміст* («поразумеј, что глаголют книги»).

«*Повість временних лет*». Пам'ятка освіти XI ст. Автором є літописець Нестор (XI – початок XII ст.), якого вважають першим українським істориком.

Засуджується міжусобна боротьба князів, проповідується ідея єдності руських земель, їх захисту від ворогів, висловлюється позитивне ставлення до знань, науки.

Київська Русь XI–XII ст. була висококультурною державою.

2. З XIII століття, у зв'язку з так званою навалою монголо-татар багато міст Київської Русі було спустошено. З XIII по XV століття немає достовірних відомостей про навчання, за винятком Новгород, де археологи знайшли сотні берестяних грамот. Можна лише здогадуватись, що якась освіта існувала, принаймні, в сім'ях знаті і в церковних осередках, головним чином в монастирях.

Історія Київської Русі у XIII по XV століттях продовжувалась у Галицько-Волинських землях.

Під ударами татарських орд у 1340 р. Галицько-Волинська держава перестала існувати. Таким чином, у середині XIV ст. українську державність було втрачено. Настала литовсько-польська доба.

Період протягом XIV ст. – середини XVI ст. характеризувався подоланням феодальної роздробленості, з одного боку, перебуванням південно-західних земель України у складі Польщі, Литви, Угорщини і Молдавії, посиленням феодального і релігійного гніту, з іншого боку, що негативно позначилось на розвиткові української культури.

Уже з середини XV століття українське вільне життя припинилося і почалася боротьба проти литовських князів на релігійній основі, оскільки литовці прийняли католицьку віру поляків, що стало початком соціального, релігійного, культурного гноблення українців.

Це призвело до того, що до польських шкіл, університетів вступало чимало дітей української знаті, заможного міщанства.

Українське селянство та незаможне міщанство міцно трималися своєї віри, як запоруки збереження національності. Вони вчили своїх дітей у церковних школах або у мандрівних дяків.

Підручниками в цих школах служили церковні книги «Часослов», «Псалтир» та «Апостол».

Система шкіл у XIV-XV ст.

Початкові парафіяльні(дяківни)

монастирські школи

школи мандрівних дяків

«Буквар» – перший підручник для оволодіння грамотою.

За «Букварем» – Часослов, як перша читанка, а за ним – Псалтир.

Мова навчання – церковнослов'янська.

3. Перші українські вчені: П. Русин і Ю. Дрогобич.

Чимало українців, які навчалися за кордоном, стали відомими вченими, професорами, медиками, поетами, художниками, представниками гуманістичної культури на Заході.

Серед них *Юрій Дрогобич*, або Юрій Котермак чи Георгій з Русі (1450-1494), що народився в Дрогобичі на Прикарпатті, в родині ремісника. На честь рідного міста вибрав псевдонім Дрогобич. Середню освіту отримав у м. Дрогобичі та Львові. Навчався в Краківському й Болонському університетах. Здобув ступінь доктора філософії й медицини. Займав посаду ректора медицини та вільних мистецтв у Болонському університеті, викладав математику й астрономію. Повернувшись до Польщі, викладав медицину й астрономію університеті. Його перу належить декілька наукових трактатів в галузі астрономії та географії.

До українських гуманістів також належали Павло Русин із Кросна – нині територія Польщі (близько 1470 – близько 1517). Педагог і поет-гуманіст *Павло Русин* народився на території, заселеній лемками – українська етнічна група, яка нині проживає на території Закарпатської області, Польщі, Чехії, Словачії. Закінчив Грейсвальдський університет у Німеччині. Все його подальше життя пов'язане з педагогічною та видавничою діяльністю у Краківському університеті. У 1506 році йому присвоєний учений ступінь магістра.

У 1491 р. у Кракові П.Русин приймав участь у роботі типографії Ф.Швайпольта по друкуванню та виданню кириличним шрифтом перших книжок слов'янською мовою. Серед них був Часослов для навчання дітей грамоті в Україні, Білорусії та Росії. Після зруйнування католицьким духовенством давньоруських книгосховищ на західноукраїнських землях, П.Русин вважав їх видання великою перемогою у відродженні освіти на Україні.

4. Особливості розвитку освіти. Виникнення братських шкіл.

З другої половини XVI – до середини XVII ст. – це період швидкого розвитку ремесел і торгівлі. Посилювалась роль міст, передусім як економічних і культурних центрів, зростала антифеодальна і визвольна боротьба.

У XVI – XVII центрами культурного життя на українських землях були братства.

В основу діяльності братств було покладено ідеологію просвітництва.

З кінця XVI ст. відкриваються *початкові* (викладання проводилося рідною мовою, учні навчалися читати, писати, рахувати та співати) *та підвищені школи*, засновниками яких були братства.

Першою братською школою *підвищеного типу* (була середнім навчальним закладом) в Україні стала школа Львівського братства (1586). Вивчали церковнослов'янську, грецьку, латинську і польську мови, математику, граматику, риторику, астрономію, філософію та інші дисципліни.

Члени Львівського братства планували навіть перетворити свій *гімнасіон* (так вони називали цю школу) у вищий навчальний заклад.

Статут Львівської братської школи.

Визначено організаційну структуру школи, права й обов'язки вчителя, учнів, батьків та громадськості.

Батьки, посилаючи дитину до школи, мали при свідках ознайомитися зі шкільними порядками і скласти договір, у якому зазначити зміст і термін

навчання дитини в школі. До школи приймалися діти усіх соціальних верств населення. Дітям з убогих сімей надавалася матеріальна допомога. Сироти були під повною опікою братства.

Становище учня в школі залежало не від матеріального стану батьків, а від його особистих успіхів у навчанні та поведінці.

У школах *підвищеного типу* вивчали *сім вільних мистецтв*: на високому рівні вивчали предмети тривіуму: граматику, риторичку, діалектику; предмети квадрівіуму – на дещо нижчому рівні, окрім музики.

В старших класах вивчали філософію, богослов'я. Велика увага приділялася хоровому співу.

У школах запроваджувалися елементи класно-урочної системи.

У 1576 р. на Волині в м. Острозі князем К.Острозьким була відкрита перша вища школа в Україні – Острозька Академія. Острозьку відкрив князь К.Острозький на власні кошти у 1576 р. Мета – зберегти традиції Київської Русі як основу самобутності української культури й протиставити їй наступу католицизму та ополяченню.

Академію часто називали Слов'яно-греко-латинська Академія, Тримовний ліцей, Греко-слов'янська школа або Граматична школа.

У школі вивчали не лише слов'янську, а й грецьку, латинську, польську мови. Вчителями були православні греки і протестанти. Програма навчання передбачала предмети *семи вільних мистецтв*, передусім риторичку, діалектику, астрономію. Вивчали також богослов'я, філософію. Острозька школа вирізнялася високим рівнем викладання. Тут працювали відомі на той час люди: першодрукар Іван Федоров (засновник Острозької друкарні), письменник Герасим Смотрицький. З 1580 Г.Смотрицький – перший ректор Острозької академії. Вчилися в Острозі діти шляхти, селян. Вихованцями школи були: відомий учений і письменник Мелетій Смотрицький, гетьман П.Сагайдачний, видатні церковні і культурні діячі.

5. *Діяльність козацьких шкіл. Козацька педагогіка* – частина народної педагогіки. Українська козацька система виховання – глибоко самобутнє явище, аналогів якому не було в усьому світі. Система козацького виховання передбачала такі ступені:

–дошкільне родинне виховання (базувалося на культурі матері і батька, бабусі та дідуся, роду і народу);

–родинно-шкільне виховання (розгалужена мережа шкіл);

–підвищена освіта, вища освіта (юнаки, які прагнули знань, училися у вітчизняних колегіумах, у відомих університетах Європи, отримували підвищену і вищу освіту).

Типи навчальних закладів:

Перша школа на Січі відкрита в 1576 році. Батьки прибували на Січ з синами, щоб ті навчалися грамоти і військової справи. Січова школа існувала при церкві Святої Покрови, розташованій на території Запорізької Січі. Вона складалася з двох відділів: в одному вчилися ті юнаки, що готувались на

паламарів і дияконів – у цьому відділі було завжди 30 учнів. Крім цього, був відділ молодиків, де вчилися сироти, хрещеники козацької старшини та інші діти (їх було біля 50), яких навчали грамоті, співу та військовому ремеслу.

Навчання – рідною мовою. Студіювали також слов'янську і латину. Серед шкільних предметів – риторика, богослов'я, логіка, схоластика, географія, астрономія, музика.

Ґрунтовно вивчали арифметику і геометрію. Знання з географії та астрономії, уміння орієнтуватися на місцевості по зорях були необхідні в далеких військових походах, плаванні на *чайках*.

У січовій школі було реалізовано принцип гармонійного виховання людини, оскільки одночасно з загальноосвітніми предметами багато уваги приділялося психофізичному вдосконаленню майбутніх козаків. Загартовуючи себе і готуючи свій організм до складних випробувань долі, козаки влітку спали проти зоряного неба, мріяли про невідомі світи, прагнули проникнути в таємниці Космосу. Вони ґрунтовно знали народну медицину, її рецепти, які забезпечували міцне здоров'я, повноцінне довголіття.

Г.Боплан писав: «маючи міцне здоров'я, козаки майже не знають хвороб».

Дослідник С.Сірополко пише, що в цих школах хлопчиків учили «Богу добре молитися, на коні реп'яхом сидіти, шаблею рубати і відбиватися, з рушниці гострозоро стріляти й списом добре колоти». Важливе місце відводилося також формуванню в учнів умінь плавати, веслувати, керувати човном, переховуватися від ворога під водою (за допомогою очеретини) та ін. Усе це підносило дух учнів, давало наснагу, оптимізм, віру у свої сили, можливості. Молодь на свята (за народним календарем) у процесі ігор змагалася на силу, винахідливість, точність попадання в ціль тощо. Традиційними були змагання на конях (скачки, перегони та ін.).

До школи приймалися хлопчики з 9 років. Підростаючи, вони ставали помічниками вчителя: підтримували в класі дисципліну, привчали молодших до самообслуговування.

Посібниками для навчання були Часослов і Псалтир, які в достатній кількості друкували Київська і Чернігівська друкарні, а також скорописна «*Козацька читанка*».

Полкові школи розташовувалися у полкових та сотенних містах і містечках.

До другої половини XVII ст. на території Лівобережної України діяв полковий адміністративно-територіальний. За даними ревізійних книг, у семи полках Лівобережжя було 866 полкових шкіл: у Ніжинському – 217, Лубенському – 172, Чернігівському – 154, Переяславському – 119, Полтавському – 98, Прилуцькому – 69, Миргородському – 37.

Школи існували на кошти батьків. За вивчення букваря батьки платили від 50 копійок до 1 карбованця, Часослова – 1–2 карб., Псалтиря – до 5 карбованців.

Найчастіше – у приміщеннях, які належали церквам. Даючи грамоту, деякі з цих шкіл навчали й військової справи. Військову справу викладали досвідчені козаки, яких називали *військовими служителями*.

Таким чином, за часів козаччини склалася певна система освіти в Україні:

Початкова:

парафіяльні, полкові;

крім того, дещо особливий статус мали – січові школи (військова справа, гармонійний розвиток);

братські школи (*початкові й середні*);

монастирські (*внутрішні, зовнішні*).

6. Києво-Могилянська академія, створена 1632 р. у результаті злиття Київської братської (1615) та Лаврської шкіл.

Заклад почав свою роботу на території братської школи під назвою Києво-братська колегія. Згідно з Гадяцьким трактатом 1658 року між Річчю Посполитою і Гетьманщиною колегії надавався статус академії. За гетьманування Івана Мазепи для Києво-Могилянської академії спорудили будинок. Кількість студентів досягла 2 тис. Вікових обмежень не було. Для бідних учнів при академії існувала бурса.

Академія була світським демократичним всестановим навчальним закладом. Навчалися діти духовенства, козаків, селян, міщан (різних станів). Навчалися українці, поляки, росіяни, чехи, білоруси, словени (різних національностей).

Колегія мала вісім класів:

у чотирьох нижчих класах студенти (*спудеї*) вивчали читання, граматику, катехізис, арифметику, музику;

у двох середніх – поезію і риторичку;

у двох старших класах – філософію і богослов'я.

Знання студентів оцінювалися за такими рівнями: *доброго, старанного, неслабкого, слабкого, худого, безнадійного навчання*.

У колегії працювали найкращі українські та іноземні професори: Є.Славинецький, С.Полоцький, М.Смотрицький. Навчалися Григорій Сковорода, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Павло Полуботок, Іван Скоропадський, Іван Самойлович, Михайло Ломоносов. Після перетворення в Київську духовну академію навчальний заклад зберіг свою міжнародну репутацію як центр православної релігійної освіти.

Контрольні запитання

1. Причини виникнення шкіл в X ст.
2. Характерні риси розвитку освіти XII – XIV ст.
3. Зміст та мета освіти в братських школах.
4. Мета, завдання, зміст козацької педагогіки.
5. Система освіти в Україні за часів козаччини.

Лекція 7. Українська школа та педагогічна думка XVIII – XIX ст.

План

1. Суспільно-політична ситуація в Україні у XVIII ст. Система освіти в Україні у XVIII ст.
2. Педагогічні погляди Григорія Сковороди.
3. Загальна характеристика освіти в Україні характеристика освіти в Україні у п.п. XIX ст.
4. Педагогічні погляди Костянтина Ушинського.
5. Загальна характеристика освіти в Україні у др.п. XIX ст.

Література

- Артемова Л.В. Історія педагогіки України: навчальний посібник. Київ: Либідь, 2006. С. 126 – 149, С. 150 – 214.
- Видатні педагоги України: Пишемо історію. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=cT1EIgeysUQ&t=188s>
- Грушевський М. С. Нарис історії українського народу. Київ: Либідь, 1991. 398 с.
- Дубасенюк О.А., Левківський М.В. Історія педагогіки: навчальний посібник. Житомир : ЖДПУ, 1999. 336 с.
- Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів У двох книгах. Книга II. Київ: Слово, 2010. С. 96 – 111, С. 132 – 381.
- Кремень В.Г. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія. Київ: Знання, 2005. С. 62 – 111, С. 143 – 342.
- Крип'якевич І. Історія української культури. Київ : Либідь, 1994. 656 с.
- Левківський М.В. Історія педагогіки: підручник. Київ: Знання, 2003. С. 26 – 158.
- Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. С. 91 – 101.
- Мельничук О.С. Історія педагогіки України: навч. посібник. Кіровоград: Імекс ЛТД, 2001. С. 86 – 90.
- Сковорода Г. Твори: У 2 т. Київ: Обереги, 1994. Т.2. С. 105 – 123, С. 150 – 189, С. 226 – 228.
- Попович М. Нарис історії культури України. Київ: Арттек, 1999. 728 с.
- Сисоєва С.О., Соколова І.В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: навч. посіб. Київ: Центр навч. л-ри, 2003. С. 81 – 93, 99 – 105, С. 116 – 121.
- Хрестоматія з української класичної педагогіки : К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський / уклад. В. П. Кравець, О. І. Мешко. Київ : Грамота, 2008. 506 с.
- Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2001.

Хрестоматії з історії української педагогіки

- Історія педагогіки України: хрестоматія : навч. посіб. / уклад. О. В. Сухомлинська. Київ : Либідь, 2003. 488 с.

Хрестоматія з історії української педагогіки / уклад. Н. М. Дем'яненко, О. П. Пометун. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 576 с.

Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / авт.-упоряд. О. І. Курляк, Л. М. Квас. Львів : Світ, 2007. 424 с.

Сучасна українська педагогіка: хрестоматія / упоряд. О. А. Дубасенюк. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 384 с.

Педагогіка: хрестоматія / уклад. С. О. Сисоєва, І. Ф. Прокопенко. Київ : Університет Україна, 2011. 512 с.

Хрестоматія з основ педагогіки: навч.-метод. посіб. / уклад. В. М. Мадзігон, Н. В. Дем'яненко. Київ : Наук. світ, 2009. 304 с.

Хрестоматія з педагогіки: навч. посіб. для студентів пед. спец. / упоряд. О. В. Кузьменко. Київ : Каравела, 2016. 384 с.

1. Особливості розвитку освіти в др. пол. XVII–XVIII ст. Відбувся територіальний поділ України. Під польську сферу впливу відійшли західноукраїнські землі (Східна Галичина і Волинь) та Правобережжя. За Росією – Лівобережжя, території Запорізької Січі, Слобідська Україна. Закарпаття – під мадярами. Північна Буковина – під турками. Протягом майже 300 років Україна залишалась розділеною. У розвитку освіти на територіях Правобережної і Лівобережної України виникли значні відмінності. У першій половині XVIII ст. на Лівобережжі і в Слобідській Україні, що входили до складу Росії, рівень освіти був відносно високим. У полках Лівобережжя існували полкові початкові школи. На зразок Києво-Могилянської колегії (академії), були створені колегії в Новгород-Сіверському, Чернігові, Харкові, Полтаві й Переяславі, в яких навчалися діти не лише духовенства й козацької старшини, а й міщан, козаків і селян.

З посиленням закріпачення селян і козаків, втратою Україною автономії (1775 р.) та зруйнуванням Січі полкові і запорізькі школи перестали існувати. Діяльність мандрівних дяків мала місце на Лівобережній Україні до 1786 р., в якому *мандри* були заборонені. Особливо варто відзначити діяльність Головної Січової школи (1754–1768). За характером навчання вона прирівнювалася до кращих братських шкіл. Тут вивчали піїтику, риторіку, математику, географію, астрономію, військову справу.

У 1738 р. в м. Глухові була відкрита школа, в якій готували музикантів та співаків для Петербурзької придворної капели. Тут навчалось по 20 учнів. Вони вивчали нотну грамоту, гру на скрипці, гусях, бандурі. Також з ними проводили хорові заняття. Щорічно 10 випускників направлялися до придворного хору, оркестру. Проіснувала школа понад 40 років.

Особливо відомим у середині XVIII ст. стає Харківський колегіум. У колегії навчалися представники різних станів, за винятком дітей кріпаків.

За шкільним Статутом 1786 р., в Україні почали відкриватися малі (у повітових містах) і головні (у губернських містах) народні училища. Головні (або чотирикласні) училища передбачали 6-річний термін, а малі (або двокласні) – 4-річний термін навчання. У 1783 р. були засновані перші училища у Києві й

Чернігові. На початок 1801 р. в українських губерніях Російської імперії було 8 головних і 17 малих училищ.

У 1789 р. на Правобережній Україні було дві окружні школи з семирічним терміном навчанням, 14 підокружних шкіл з шестирічним терміном навчання. На Закарпатті існувало кілька церковно-уніатських шкіл, в яких навчали грамоти. Наприкінці XVIII ст. обов'язковою мовою навчання в школах Закарпаття стала угорська. Після першого поділу Польщі (1772) Австрія захопила Галичину. Спочатку тут було відкрито кілька церковнопарафіяльних шкіл, а з 1783р. у Львові було засновано російську духовну семінарію. Одночасно з цим йшло онімечення шкіл. Відкрита з 1784 р. гімназія при Львівському університеті була німецькою.

За Катерини II для України настали складні часи. Українська автономія була знищена, козацька старшина отримала права російського дворянства, а селян-землеробів (які раніше були вільними) закріпачили. Українська старшина намагалася наслідувати іноземне виховання, доручаючи виховувати дітей гувернерам французам або німцям. У 1789 р. були закриті всі українські школи і заборонено викладання українською мовою у всіх навчальних закладах.

2. Педагогічні погляди Григорія Сковороди (1722–1794), видатний український філософ, просвітитель, педагог народився в сім'ї малоземельного козака в с. Чорнухи на Полтавщині

Григорій Савич Сковорода – видатний український філософ, педагог-гуманіст, що народився у с. Чорнухи на Полтавщині у сім'ї малоземельного козака у 1722 р. Початкову освіту здобув у школі-дяківці, далі у 1738 р. вступив на навчання до Києво-Могилянської академії. До 1750 р. Г. Сковорода прослухав курс з риторики, піітики, філософії, богослов'я. Отримавши можливість від'їхати у 1750 р. до Угорщини, Г.Сковорода подорожує Європою і відвідує Італію, Німеччину, Польщу та слухає лекції у Віденському, Тарнівському, Краківському університетах. З 1752 р. Г.Сковорода починає працювати у Переяславському колегіумі як викладач поезії. За новачі у власному підручнику «Рассуждение о поэзии и руководство к искусству», Переяславський єпископ його звільняє. Після звільнення Г. Сковорода працює домашнім учителем поміщика В. Тамари. Після звільнення Г.Сковорода працює домашнім вчителем, навчаючи сина поміщика Василя Тамари. Деякий час педагог працює у архівах Києво-Печерської лаври, а також у Сергієвській лаврі.

З 1759 по 1769 рік Григорій Сковорода працює викладачем Харківського колегіуму. Він викладає поетику, синтаксис, грецьку мову і курс «благонравності». Для цього він підготував підручник «Начальная дверь ко христианскому добронравию». Природно, що цей курс не був підтриманий церковниками і він був звільнений за вільнодумство.

Першу збірку «Сад божественних пісень» він написав у 50-ті роки. 1774 році в збірник «Басни Харковські». Вивчав Біблію і був набожною людиною. Заслугою мислителя є передусім обґрунтування ним принципів гуманізму, народності та природовідповідності у вихованні. На відміну від своїх попередників, Григорій Сковорода висуває ідею *спорідненого*, тобто природовідповідного виховання.

Природні задатки у людей неоднакові. Але кожна людина, на його думку, має можливість, спираючись на них, розгорнути успішну діяльність у тій чи іншій галузі. Мислитель вдається до такого образу. Природа, писав він, подібна до багатого фонтана, що наповнює різні посудини до повної місткості. Джерелом усіх знань він вважав досвід, практику, життя. Природно, що філософ обстоював необхідність навчання всіх дітей, незалежно від їх соціального стану. Загалом школи мають бути рідномовними та доступними для навчання. Вчений обґрунтовував необхідність таких навчальних принципів, як доступність, зв'язок навчання з практикою, врахування інтересів кожної особистості. До змісту освіти педагог включав граматику, математику, фізику, механіку, музику, філософію, медицину, юриспруденцію, географію, іноземні мови, хімію, астрономію, землеробство, мораль. Заслужують на увагу нетрадиційні форми навчання, що їх використовував сам педагог-просвітител. Учитель – це дбайливий садівник. Але для того, щоб педагог добре виконував свої обов'язки, він сам повинен мати спорідненість до вчительської діяльності.

3. Загальна характеристика освіти в Україні у п.п. XIX ст. У кінці XVIII століття територія України була розділена між Австрійсько-Угорською (20% площі) і Російською (80% площі) імперіями. У XIX ст. система освіти розвивалася у рамках загальнодержавної російської політики.

1802 – Міністерство народної освіти.

У 1803 р. були прийняті *Попередні правила народної освіти*, за якими було організовано 4 типи шкіл: парафіяльні, повітові, гімназії, університети.

1804 р. – *Статут університетів і Статут навчальних закладів, підпорядкованих університетам*, що регламентували структуру і принципи побудови народної освіти в країні, українське шкільництво.

– функціонували парафіяльні училища (однорічні), повітові училища (дворічні), гімназії (чотирирічні) та університети.

– створювалися навчальні округи (кожний округ очолював опікун, а всі навчальні заклади в окрузі підпорядковувались університету).

– *статути проголошували безстановість і наступність усіх типів навчальних закладів*. Але додаткові документи не давали можливості доступу до університетів та гімназій таким прошаркам населення як кріпаки.

Перші гімназії в Україні з'явилися в Харкові, Чернігові, Катеринославі, Новгороді-Сіверському, Полтаві, Херсоні. У Харкові, Полтаві та Одесі було засновано інститути шляхетних дівчат. У 1805 р. у Харкові відкрився перший в Україні університет (Василь Каразін), який відіграв значну роль у розвитку культури, науки, освіти і школи.

1811р. – закон Божий обов'язково.

1832 р. – Київський навчальний округ.

У 1817 р. в Одесі було засновано Рішельєвський ліцей;

1820 р. – гімназію вищих наук у Ніжині.

1828 р. – *Статут навчальних закладів* – реакційний: плата за навчання, російська мова, ліквідація наступності, тілесні покарання (до 1864 р.), становий

характер освіти. Статут 1828 року насаджував в навчальних закладах муштру, зурбіння, дозволяв тілесні покарання, встановлював систему суворого нагляду за учнями і викладачами.

Правобережна Україна.

Початкова освіта.

– існували сільські школи, де учнів навчали дяки (в одній із них навчався Тарас Шевченко);

– парафіяльні школи створювались при церковних парафіях, давали початкову освіту за рік. В школах діти навчалися читати, писати, виконувати математичні дії, обов'язковим було вивчення Закону Божого.

На утримання цих шкіл уряд коштів не виділяв.

– *повітові школи* були у Києві, Вінниці, Житомирі, Умані, Кам'янці-Подільському, Каневі, Білій Церкві та в інших містах. Повітові школи з 1828 р. були трикласними – *завершальними в початковій освіті.*

Предмети: арифметика, геометрія, загальна фізика, технологія, природнича історія, географія, російська, польська, німецька, французька мови, креслення, малювання, катехізис.

Середню освіту – гімназії. Тут вивчали французьку, німецьку, грецьку, латинську мови, історію, географію, Закон божий. В основному навчалися діти дворян. Випускники гімназій могли продовжити навчання в *університетах.* У 1831 і 1832 роках більшу частину гімназій на Правобережній Україні було закрито, польські початкові школи скасовано.

Розвиток освіти на західноукраїнських землях упродовж другої половини XVIII – XIX ст.

Школи Східної Галичини та Буковини – в основному навчання польською та німецькою. Закарпатті – навчання угорською мовою за підручниками з латинським шрифтом.

Після приєднання Галичини до Австрійської імперії під впливом буржуазно-демократичної революції 1848 р. створюються порівняно сприятливі умови для розвитку українського шкільництва (знімається заборона на викладання української мови у школах, дозволено організацію приватних українських шкіл). На землях Галичини та Буковини діяла загальноімперська система освіти: 1) початкову освіту давали парафіяльні (церковні) школи, згодом тривіальні (народні) та головні початкові; 2) середню – гімназії, 3) вищу – Львівський та Чернівецький університети.

Результатом протистояння української інтелігенції процесу полонізації в освіті стало відкриття у Львівському університеті кафедри української мови (1851) та кафедри української історії на чолі з М.Грушевським (1898).

М.Шашкевич, І.Вагилевич та Я.Головацький створили у 1832 р. гурток, відомий в історії під назвою *Руська трійця*, який мав за мету просвітницьку діяльність на західноукраїнських землях, видання книг рідною мовою. Вони склали літературно-етнографічний альманах *Русалка Дністрова*, вперше написаний народною мовою. Поширювали освіту серед народу.

Всього в Україні у першій половині ХІХ століття діяло 1320 парафіяльних і повітових шкіл (початкова освіта), відкрито 19 гімназій (середня освіта). Проміжне місце між гімназіями й університетами посідали ліцеї: Рішельєвський (Одеса), Кременецький (Волинь), Ніжинський. Існували *духовні семінарії та духовні училища*.

Вища освіта. У 1805 р. було засновано за ініціативою Василя Каразіна Харківський університет з чотирьох факультетів, де навчалось усього 65 студентів. У 1834 був відкритий Київський університет, першим ректором якого став відомий український вчений Михайло Максимович.

На західноукраїнських землях основними центрами науки були Львівський університет (1661 року заснування), Чернівецький університет (1875), заняття польською і німецькою мовами.

Таємна політична організація *Слов'янське товариство Св. Кирила і Мефодія* (така первинна назва) Кирило-Мефодіївського товариства (грудень 1845 р. – березень 1847 р.) складалася із відомих прогресивних діячів України: М. Л. Костомарова, В. М. Білозерського, Т. Г. Шевченка, П. О. Куліша.

Програма: скасування самодержавства, кріпацтва, заміни монархії республікою, широкої освіти народу, визнання національних прав України.

4. Педагогічні погляди К.Д. Ушинського. Засновник вітчизняної педагогічної науки Костянтин Дмитрович Ушинський.

Педагогіка як наука і як мистецтво виховання.

Виховання: цілеспрямований організований процес формування всебічно розвиненої гармонійної особистості. Обґрунтував принцип народності виховання: Єдиної, спільної для всіх народів системи виховання не існує як в теорії, так і на практиці.

У кожного народу своя, особлива система виховання, а тому механічні запозичення чужого педагогічного досвіду є неможливими.

Рідна мова як засіб виховання – вперше у вітчизняній педагогіці К.Д.Ушинським здійснене цілісне науково-педагогічне та психологічне обґрунтування побудови освітнього процесу рідною мовою.

Праця – основа виховання. «Праця, як ми її розуміємо, є така вільна й узгоджена з християнською мораллю діяльністю людини, на яку вона наважується за безумовної необхідності її для досягнення тієї чи іншої людської мети у житті. Без особистої праці людина не може йти вперед, не може залишити на одному місці, але повинна йти назад».

Дидактична система К. Д. Ушинського

- Для чого навчатися?
- Як навчати?
- Кого навчати?
- Кому навчати?
- Чому навчати?

5. Загальна характеристика освіти в Україні у др.п. ХІХ ст.

У др. пол. XIX ст. розвиток української культури відбувався в умовах колонізаторських політичних режимів, що панували в Україні.

Початкових і середніх шкіл не вистачало. До скасування кріпосного права в Російській імперії (1861 р.) освіта в Україні, особливо початкова, занепадала. Дворяни вважали, що освіта селянам не потрібна. Царський уряд майже зовсім усунувся від матеріального утримання початкових шкіл.

Валуєвський циркуляр (1863) – таємне розпорядження міністра внутрішніх справ Російської імперії Петра Валуєва, в якому наказувалося призупинити видання значної частини книг, написаних українською мовою. Згідно з указом заборонялась публікація релігійних, навчальних книг, однак дозволялась публікація художньої літератури.

Дію Валуєвського циркуляру було закріплено і розширено шляхом видання Емського указу. Емський указ – розпорядження російського імператора Олександра II (1876), спрямоване на витіснення української мови з культурної сфери і обмеження її побутовим вжитком. Указ забороняв ввозити на територію Російської імперії з-за кордону книги, написані українською мовою, видавати нею оригінальні твори і робити переклади з іноземних мов, тексти для нот, театральні вистави і публічні читання. Заборонено навчання українською. Заборонялись будь-які книги українською мовою, переслідувались навіть наукові статті про Україну російською мовою.

Початкова освіта. За шкільною реформою 1864 р. початкові школи (офіційно вони називалися народними училищами) поділялися на:

- однокласні з трирічним терміном навчання;
- двокласні, де навчалися п'ять років.

Ці школи проголошувалися позастановими і загальнодоступними.

Перелік предметів: Закон Божий, письмо, арифметика (перші чотири дії), церковний спів.

Під кінець XIX ст. царський уряд майже перестав фінансувати початкові школи – 80 % їх фінансували земства.

А 1884 р. вийшло Положення про церковно-парафіяльні школи.

Імперське міністерство освіти визначало і контролювало зміст навчання. Оскільки мережа початкових шкіл не задовольняла потреби населення, представники української інтелігенції стали організовувати *недільні школи для дорослих*. У них навчалися селяни, робітники, ремісники. Ці школи, які працювали в неробочі дні, отримали назву “недільні”. Перша недільна школа в Україні була відкрита в жовтні 1859 р. в Києві. Згодом розпочали свою роботу такі школи в Харкові, Полтаві, Чернівцях, Одесі та інших містах. Усього протягом 1859–1862 рр. в Україні діяло 111 недільних шкіл. Учителі спілкувалися з учнями *українською мовою*. Перші недільні школи швидко стали популярними серед народу й одночасно викликали незадоволення царської адміністрації. Тому в 1862 р., нібито за революційну пропаганду, царський уряд їх закрав. Проте в 1864 р. під тиском громадськості недільні школи знову були дозволені, хоча й з великими

обмеженнями. Вони відіграли помітну роль у поширенні писемності та знань серед народу.

Не кращим був стан справ із *початковою освітою в Західній Україні*. У 1869 р. Австро-Угорська імперія проголосила загальне обов'язкове початкове навчання для дітей віком від 6 до 14 років. Проте значна частина учнів через матеріальні нестатки, брак шкільних приміщень, відсутність кваліфікованих учителів не мали можливості регулярно відвідувати школу.

Австро-угорські чиновники не забороняли навчання рідною мовою, проте в більшості шкіл Східної Галичини воно велося польською, у Північній Буковині – німецькою, на Закарпатті – угорською. Кількість українських шкіл постійно скорочувалася.

Становлення українських середніх навчальних закладів відбувалося дуже повільно. Тільки в 1874 р. українська мова навчання вводиться в першій (академічній) гімназії Львова. У ХІХ ст. тут функціонувало лише 4 вищих навчальних заклади: університети у Львові (1661) та Чернівцях (1875), політехнічний Інститут у Львові (1844) та академія ветеринарної медицини теж у Львові (1897). У другій половині ХІХ ст. реформувалася і педагогічна освіта. В Галичині й на Буковині почали створюватися *вчительські семінарії* з 4-річним терміном навчання. Проміжною ланкою між гімназіями й університетами були ліцеї.

Спеціальна середня освіта з розвитком промисловості набула значного поширення. Промисловість, що розвивалася, потребувала значної кількості спеціалістів з різних галузей господарювання.

У 1888 р. було затверджено *Основні положення про промислові училища*.

Статут 1884 р. ліквідував університетську автономію, відновивши державний контроль за думками й поглядами професорів і викладачів.

Багато видатних українських педагогів ХІХ ст. здійснювали розвиток освіти та науки на теренах України.

Олександр Васильович Духнович (1803-1865) – представник культурно-освітнього руху на Закарпатті, автор першого на Закарпатті народного букваря «Книжниця читальної для початківців» (1847), підручників початкової школи з історії, географії (1831), російської мови (1853) та посібника з педагогіки «Народної педагогії на користь училищ та вчителів сільських» (1857). О. Духнович виступав за навчання рідною мовою, поєднання навчання з працею, зокрема сільськогосподарською, врахування вікових та індивідуальних особливостей вихованців. Дотримувався принципів наочності, доступності, народності та природовідповідності у навчанні. О. Духнович відіграв велику роль у відкритті більше 70 шкіл, пропонував обирати у кожному селі «шкільного куратора», що опікуватиметься проблемами школи, збиратиме гроші на виплату вчителям, створення форду для забезпечення під час навчання сиріт та дітей незаможних батьків тощо. Важливу роль О. Духнович у формуванні особистості учня відводив вчителіві.

Микола Олександрович Корф (1834-1883) – видатний педагог і методист, що створив низку навчальних земських малокомплектних шкіл (один учитель міг одночасно проводити уроки у трьох класах), організовував учительські з'їзди для обміну досвідом, написав підручник «Наш друг». Ключове місце у педагогічній спадщині М. Корфа відведено ідеї загального обов'язкового навчання для досягнення загальної писемності населення. Основною метою навчання вважав підготовку людини до життя, здатність до самоосвіти, виховання патріотизму, справедливості, чесності тощо.

Христина Данилівна Алчевська (1841-1920) – харківська учителька, що відіграла ключову роль у розвитку недільних шкіл та ввійшла до історії педагогіки як основоположник освіти дорослих. Серед відомих праць: «Книга дорослих» та «Що читати народові?» У 1862 р. засновує нелегальну недільну школу, яка стала офіційною лише 1870 року. Тут вчилися дорослі поряд з дітьми, а поділ на класи відбувався виходячи із рівня підготовки. Учні мали можливість отримати початкову освіту безкоштовно та навчалися за спеціальними програмами, що передбачали посилену роботу у класі. Михайло Петрович Драгоманов (1841-1895) – духовний натхненник українського національного відродження. М. Драгоманов займався просвітницькою діяльністю задля реформування галузі освіти: створення елементарної, спеціальної та вищої школи; повернення прав українській мові та традиціям українського народу (пісням, звичаям); прагнув створити українську енциклопедію; піднімав питання вчительських проблем та проблем виховання дитини у сім'ї. Таким чином, основними напрямками концепції національного виховання М. Драгоманова є етичне, естетичне, моральне і патріотичне виховання молоді, що полягає у любові до рідного краю, мови та культури.

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте ідею *сродної праці* Григорія Сковороди.
2. Охарактеризуйте програму Кирило-Мефодіївського товариства.
3. Охарактеризуйте тенденції розвитку освіти в Україні у др.п. XIX ст.

Лекція 8. Педагогіка XX – початку XXI ст.: ключові ідеї, постаті, школи.

План

1. Характеристика системи освіти в Україні на початку XX ст.
2. Педагогічні ідеї у творчості українських просвітителів кінця XIX – початку XX століття.
3. Зміст національної освіти в УНР. Особливості розвитку освіти й педагогічної думки в 20-х рр. XX ст.
4. Характерні риси розвитку української освіти в 30 – 40-х рр. XX ст.
5. Педагогічна діяльність Антона Макаренка.

6. Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського. Розвиток освіти в 50 – 80-х рр. ХХ ст.

7. Розвиток освіти на поч. ХХІ ст.

Література

Закон України «Про освіту» / прийнят. Верховною Радою України 05.09. 2017 р. №2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

Закон України «Про повну загальну середню освіту» / прийнят. Верховною Радою України 16. 01. 2020 р. №463-IX. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/prijnyato-novij-zakon-pro-povnu-zagalnu-rednyuosvitu-za-progolosuvali-450-nardepiv>

Концепція Нової української школи / ухвал. рішенням Колегії МОН 27. 10. 2016 р. та затвердж. розпорядженням Кабінету Міністрів України 14.12. 2016 р. №988-р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України. Київ: Либідь, 2006. С. 245 – 318.

2. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава: ДПІ, 1994. С. 174 – 181.

3. Ващенко Г. Загальні методи навчання. Київ: Знання, 1997. С. 58 – 83.

Дічек Наталія, Саух Петро, Загородня Алла. Філософсько-педагогічна думка України: аспекти ретроаналізу націтворення : монографія /за наук. ред. проф. Н. П. Дічек. [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2025. 311 с. URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-aspektu-retroanalizu->

4. Джус О., Нагачевська З. Софія Русова: з маловідомого і невідомого. Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. 456 с.

5. Сисоєва С.О., Соколова І.В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: навч. посіб. Київ: Центр навч. л-ри, 2003. С. 197 – 291.

6. Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посібн. для студентів вищих навч. закладів. У двох книгах. Книга II. Київ: Слово, 2010. С. 628 – 837.

7. Зайченко І.В. Педагогічна концепція С. Русової: навчальний посібник для студ. пед. вузів. Чернівці, 2000. 234 с.

8. Коваленко Є.І., Пінчук І.М. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової. Ніжин: НДПУ, 1998. 214 с.

10. Кремень В.Г. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія. Київ, 2005. С. 384 – 458, 494 – 514. С. 384 – 458, 494 – 514.

11. Левківський М.В. Історія педагогіки: підручник. Київ: Знання, 2003. С. 260 – 317.

12. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. С. 332 – 439.

13. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 книгах. Кн. 1. Київ: Либідь, 1997. С. 83 – 85.

14. Чепіга Я.Ф. Будова комплексу (методичний лист). Вибрані педагогічні твори : навчальний посібник / Упор. наук. редактор Л.Д. Березівська / Інститут педагогіки АПН України. Харків: «ОВС», 2006. 328 с.

Офіційний сайт Національної академії педагогічних наук України. URL: <https://naps.gov.ua/>

Електронний ресурс *Антон Макаренко: життя і творчість*. URL: <http://makarenkoclub.ru/>

Google Академія. URL: <https://scholar.google.com/>

Хрестоматії з історії української педагогіки

Філософсько-педагогічна думка України у контексті націєтворення : хрестоматія / Інститут педагогіки НАПН України ; за наук. ред проф. Н. П. Дічек: [упорядники-автори: Дічек Н. П., Загородня А. А., Шевченко С. М.]; тех. участь Максименко В. Д. [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2025. 487 с. URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti->

Історія педагогіки України: хрестоматія : навч. посіб. / уклад. О. В. Сухомлинська. Київ : Либідь, 2003. 488 с.

Хрестоматія з історії української педагогіки / уклад. Н. М. Дем'яненко, О. П. Пометун. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 576 с.

Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / авт.-упоряд. О. І. Курляк, Л. М. Квас. Львів : Світ, 2007. 424 с.

Сучасна українська педагогіка: хрестоматія / упоряд. О. А. Дубасенюк. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 384 с.

Педагогіка: хрестоматія / уклад. С. О. Сисоєва, І. Ф. Прокопенко. Київ : Університет Україна, 2011. 512 с.

Хрестоматія з основ педагогіки: навч.-метод. посіб. / уклад. В. М. Мадзігон, Н. В. Дем'яненко. Київ : Наук. світ, 2009. 304 с.

Хрестоматія з педагогіки: навч. посіб. для студентів пед. спец. / упоряд. О. В. Кузьменко. Київ : Каравела, 2016. 384 с.

1. Початок ХХ ст. Починаючи з 1905р., на території України з'являється мережа *Просвіт*. Перше громадське культурно-освітнє товариство такого типу з'явилося у Львові у 1898р. Вже за кілька років *Просвіти* діяли у Києві, Одесі, Катеринославі, Житомирі, Миколаєві.

Товариства *Просвіти* ставили перед собою цілий ряд навчально-виховних завдань, серед яких головне – загальноосвітня діяльність в широких масах населення. Основні завдання: а) розгортання мережі початкових (народних) шкіл; в) загальноосвітня діяльність в широких масах населення, а саме: ознайомлення з історією та культурою України; виховання патріотизму, формування українського виховного ідеалу; налагодження видавничої справи, опікування засобами масової інформації, бібліотеками; соціально-педагогічна, театральна діяльність. Для поширення своїх педагогічних ідей *Просвіти* провели у Києві курси народних вчителів (1906), де було прийнято резолюцію про українську школу.

Курс початкової (народної) школи повинен бути розширений до шести років (до цього, як правило, одно-трирічний курс навчання). Навчання – рідною мовою. Російська повинна вивчатися в старших класах як один з предметів

навчання. В усіх середніх та вищих навчальних закладах України навчання – українською мовою. При цьому передбачалось ввести у навчальні програми – вивчення української мови та літератури, історії та географії України. До структури товариств могли входити різноманітні комісії та підкомісії театральна, видавнича, артистична тощо.

2. Педагогічні ідеї Івана Франка. Іван Якович Франко (1856-1916) – письменник, вчений, публіцист, що відстоював ідеї демократичної, гуманістичної та відповідної інтересам народу освіти в Україні. Основні завдання освіти, на думку І. Франка, зв'язок навчання з працею, освіта для всього народу, всебічний розвиток учнів, відокремлення школи від церкви, громадський характер освіти тощо. Серед відомих праць вченого з питань освіти: «Чого хоче галицька робітнича громада?», «Середні школи в Галичині», «Кінецьність реформи навчання української літератури в наших середніх школах». Праця «Чого хоче галицька робітнича громада». Пояснює вимоги робітничого руху у справах освіти.

1. Громадський характер навчання й виховання

2. Освіта для всього народу.

3. Всебічний розвиток природних здібностей учнів.

4. Відокремлення школи від церкви.

5. Виховання всебічно розвиненого й сильного покоління (завдяки боротьбі з труднощами).

Звільнена від забобонів, глибоко народна, національна за формою і одночасно загальнолюдська гуманна школа – таким є освітній ідеал І. Франка,

У поглядах І. Франка на освіту значна увага приділяється початковій (народній) школі. Свої думки про середню й вищу освіту І. Франко висловив у ряді статей (Наприклад, *Середні школи в Галичині*). Зокрема, він вбачав призначення освіти у підготовці інтелігенції: з шкіл мають виходити ті, «що згодом стають духовними провідниками народу». І. Франко усвідомлював вирішальну роль учителя у початковій, середній та вищій школах.

Педагогічні ідеї Лесі Українки. Леся Українка (Лариса Петрівна Косач–Квітка) (1871–1913) – видатна українська поетеса, громадський діяч. З раннього дитинства Леся Українка цікавилась питанням освіти і культури. У 19 років вона написала для своїх молодших сестер підручник «Древня Історія східних народів». Леся Українка у нарисі «Школа» підняла питання пригноблення учителів та учнів у народних школах та обмеження їх утримання, велику увагу надавала ролі вчителя у формуванні особистості дитини. Леся Українка також займалася питанням освіти дорослих, наполягаючи на організації колективних читань для народу. З цією метою нею був складений каталог видань для таких читань. Спадщина Лесі Українки є цінним вкладом не тільки в скарбницю української та світової літератури, але й прогресивної педагогічної думки.

Іван Огієнко (1881-1971) – вчений, що досліджував історію школи в Україні, автор підручників для українських шкіл «Рідна мова» (1917), «Рідне писання» (1918), «Українська грамати́ка»(1918), «Українські шкільні мотиви»(1921), «Українська культура» (1918). Принциповими рисами

педагогічних поглядів І.Огієнка є рідномовність, родинність, виховання на основі християнських ідеалів. Серед основних завдань освітнього процесу: українізація всіх навчальних закладів на території України, доступність освіти, підготовка національних педагогічних кадрів.

Григорій Ващенко (1878-1967) – український педагог, вчений, що присвятив життя створенню української національної педагогіки на основі християнського ідеалу та емігрував до Мюнхена через політичні погляди. Його курс педагогіки складався з кількох підручників: «Загальні методи навчання», «Система освіти у самостійній Україні», «Система навчання», «Виховний ідеал», «Виховна роль мистецтва», «Засоби естетичного виховання» та ін.

Педагогічна діяльність Т. Лубенця.

Лубенець Тимофій Григорович (1855–1936) – видатний педагог, послідовник К.Ушинського, громадський діяч. Народився в м. Кролевіці. Розпочав свою вчительську діяльність ще 18-річним юнаком в с. Вороньки на Чернігівщині. Автор шкільних підручників. Включав до їх змісту матеріал про життя селян та селянський побут. Близько дванадцяти років відпрацював директором народних училищ Київської губернії.

Багато і плідно працював Тимофій Григорович у галузі теорії педагогіки. Його педагогічні праці присвячені питанням дошкільного виховання, початкового навчання, освіти дорослих. Особливу увагу він приділяв зв'язку навчання з життям. Протягом своєї педагогічної діяльності видав десятки підручників, методичних посібників і книжок з різних питань навчання і виховання. Серед них – основна праця «Педагогічні бесіди», дослідження «Про наочне викладання», книга для читання в початковій школі «Зернятко» в чотирьох частинах, що витримала більш як десять видань, методичний посібник для навчання арифметиці у недільних школах і класах для дорослих «Арифметичні задачі», «Методика арифметики». У цих та інших роботах автор виступав за впровадження в практику навчання і виховання демократичних і гуманістичних принципів педагогіки.

Чимало зусиль доклав Т. Лубенець запровадженню в школах України навчання рідною мовою, яку він вважав засобом утвердження принципу народності в українській педагогіці. У 1883 р. під псевдонімом Норець вийшов український буквар Лубенця – «ГраMATка», в якому було вміщено багато фольклорних творів. Того ж року під псевдонімом Т. Хуторного вийшла його «Читанка». Педагог вважав, що українську мову слід вивчати за народними творами, бо вони є мудрими за змістом, повчальними для життя, а мова в них мелодійна, багата, яскрава.

В постреволюційний період Т. Лубенець продовжував створювати підручники для початкової школи. Читав лекції вчителям, виступав зі статтями в газетах і журналах, де відстоював свої думки про зв'язок школи з життям.

Софія Русова (1856-1940) – вчена, педагог, практик, що опікувалася питаннями розвитку дошкільної і позашкільної освіти в Україні. Змістовим наповненням освітнього процесу у дошкільному закладі С. Русова вважала рідну

мову, національні свята та традиції, християнські цінності українського народу. Позашкільна освіта, на думку С. Русової, може реалізуватися у системі вечірніх закладів освіти кількох типів: недільні школи, школи ліквідації неписьменності, повторно-додаткові, фахові, професійні школи, народні університети. Серед відомих праць С. Русової «Український буквар» (1906), «Початкова географія» (1911), «Позашкільна освіта» (1918).

Іван Огієнко (1881–1971) народився в м. Брусилів Житомирської області. Закінчив Київський університет, де згодом працював доцентом, професором. Написав ряд підручників для українських шкіл: «Рідна мова» (1917), «Рідне писання» (1918), «Українська граматика» (1918), «Українські шкільні мотиви» (1921). Працював вчителем середньої школи та комерційного училища в м. Києві, приват-доцентом і професором в університетах Києва, Кам'янець-Подільського, Варшави, Брно.

Однією з найвідоміших наукових праць І. Огієнка є «Українська культура» (1918), де він постає як дослідник історії освіти та культури України. Звертаючись до епохи українського Відродження (XVII–XVIII ст.), вчений зробив висновок про культурно-освітнє посередництво України між Заходом і Сходом. У 1918 – 1920 рр. І. Огієнко керував Міністерством освіти і віросповідань Української Республіки та Кам'янець-Подільським державним українським університетом. За дорученням уряду Директорії він видав:

- ✓ наказ про перехід на українську мову викладання в школах усіх типів;
- ✓ створив комісію з опрацювання українського правопису;
- ✓ видав постанову про запровадження обов'язкового безкоштовного навчання дітей шкільного віку.

Мета освіти й виховання: формування національної свідомості, духовності, національного характеру, естетичних цінностей, утвердження здорового способу життя дітей.

Зміст освіти: національний компонент освіти (знання природних багатств та національних героїв, історії, культури, традицій свого народу).

Принципи навчання: виховуючий характер навчання; наочність, науковість, систематичність, міцність знань; індивідуальний підхід; активність і творчість учнів.

3. Зміст національної освіти в УНР. Відновлення діяльності товариства *Просвіт* за доби Центральної Ради (8.03.1917 – 30.04.1918) відбувалося на основі становлення незалежності української держави. Основними принципами, на яких формувалася система освіти України, стали для початкової школи її світській характер,

- ✓ загальність, обов'язковість та безплатність;
- ✓ для семирічної школи – загальнодоступність;
- ✓ для системи освіти національних меншин – рівноправність;
- ✓ для приватних навчальних закладів – право на організацію навчання

та рівноправне існування з державними школами.

У червні 1917 р. універсал Центральної Ради проголосив автономію України і створив перший структурний підрозділ для управління системою освіти – Генеральний Секретаріат Освіти. Його діяльність очолив голова дещо раніше створеної Ради Товариства Шкільної Освіти Іван Стешенко.

Центральна Рада розробила структуру управління освітою, відновила діяльність Всеукраїнської вчительської спілки. Всеукраїнська вчительська спілка визначила певні напрями своєї діяльності: підготовка та перепідготовка педагогічних кадрів – організація короткотермінових курсів; відкриття спеціальних навчальних закладів (вищі педагогічні курси у м. Києві, що займалися додатковою освітою для вчителів, були перетворені 1917 р. у Педагогічну Академію).

У сфері розбудови середньої освіти – розгортання широкої мережі українських шкіл (початкових, середніх та гімназій). У сфері науково-педагогічній – організація Українського Національного Університету (заснований у жовтні 1917 р.), розробка та видання науково-педагогічної та методичної літератури, створення української наукової термінології, українського правопису тощо. У сфері матеріального забезпечення освіти залучення приватного капіталу, коштів релігійних конфесій та громадських організацій до фінансування навчальних закладів.

Доба Гетьманщини (30.04.1918 р. – 15.12.1918 р.) В уряді гетьмана П. Скоропадського питаннями освіти покликане було займатися Міністерство освіти на чолі з проф. М. Василенко. Першочерговими кроками новоствореного міністерства у справі реформування освітньої галузі стали:

1.3 питань організації системи освіти: централізація освіти; скасування відділів освіти для національних меншин; скасування шкільних рад у регіонах України.

2.3 питань структурування освіти: поширення мережі приватних навчальних закладів; організація навчальних закладів гімназійного типу з українською мовою викладання; відновлення діяльності Київського університету.

3.3 питань науково-педагогічного забезпечення: організація Української Академії Наук на чолі з А. Кримським та В. Вернадським.

Доба Директорії (15.12.1918 р. – 5.02.1919 р.). Поновлення Української Народної Республіки зберегло Міністерство освіти як основну управлінську одиницю. Діяльність нового міністра освіти Івана Огієнка характеризують наступні шляхи реформування освітньої галузі: повернення децентралізаційних процесів; розробка програми єдиної української школи (за якою система освіти складалася з трьох основних етапів: молодша школа (4 роки); старша основна школа (4 роки); колегія (4 роки); затвердження нового правопису української мови; прийняття у січні 1919 р. закону *Про державну українську мову*; співробітництво з Всеукраїнською вчительською спілкою у справі підготовки кадрів та матеріального забезпечення вчительства.

З 1919 року в Україні керівництво системою освіти прийняв на себе Народний Комісаріат Освіти, який здійснив наступні кроки в реформуванні освітньої галузі: запровадження єдиної трудової політехнічної школи і пропаганда трудового характеру навчання і виховання; формування соціально-педагогічного напрямку досліджень науковців та вчительства (за підтримки Г. Гринька; Я. Ряппо); запровадження двоступеневої системи освіти (з 8 до 13 років та з 14 до 17); перетворення першого ступеня в дитячий будинок, а другого – в політехнічну школу із залученням до певного виду професійної діяльності.

Кожна з національних меншин, що населяли Україну, також могла заснувати свої навчальні заклади з викладанням рідною мовою. Початок 20-х років став періодом створення німецьких, польських, чеських, єврейських шкіл в Україні.

Висновок. Протягом 1917-1919 рр. Україна пережила кілька змін влади, кожна з яких по-своєму визначала розвиток української освіти. *Теза - освіта формує майбутнє нації.*

Перший період (від лютневої революції до проголошення першим Універсалом Центральної Ради автономії України 10 червня 1917 р.) – час влади російського Тимчасового уряду. У цей період на чолі освітнього руху в Україні стали громадські організації, серед яких найважливішу роль відіграло *Товариство шкільної освіти*. Товариство організувало у квітні 1917 р. Всеукраїнський з'їзд учителів.

Другий період (10 червня 1917 р. – до розпуснення Центральної Ради 30 квітня 1918 р.) Час правління Центральної Ради. Генеральний Секретаріат Освіти на чолі з Іваном Стешенком. Програма дій – українізація школи:

- ✓ навчання українською мовою
- ✓ запровадження українознавчих предметів
- ✓ підготовка навчальних підручників та посібників українською мовою
- ✓ відкриття нових українських шкіл та реорганізація російських в українські школи
- ✓ підготовка вчителів тощо.

Третій період (від 30 квітня 1918 р. до ліквідації Гетьманату 15 грудня 1918 р.). Новий міністр народної освіти професор Микола Прокопович Василенко. Було зліквідовано Головну Шкільну Раду. 27 листопада 1918 р. указом гетьмана було створено *Українську Академію Наук*, яка нараховувала 12 академіків. Першим її президентом вибрано Володимира Вернадського.

Четвертий період (з середини грудня 1918 р. до початку листопада 1919 р.) Міністром народної освіти у цей період став професор Іван Огієнко. 1919 року було підготовлено *Проект єдиної школи в Україні*.

У січні 1919 р. Директорія видала закон про державну українську мову в УНР.

Положення про єдину трудову школу УРСР (1919). З 1919 року в Україні керівництво системою освіти прийняв на себе Народний Комісаріат Освіти.

Створювалася мережа пунктів і шкіл ліквідації неписьменності (*лікнепів*). Ліквідовано автономію вищих навчальних закладів та закріплено за ними комісарів.

1920 – 1921 роках для забезпечення вчителями всіх типів шкіл було створено *інститути народної освіти* (вищі педагогічні установи).

Київський, Харківський, Одеський, Кам'янець-Подільський університети, Катеринославський, Глухівський, Вінницький, Миколаївський, Чернігівський, Житомирський, Херсонський педагогічні інститути; вищі жіночі курси (Київ, Одеса, Харків) були реорганізовані в інститути народної освіти, а вчительські семінарії – у вищі педагогічні курси.

В інститутах народної освіти були створені кафедри педагогіки

Декларація про соціальне виховання дітей (1920)

Декларація висунула ідею так званого захисту дитинства, завданням якого було:

- ✓ взяти на облік всіх дітей до 15 років;
- ✓ вилучити дитину з вулиці, передати через колектор або розподільник до виховного закладу (боротьба з безпритульністю);
- ✓ захистити права дитини, що живе в сім'ї, але потребує соціальної допомоги.

Декларація вказувала на необхідність виховання дітей в дусі комунізму, трудового виховання, поєднання навчання і виховання у єдиному процесі. Основним державним документом про народну освіту в Україні служив *Кодекс законів про народну освіту в УРСР*, прийнятий 2 листопада 1922 р.

У 1925 році українізація була проголошена загальнодержавною справою. Кульмінаційним роком українізації став 1929, оскільки, згідно статистичним даним, 97% українських дітей навчалися українською мовою.

4. 1933 – 1939 роки – період наступу на українську культуру й освіту, що увійшов в історію як «розстріляне відродження».

Постановою ЦК КП(б)У (квітень 1938 р.) створення національних шкіл для національних меншин було проголошено вогнищем *буржуазно-націоналістичного впливу*.

Педологія – наука про цілісне вивчення дитини.

Особистість дитини – в центрі освітнього процесу з її інтересами й потребами. Інтенсивний розвиток теоретико-методологічних засад педології як науки в Україні відбувався у 1920-1923 роках. Постанова *Про педологічні перекручення в системі Наркомосу (1936)* – педологія як наука знищена.

- ✓ Звинувачували в некритичному використанні буржуазних ідей
- ✓ Шкодить розвиткові марксистської науки про дітей

На початку 30-х років було видано ряд партійних постанов, які вносили в існуючу систему народної освіти України відчутні зміни, спрямовані на її уніфікацію.

«Про початкову і середню школу» (1931 р.)

«Про навчальні програми і режим в початковій і середній школі» (1932р.)

1934 року партійною постановою «Про структуру початкової і середньої школи в СРСР» було відмінено всі типи шкіл і встановлено єдину систему освіти: середня школа (1 – 10 класи). Групи реорганізувалися у класи. Класно-урочна система навчання.

У зв'язку з рішенням союзного уряду Україна повертається до університетів (першим відкрився 1933 року Київський університет).

З 1939 р. до основних територій України була приєднана Західна Україна і там радянська влада почала інтенсивно запроваджувати свої порядки. У школах вводились радянські навчальні плани, місце польської мови займала російська.

Щодо розвитку радянського шкільництва в Україні за роки війни, то тут можна умовно виділити два періоди:

- перший (1941 – 1942 рр.) спрямований на збереження школи і перебудову її роботи у відповідності до умов воєнного часу;
- другий (1943 – 1944 рр.) передбачав організацію шкільного життя на звільнених територіях і підвищення якості її роботи.

На вересень 1944 р. на переважній більшості територій України відновились роботи шкіл, хоч і проходила вона у складних умовах розрухи, зростання кількості безпритульних дітей тощо.

За роки війни з'явилися нові навчально-виховні заклади (школи робітничої і селянської молоді, суворовські і нахімовські військові училища).

1949 року відбувся перехід до загальної *обов'язкової семирічної освіти*.

5.Макаренко Антон Семенович (м. Білопіль Сумської обл.) – український педагог, письменник. З кінця 1927 керував комуною імені Ф. Е. Дзержинського, заснованою у передмісті Харкова. В 1935 р. – 1936 р. працював у Києві заступником начальника відділу трудових колоній Народного комісаріату внутрішніх справ. 1936 р. – 1937 р. керував трудовою колонією в Броварах. З 1937 р. жив у Москві. А. Макаренко розроблено теорію та практику організації колективу (чотири стадії розвитку колективу), ідею поєднання навчання з продуктивною працею («Педагогічна поема», «Прапори на баштах»), проблему сімейного виховання («Книга для батьків», «Лекції про виховання дітей»), описано шляхи формування вчителя-вихователя та підвищення його педагогічної майстерності, у виховному закладі на практиці реалізовано п'ять типів життєвої активності особистості.

Серед ключових принципів виховання за А.С. Макаренко: цілісність і діалектичність виховного процесу; виховання у праці; принцип завтрашньої радості; принцип зміни соціально-психологічних ролей дітей; принцип паралельної дії; принцип перспективних ліній.

Засоби виховання продуковані А.С. Макаренком – це праця (у широкому соціальному її розумінні); дитяче самоврядування; навчання; естетизація життєдіяльності вихованців. Серед провідних методів виховання педагога: метод довіри і поваги до вихованців, громадська думка колективу, вимога, вправлення, заохочення та покарання, метод «вибуху». Основоположним принципом педагогічної системи А. С. Макаренка є принцип виховання у колективі.

- Виховання в колективі через колектив.
- Колектив – форма, засіб, спосіб, джерело формування особистості.
- Виділив суттєві ознаки колективу.
- Обґрунтував чотири стадії розвитку колективу.

6. 24 грудня 1958 р. було видано закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР». 60-ті роки характеризуються низкою нормативних Постанов («Про зміни терміну навчання у середніх загальноосвітніх трудових політехнічних школах з виробничим навчанням»(1964), «Закон про школу» (1966), 3 1964 р. встановлювався 2-річний термін навчання в середній школі на базі 8 класу замість 3-річного. Школа ставала 10-річною. У 1970 р. було прийнято новий *Статут середньої загальноосвітньої школи*. Згідно нього, випускники восьмирічних шкіл могли продовжити освіту у десятирічних школах (9-10 класи), технікумах (3-4 роки навчання), у школах робітничої і селянської молоді (9-11 класи). Таким чином, вирішувалася проблема отримання повної середньої освіти та професійної підготовки.

1972 р. прийнято чергову Постанову «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді та дальший розвиток загальноосвітньої школи», яка сприяла здійсненню всеобучу до 1975 р. та орієнтувала школу на створення кабінетної системи навчання, використання ТЗН, кіно, радіо, телебачення у освітньому процесі, запроваджувалась атестація вчителів та присвоювалися звання «старший вчитель» чи «вчитель-методист».

Постановою 1977 р. «Про дальше покращення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці» підкреслювалася важливість єдності навчання та виховання; трудового, морального та розумового виховання; навчання та праці; позакласної та позашкільної роботи; створення бібліотечних фондів у школах та безкоштовне забезпечення учнів підручниками.

Проте дані Постанови не давали бажаний результат і 1984 р. Було окреслено заходи з реформування загальноосвітньої і професійної школи, з метою подолання недоліків у системі освіти, змісті і методах навчання і виховання.

Яскравим представником педагогічної думки ХХ ст. є ентузіаст, педагог, гуманіст Василь Олександрович Сухомлинський (1918-1970). В. Сухомлинський працював директором Павлиської середньої школи та опікується ідеєю більш раннього навчання дітей, тобто шестирічних першокласників. Педагог враховував особливості дитячого мислення (образність, пластичність, емоційність), створив для них «школу радості» та проводив з дітьми уроки «живої думки». В. Сухомлинський проводив з дітьми уроки на природі, обладнав дитячу кімнату

казок, де діти самостійно складали казки, поступово педагог підводив дітей до сутності людських взаємин. У Павлівській школі В. Сухомлинський впроваджував методику навчання грамоти, застосовуючи образні порівняння природи (зараз цей метод називають адаптивним). Свої ідеї він висвітлював у праці «Серце віддаю дітям».

Ключове місце у педагогічній творчості В. Сухомлинського належить ідеї становлення та професійного розвитку вчителя-вихователя. У праці «Павлівська середня школа» та «Сто порад вчителю» педагог розкриває складові педагогічної професії, описує технологію власної творчості.

Всього написав 41 монографію, понад 600 наукових статей. Ключові ідеї:

- ✓ ідея всебічного розвитку особистості.
- ✓ напрямки виховання: розумове, моральне, естетичне, трудове, фізичне.
- ✓ успішне розумове виховання можливе за умови, коли вчитель на кожному уроці буде мотивувати учнів до навчання і вчити їх вчитися.
- ✓ розумова праця – це зусилля думки.
- ✓ мислення в учнів з'являється там, де є потреба відповісти на запитання.

7. Кінець ХХ ст. характеризується здобуттям Незалежності Україною та утвердженням демократичних державно-громадських засад освіти і виховання молоді. Навчально-виховний процес спрямований на всебічний розвиток особистості учня, як найбільшої цінності суспільства, а освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, національної свідомості, демократії, взаємоповаги з іншими народами. Законом України «Про освіту» 1991 р. створено систему самоврядування, починаючи від закладу освіти і до Всеукраїнських з'їздів працівників освіти, здійснено реформування управлінської сфери освіти.

Стратегію розвитку освіти в Україні на найближчі роки було відображено у Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ ст.»). Цією програмою визначаються пріоритетні завдання такі як: розбудова та відродження національної системи освіти; формування освіченої, творчої особистості; виведення освіти на рівень розвинутих країн світу шляхом реформування її концептуальних, структурних, організаційних засад. Особливості реформування та оновлення загальної середньої освіти полягає у забезпеченні максимального розвитку дитини, її нахилів, здібностей, талантів, трудової підготовки, професійного самовизначення, загальнолюдської моралі, наявність глибоких знань про природу, суспільство, виробництво, екологію, фізичне вдосконалення. Українська держава гарантує право молоді на отримання повної середньої освіти безоплатно у різних типах закладів (загальноосвітня школа, гімназія, ліцей тощо). Професійна освіта України кінця ХХ - початку ХХІ ст. здійснюється системою вищих та середніх спеціальних освітніх закладів: університети, академії, інститути, коледжі, технікуми, училища. Відповідно до Статуту

закладу освіти встановлено було чотири рівні акредитації. Професійно-технічні училища та технікуми забезпечували підготовку кваліфікованих робітників; коледжі – молодших спеціалістів чи бакалаврів; інститути, університети, академії – спеціалістів та магістрів. На початку ХХІ ст. (2014 р.) освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст» було анульовано. У галузі вищої освіти у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. передбачався перехід до гнучкої ступеневої системи підготовки фахівців; піднесення освіти в Україні до рівня розвинених країн у світі, залучення до міжнародної співпраці, проектів та інвестицій; підвищення рівня ефективності наукових досліджень у вищій школі.

Контрольні запитання

1. Розкрийте принципи побудови національної системи освіти в Україні в 20-х рр. ХХ ст.
2. Охарактеризуйте *Положення про єдину трудову школу УРСР (1919)*.
3. Розкрийте стадії розвитку колективу та суттєві ознаки колективу, враховуючи педагогічні ідеї Антона Макаренка.
4. Охарактеризуйте постулати Нової української школи.

Лекція 9. Освітній процес як система

План

1. Поняття освітнього процесу. Структурні компоненти освітнього процесу.
2. Процес навчання: сутність, структура, закономірності, методи.
3. Процес виховання: особливості, структура, методи, форми.

Література

- Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Андрущенко, В. П. Філософія освіти в системі гуманітарного знання / В. П. Андрущенко. Київ : Знання України, 2020. 314 с.
- Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посібник / Н. П. Волкова. Київ : Каравела, 2022. 416 с.
- Лук'янова Л. Б. Виховання особистості: теорія і практика : монографія / Л. Б. Лук'янова. Київ : Педагогічна думка, 2018. 240 с.
- Мадзігон В. М., Лук'янова, Л. Б. Сучасний освітній процес: сутність, структура, динаміка / В. М. Мадзігон, Л. Б. Лук'янова. Київ : Педагогічна думка, 2018. 192 с.
- Педагогіка : навч. посібник / за ред. С. О. Сисоевої. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 472 с.

Підласий, І. П. Педагогіка : підручник / І. П. Підласий. Київ : Академвидав, 2020. 520 с.

Редько В. Г. Теорія і методика освітнього процесу : навч. посібник / В. Г. Редько. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2021. 256 с.

ЮНЕСКО. (2021). Reimagining our futures together: A new social contract for education URL : <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379707>

1. Освітній процес як система. Освітній процес – це основа діяльності закладів освіти, що спрямована на формування особистості, її знань, умінь, цінностей, соціальних і професійних компетентностей. В умовах модернізації освіти все більшого значення набуває *системний підхід* до розуміння освітнього процесу.

Згідно із Законом України «Про освіту», освітній процес – це інтелектуальна, творча, виховна діяльність, спрямована на досягнення результатів навчання, виховання і розвитку здобувачів освіти. Це не просто передача знань, а складна взаємодія між усіма учасниками освітнього середовища.

Системний підхід до освітнього процесу. Освітній процес – це цілісна система, що має:

- ✓ Мету (формування компетентної особистості);
- ✓ Суб'єкти (викладачі, здобувачі освіти, батьки, адміністрація);
- ✓ Зміст (навчальні програми, підручники, інтерактивні матеріали);
- ✓ Форми організації (урок, семінар, практика, дослідницька діяльність);
- ✓ Методи і засоби навчання (словесні, наочні, цифрові ресурси);
- ✓ Результати (рівень сформованості знань, компетентностей, цінностей).

Кожен елемент впливає на інші, тому освітній процес має динамічний і взаємозалежний характер.

Характерні риси освітнього процесу як системи:

- ✓ Цілісність – усі компоненти працюють на досягнення єдиної мети.
- ✓ Взаємозв'язок – зміна одного елемента впливає на всю систему.
- ✓ Ієрархічність – структура має підсистеми: навчання, виховання, розвиток.
- ✓ Динамізм – процес змінюється відповідно до потреб часу.
- ✓ Результативність – спрямованість на досягнення конкретних результатів навчання.

Тому викладач може:

- Розуміти логіку побудови освітнього процесу;
- Планувати діяльність на основі цілей і ресурсів;
- Враховувати індивідуальні особливості студентів;
- Досягати комплексних результатів навчання та виховання.

Висновки. Сучасна педагогіка розглядає освітній процес як інтегровану систему, що об'єднує навчання, виховання і розвиток. Його ефективність залежить від

гармонійної взаємодії всіх компонентів, сучасних методів та особистісно зорієнтованого підходу до кожного здобувача освіти.

2. Сутність процесу навчання. Процес навчання – це цілеспрямована двобічна діяльність учителя й учня, яка передбачає передачу та засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності. Він *є складовою частиною цілісного освітнього процесу*. Навчання в сучасному розумінні виконує три основні функції:

- ✓ Освітню (формування системи знань, умінь, навичок);
- ✓ Розвивальну (розвиток мислення, мовлення, пам'яті, уваги);
- ✓ Виховну (формування цінностей, ставлень, громадянських якостей).

Структура процесу навчання. Процес навчання має свою внутрішню логіку, що відображається в таких етапах:

1. Мотиваційно-цільовий компонент – усвідомлення мети навчання, формування інтересу.
2. Змістовий компонент – опрацювання нового матеріалу, передача знань.
3. Операційно-діяльнісний компонент – виконання навчальних дій, вправ, завдань.
4. Контрольно-оцінювальний компонент – перевірка результатів, аналіз успішності.
5. Регулювальний компонент – коригування дій, планування подальшої діяльності.

Принципи навчання. Принципи навчання – це основні дидактичні вимоги, які визначають зміст, форми, методи та організацію навчального процесу. Основні принципи:

- ✓ Науковість – зміст відповідає сучасному рівню знань.
- ✓ Доступність – врахування вікових та індивідуальних можливостей учнів.
- ✓ Систематичність і послідовність – навчальний матеріал логічно вибудований.
- ✓ Свідомість і активність учнів – формування внутрішньої мотивації.
- ✓ Наглядність (наочність) – опора на зорові, слухові та практичні образи.
- ✓ Міцність знань – повторення і закріплення матеріалу.
- ✓ Зв'язок навчання з життям та практикою – прикладне спрямування знань.

Основні закономірності навчального процесу:

- ✓ залежність результатів навчання від мотивації
- ✓ взаємозв'язок навчання і розвитку
- ✓ єдність навчання, виховання і розвитку
- ✓ послідовність і систематичність у навчанні.

Методи навчання. Методи навчання – це способи взаємодії викладача та здобувачів освіти з метою засвоєння знань, формування навичок і розвитку мислення.

Класифікація методів:

1. За джерелом передачі знань:

- Словесні (лекція, розповідь, бесіда, пояснення)
- Наочні (демонстрація, ілюстрація, відео)
- Практичні (вправи, досліди, лабораторні роботи)

2. За характером пізнавальної діяльності:

- Репродуктивні (повторення зразків)
- Проблемно-пошукові (евристичні бесіди, дискусії)
- Дослідницькі (самостійні міні-дослідження)

3. За логікою передачі знань:

- Індуктивні (від часткового до загального)
- Дедуктивні (від загального до часткового)

4. Методи стимулювання й мотивації: заохочення, створення проблемних ситуацій, ігрові методики

5. Методи контролю й самоконтролю: тестування, опитування, самооцінювання, взаємооцінювання.

Висновки. Процес навчання як педагогічне явище має складну структуру і регулюється чіткими принципами та методами. Його ефективність залежить від обґрунтованого вибору форм, методів і технологій, які відповідають меті освіти, змісту й можливостям здобувачів. Глибоке розуміння принципів і методів навчання є запорукою якісної педагогічної діяльності.

3. Сутність процесу виховання. Процес виховання – це цілеспрямована та організована педагогічна діяльність, що забезпечує формування світогляду, цінностей, моральних норм, культури поведінки та соціальної активності особистості. Це двобічний процес взаємодії педагога й вихованця, спрямований на розвиток особистості в соціальному середовищі.

Мета виховання – всебічний гармонійний розвиток людини, формування патріота, відповідального громадянина суспільства.

Закони виховання – це найбільш стійкі, об’єктивні, суттєві зв’язки між елементами виховного процесу, які визначають його ефективність.

Основні закони:

- ✓ Закон цілісності виховання – виховання впливає на всі сторони особистості (розум, почуття, волю, поведінку).
- ✓ Закон активності особистості у вихованні – ефективне виховання можливе лише за активної участі самої дитини.
- ✓ Закон єдності педагогічного впливу і самовиховання – поєднання зовнішніх виховних впливів і внутрішньої роботи особистості над собою.

Закономірності виховання:

- Виховання ефективніше, якщо воно:
 - базується на позитивних взаєминах;
 - відбувається через діяльність;
 - враховує вікові, психологічні та індивідуальні особливості;
 - має систематичний і цілеспрямований характер;
 - пов’язане із соціальним середовищем.
 - активна участь особистості у виховному процесі

Принципи – це основні положення, що визначають стратегію, організацію та зміст виховного процесу.

Основні принципи:

- Принцип гуманізації – повага до особистості, визнання її унікальності.
- Принцип єдності навчання й виховання – виховні цілі реалізуються через освітній процес.
- Принцип діяльності та самодіяльності – дитина виховується в діяльності.
- Принцип наочності – приклад, модель поведінки, рольові ситуації.
- Принцип систематичності й послідовності – виховання має тривати постійно.
- Принцип індивідуального підходу – врахування особистісних відмінностей.

Методи виховання. Методи – це шляхи педагогічного впливу на вихованця з метою формування у нього відповідних якостей, переконань, норм поведінки.

Основні групи методів:

- Методи формування свідомості:
 - роз’яснення, бесіда, лекція, приклад, переконання
- Методи організації діяльності й формування досвіду поведінки:

- доручення, вправа, створення виховуючих ситуацій, суспільно корисна діяльність
- Методи стимулювання та мотивації:
 - заохочення, покарання, змагання, довіра, громадська оцінка
- Методи самовиховання:
 - самоспостереження, самоаналіз, самоконтроль, складання плану самовиховання

Форми виховання – це способи організації виховного процесу в часі й просторі.

Основні форми:

- ✓ Індивідуальні (бесіда, наставництво, індивідуальний план виховання)
- ✓ Групові (класні години, тренінги, міні-проєкти)
- ✓ Колективні (гуртки, акції, екскурсії, походи, волонтерські ініціативи)
- ✓ Інтегровані (поєднання освітніх, мистецьких, соціальних і культурних елементів)

В умовах Нової української школи та громадянської освіти дедалі більшого значення набувають учнівське самоврядування, волонтерські проєкти, форум-театри, дебати, екологічні акції, тощо.

Висновок. Виховання – це складний, динамічний і цілеспрямований процес формування особистості. Його ефективність забезпечується знанням законів і закономірностей, дотриманням принципів, обґрунтованим вибором методів і форм. Сучасний педагог повинен бути не лише носієм знань, а й вихователем, модератором цінностей і орієнтирів.

Контрольні запитання

1. Які основні складові включає освітній процес?
2. У чому полягає суть системного підходу до освіти?
3. Назвіть структурні компоненти освітнього процесу.
4. Що розуміють під цілями освітнього процесу?
5. Які функції виконує освітній процес?
6. Як взаємодіють між собою елементи освітнього процесу?
7. У чому полягає цілісність і динамізм освітнього процесу?

8. Які чинники можуть впливати на успішність реалізації освітнього процесу як системи?

Лекція 10. Сучасне освітнє середовище як фактор формування особистості

План

1. Поняття та сутність освітнього середовища.
2. Педагогічна взаємодія як основа освітнього процесу.
3. Вплив освітнього середовища і взаємодії на розвиток та формування особистості.
4. Стратегії педагогічного впливу (супровід, фасилітація, тьюторство).
5. Сучасні підходи до формування освітнього середовища і взаємодії.

Література

- Андрущенко, В. П. Філософія освіти в системі гуманітарного знання / В. П. Андрущенко. Київ : Знання України, 2020. 314 с.
- Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посібник / Н. П. Волкова. Київ : Каравела, 2022. 416 с.
- Ковальчук І. П. Педагогічна взаємодія як умова розвитку особистості учня / І. П. Ковальчук. Чернівці : Рута, 2021. 180 с.
- Лозова В. І. Теорія і методика виховання : навч. посібник / В. І. Лозова. Харків : Слово, 2021. 288 с.
- Лук'янова Л. Б. Виховання особистості: теорія і практика : монографія / Л. Б. Лук'янова. Київ : Педагогічна думка, 2018. 240 с.
- Мадзігон В. М., Лук'янова, Л. Б. Сучасний освітній процес: сутність, структура, динаміка / В. М. Мадзігон, Л. Б. Лук'янова. Київ : Педагогічна думка, 2018. 192 с.
- Підласий І. П. Педагогіка : підручник / І. П. Підласий. Київ : Академвидав, 2020. 520 с.
- Редько В. Г. Теорія і методика освітнього процесу : навч. посібник / В. Г. Редько. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2021. 256 с.
- Сисоєва С. О. Педагогіка особистісного розвитку : навч. посібник / С. О. Сисоєва, І. А. Зязюн, О. І. Пінчук. Київ : Освіта України, 2020. 352 с.
- Підласий, І. П. Педагогіка : підручник / І. П. Підласий. Київ : Академвидав, 2020. 520 с.
- Освітні платформи та ресурси:
 Освітній портал Дія. Освіта. URL : <https://osvita.diiia.gov.ua/>
 Нові підходи в освіті – МОН України. URL : <https://mon.gov.ua/>

UNESCO. Education for Sustainable Development.
 URL:<https://en.unesco.org/themes/education-sustainable-development>
 EdEra. Освітні онлайн-курси для вчителів. URL : <https://www.ed-era.com/>

1. Поняття та сутність освітнього середовища. Освітнє середовище – це сукупність умов, обставин, впливів, які забезпечують розвиток, навчання і соціалізацію особистості. Воно формується не лише фізичною організацією простору (школа, аудиторія, технічні засоби), а й міжособистісними стосунками, педагогічними цілями, культурними цінностями.

Згідно з сучасними підходами, освітнє середовище має бути:

- безпечним – фізично та психологічно;
- стимулювальним – мотивувати до навчання;
- розвивальним – сприяти самореалізації;
- ціннісно орієнтованим – формувати відповідальну особистість.

Середовище впливає на характер пізнання, виховання, формування соціальних навичок, і є однією з основ розвитку компетентностей.

Структура та функції освітнього середовища. Структура освітнього середовища охоплює кілька взаємопов'язаних компонентів:

- ✓ Просторовий – організація навчального приміщення, доступ до ресурсів.
- ✓ Соціальний – відносини між учасниками освітнього процесу.
- ✓ Інформаційно-комунікативний – освітні технології, цифрове середовище.
- ✓ Ціннісно-світоглядний – моральний клімат, традиції, правила.

Функції освітнього середовища:

- ✓ Мотиваційна – викликає інтерес до знань;
- ✓ Розвивальна – сприяє самостійності, ініціативності;
- ✓ Соціалізуюча – формує навички спілкування, співпраці;
- ✓ Безпекова – забезпечує фізичне та психологічне благополуччя.

Якісне середовище — це не просто місце, де навчаються, а простір, де виховується і народжується особистість.

2. Педагогічна взаємодія як основа освітнього процесу. Педагогічна взаємодія – це процес комунікації, співпраці та впливу між учителем і учнем, що забезпечує досягнення освітньої мети.

Основні види взаємодії:

- Суб'єкт-суб'єктна – діалог, партнерство, співтворчість;
- Суб'єкт-об'єктна – авторитарний стиль, односторонній вплив.

Ефективна взаємодія базується на:

- ✓ Довіри та взаємній повазі;
- ✓ Прийнятті особистості учня;
- ✓ Визнанні права на помилку;
- ✓ Культурі педагогічного спілкування.

Комунікативна компетентність педагога – ключ до створення продуктивного освітнього середовища та залучення учнів до активної участі в навчанні.

3. Вплив освітнього середовища і взаємодії на розвиток особистості. Розвиток особистості – це не лише результат внутрішніх процесів, а й впливу зовнішніх умов, у тому числі освітнього середовища і стосунків з педагогом.

Розвиток особистості

Розвиток – це поступовий процес кількісних і якісних змін, який відбувається в людині протягом усього життя. Це не лише біологічні, але й психологічні, соціальні та духовні зміни.

- ✓ Фізичний розвиток – зростання, розвиток організму.
- ✓ Психічний розвиток – формування мислення, емоцій, пам'яті.
- ✓ Соціальний розвиток – набуття соціальних навичок, досвіду, ролей.

Розвиток залежить як від вроджених задатків, так і від умов життя, навчання і виховання.

Соціалізація особистості. Соціалізація – це процес засвоєння людиною соціального досвіду, норм, цінностей, ролей, прийнятих у суспільстві.

Вона відбувається:

- ✓ через контакти з батьками, вчителями, однолітками;
- ✓ під впливом мас-медіа, освіти, культури;
- ✓ упродовж усього життя – від дитинства до зрілості (первинна і вторинна соціалізація).

Соціалізація формує громадянську позицію, ідентичність, етичні орієнтири.

Сприятливе середовище:

- підтримує емоційне благополуччя;
- сприяє самоусвідомленню і формуванню ідентичності;
- допомагає подолати тривожність, розвивати самоконтроль.

Педагогічна взаємодія впливає на:

- ✓ самооцінку;
- ✓ мотивацію до навчання;
- ✓ формування системи цінностей;
- ✓ розвиток критичного і креативного мислення.

Цілісний розвиток особистості включає інтелектуальну, емоційну, соціальну, моральну та фізичну сфери. Його забезпечує узгоджена інтеграція навчання, виховання і розвитку в єдиному освітньому процесі.

Ключові педагогічні умови:

- Індивідуальний підхід;
- Формування навчальної мотивації;
- Залучення до самопізнання і саморефлексії;
- Створення ситуації успіху;
- Розвиток емоційного інтелекту.

Педагог у цьому процесі виступає фасилітатором і наставником, який не просто передає знання, а супроводжує розвиток, підтримує, вказує шлях до самореалізації.

5. Сучасні підходи до формування освітнього середовища і взаємодії. Сучасна освіта орієнтована на:

- Компетентнісний підхід – не просто знання, а вміння діяти.
- Особистісно орієнтований підхід – бачити за навчальною програмою людину.
- Інклюзивний підхід – рівні можливості для всіх.
- Партнерство в освіті – школа, родина, громада.
- Трансдисциплінарність поєднання різних галузей знань для вирішення реальних проблем.

Серед практичних форм –учнівське самоврядування, менторські програми, тьюторство, проєктне навчання, дебати, сервісне навчання (навчання через участь у соціальних ініціативах).

Такі підходи розширюють освітній простір, роблять учня співучасником власного розвитку.

Контрольні запитання

1. У чому полягає сутність освітнього середовища як педагогічного явища?
2. Які компоненти входять до структури освітнього середовища?
3. Що таке педагогічна взаємодія та які її основні форми?
4. Як освітнє середовище та педагогічна взаємодія впливають на розвиток особистості здобувача освіти?
5. Які умови є необхідними для ефективного особистісного розвитку в сучасному освітньому процесі?
6. Які сучасні підходи до організації взаємодії та формування сприятливого освітнього середовища вам відомі?

5. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття 1.

Тема: 1. Предмет, структура і функції педагогіки.

Мета: навчити студентів здійснювати категорійний аналіз базових понять та категорій педагогіки; сприяти розвитку педагогічного мислення майбутніх вчителів; охарактеризувати різноманітні підходи до визначення предмета педагогіки, розкрити загальнотеоретичну, прогностичну та практичну функції педагогіки, визначити джерела розвитку педагогіки, охарактеризувати структуру педагогічних наук; сприяти вихованню у студентів прагнення до набуття нових знань та самовдосконалення впродовж всього життя; формувати мотивацію до професійної діяльності.

Очікувані результати

Після заняття студенти зможуть:

Визначати суттєві ознаки основних понять: «педагогіка», «освіта», «виховання», «навчання», «розвиток»;

Визначати структуру педагогіки як науки, класифікувати її функції;

Моделювати системи педагогічного знання, критично аналізувати педагогічні дефініції.

Методичні рекомендації

При підготовці до практичного заняття треба усвідомити, що педагогіка як наука має власний об'єкт і предмет дослідження. Оскільки, педагогіка – це наука про виховання людини, то об'єктом педагогіки є ті явища об'єктивної дійсності, які обумовлюють розвиток та формування людського індивіда в процесі цілеспрямованої діяльності його в суспільстві. На сучасному етапі розвитку та реформування суспільства поняття «педагогіка» трактується як наука про виховання, освіту, навчання та розвиток особистості людини протягом всього життя. При підготовці до практичного заняття, слід з'ясувати що предметом педагогіки є об'єктивні закони конкретно-історичного процесу виховання, органічно пов'язані з законами розвитку суспільних відносин, а також реальна суспільна виховна практика формування підростаючих поколінь, особливості й умови організації освітнього процесу. Оскільки, предметом педагогіки – є дослідження розвитку людини і формування її особистості у процесі навчання і виховання, розробка теорії і методики забезпечення відповідного процесу, то найважливішими категоріями педагогіки є: виховання, навчання, розвиток, освіта, освітній процес, формування людини. При підготовці до практичного заняття необхідно підготувати опорний конспект основних категорій педагогіки. На практичному занятті працюйте над завданням послідовно: від формулювання проблеми до оформлення. Звертайтеся до першоджерел (монографій, статей, підручників), а не лише до інтернет-ресурсів, звертайте увагу на логіку, стислість та академічний стиль викладу, якщо ви працюєте в парі або групі – розподіліть завдання за етапами, а також розподіліть ролі (хто за що відповідає: теоретичне обґрунтування, приклади, ілюстрації, презентація тощо). Звертайте увагу на академічну доброчесність. Всі джерела обов'язково вказуйте. Плагіат не допускається.

План

1. Предмет, завдання та функції педагогіки.
2. Основні категорії педагогіки, розкрийте їх сутність.
3. Система педагогічних наук.
4. Зв'язок педагогіки з іншими науками

Практична робота

Робота в групах: «Педагогіка як система»

Завдання: У групах створіть схему або ментальну карту, яка ілюструє структуру педагогіки: її галузі, функції, предмет, методи. Презентуйте результати.

Робота в групах: А.С.Макаренко із упевненістю писав: «Взагалі педагогіка є найбільш діалектичною рухливою, складною і різнобічною наукою. Ось це твердження і є основним символом моєї педагогічної віри». Проаналізуйте цю думку А.С.Макаренка:

- чому педагогіка є найбільш діалектичною наукою;
- чим визначається складність педагогіки;
- у чому проявляється рухливість педагогічної думки.

Робота в парах: На основі аналізу понять «виховання», «навчання», «розвиток» необхідно:

1. Виділити основні категорійні ознаки кожного з понять.
2. Окреслити підходи різних авторів у визначенні кожного з цих понять.
3. Проаналізувати відмінності кожної групи понять.

Робота в парах: Сформулюйте кілька проблемних запитань до ваших однокласників з теми практичного заняття.

Проаналізуйте підходи авторів різних підручників, навчальних посібників з педагогіки до визначення її об'єкта та предмета.

Прокоментуйте зміст основних термінів, визначених у статті 1 Закону України «Про освіту» (2017 р.).

Який новий зміст вкладається в поняття «освітній процес» згідно із Законами України «Про освіту» (2017 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020) і Концепцією «Нова українська школа»?

Проблемні завдання для обговорення:

Чому педагогіка не може розвиватися як ізольована наука? Проаналізуйте взаємозв'язки педагогіки з іншими науками (психологією, філософією, соціологією тощо). Аргументуйте, чому міждисциплінарність є необхідною умовою розвитку педагогіки.

Як змінюється предмет педагогіки у ХХІ столітті? Дослідіть сучасні соціокультурні виклики (цифровізація, глобалізація, інклюзія) та поясніть, як вони впливають на предмет педагогіки. Запропонуйте своє бачення сучасного предмета педагогіки.

Чи можлива педагогіка без виховання? Обговоріть, чи можна відокремити процес навчання від виховання, та які наслідки це може мати для особистості і суспільства.

Індивідуальне завдання: Написати коротку анотацію до гіпотетичного педагогічного дослідження, вказавши об'єкт, предмет, мету, завдання, методи.

Контрольні запитання

1. Що є предметом педагогіки? Які основні завдання педагогіки?
2. Які проблеми досліджує педагогіка на сучасному етапі розвитку?
3. Назвіть основні функції та джерела розвитку педагогіки?
4. Що вивчає загальна педагогіка? Назвати розділи загальної педагогіки.
5. З якими науками пов'язана педагогіка?
6. У чому полягає специфіка педагогіки як науки?

Зробіть саморефлексію. Дайте собі відповідь на запитання:

Що я дізнався/дізналась нового про предмет та завдання педагогіки?

Що виявилось складним? Що варто повторити?

Як здобуті знання можу використати в майбутній педагогічній діяльності?

Література

Закон України «Про освіту» (стаття 1). URL : www.golos.com.ua/article/294010

Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>

Закон України «Про вищу освіту». URL : zakon.rada.gov.ua/go/1556-18

Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. С. 53, 223, 250.

Гончаренко С. У. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Слово, 2018. 432 с.

Дубасенюк О. А., Іванченко А.В. Практикум з педагогіки: навчальний посібник. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т. Київ, 2007. 464 с.

Бабак С.В. Компетенція та компетентність як ключові поняття педагогіки. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2016. № 1. С. 59–68.

Зайченко І.В. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ : Освіта України, 2006. С. 6 – 26.

Варій М.Й., Ортинський В.Л. Основи психології і педагогіки: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури. 2017. С. 256 – 275.

Ісаєнко В., Рідей Н., Навроцька Д., Уліщенко А. Синергетична педагогіка: навч.-методичний посібник. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, НАУ, 2019. 416 с.

Концепція Нової української школи / ухвал. рішенням Колегії МОН 27.10. 2016 р. та затвердж. розпорядженням Кабінету Міністрів України 14.12. 2016 р. №988-р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

- Косенко Д. Новий освітній простір. Мотивуючий простір: інформаційний посібник. Київ : Видавничий центр Академія, 2019. 255 с.
- Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: підручник. Київ: Знання, 2007. С. 43 – 49.
- Кузьмінський А. І., Вовк Л. П., Омеляненко В. Л. Педагогіка. Завдання і ситуації: практикум. Київ: Знання-Прес, 2008. 235 с.
- Мосіяшенко В.А. Українська етнопедагогіка: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2015. 253 с.
- Омеляненко С.В. Педагогіка. Тестові завдання. Київ: Знання, 2008. С. 22 – 33.
- Підласий І. П. Педагогіка: нова загальна. Академічне видання. Київ : Освіта, 2021. 640 с.
- Сбруєва А., Рисіна М., Осьмук Н., Чистякова І. Практикум з історії педагогіки. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2019. 165 с.
- Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник. 3-тє вид., стереотип. Київ: Академвидав, 2009. 560 с.

Інформаційні ресурси

- Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О.Сухомлинського НАПН України. URL: <http://www.library.edu-ua.net/id/485/>–
- Електронна бібліотека праць класиків педагогіки. URL:http://www.klex.ru/books/age_psychology/diary.rar
- Електронний навчально-методичний посібник з історії педагогіки. URL : http://www.rsu.edu.ru/files/e-learning/Shetinina_History_14
- Нова українська школа: poradnyk dlya vchytelya / Під заг. ред. Бібік Н. М. К. : ТОВ «Вид-во дім «Плеяди», 2017. 206 с. URL : <http://nus.org.ua/nrcontent/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf>
- Нова українська школа – Home|Facebook. URL :<https://www.facebook.com/nus.org.ua/>
- Педагогічний словник. URL : <http://enc-dic.com/pedagogics>

Практичне заняття 2.

Тема: Методологічні засади педагогіки: наукові підходи та методи дослідження

Мета: сприяти засвоєнню студентами теоретико-методологічних підходів до вивчення педагогічних наук; розкрити методологічне підґрунття педагогіки, охарактеризувати рівні у структурі методології педагогіки, розкрити сутність загальнонаукової та конкретно наукової методології, визначити суттєві ознаки методів педагогічного дослідження.

Очікувані результати

Після заняття студенти зможуть:

- Визначати методологічну структуру педагогічної науки, сучасні наукові підходи;
- Аналізувати приклади застосування наукових методів у педагогіці;
- Формулювати педагогічні гіпотези та вибрати методи наукового дослідження.

Методичні рекомендації

При підготовці до практичного заняття треба враховувати, що у структурі методології педагогіки виокремлюють рівні: філософський, загальнонауковий, конкретнонауковий, технологічний. Філософським підґрунтям педагогіки є концепції персоналізму, прагматизму, екзистенціалізму, неотомізму, діалектичного матеріалізму тощо. Тому необхідно проаналізувати й порівняти суттєві ознаки концепцій у контексті освітньої практики. При підготовці до практичного заняття треба усвідомити, що при дослідженні проблем, специфічних для наукового пізнання в педагогіці, використовують системний підхід, особистісний підхід, діяльнісний підхід, культурологічний, компетентнісний тощо. Треба усвідомити, що педагогічне дослідження – це спеціально організований науковий процес пізнання педагогічного середовища, педагогічних явищ, фактів, суб'єктів педагогічної взаємодії, а також зв'язків і відносин між ними. Необхідно ознайомитися з поняттями «методологія», «науковий підхід», «наукові методи», «педагогічне дослідження» та проаналізувати фрагменти педагогічних досліджень із фахових журналів. Спочатку з'ясуйте значення всіх незрозумілих термінів. Поставте уточнюючі запитання викладачу. Не плутайте поняття: методологія – це система підходів, принципів, способів, а методи – це конкретні інструменти дослідження (опитування, тестування тощо). Прочитайте базову літературу або підручник за темою (див. список рекомендованих джерел). Перегляньте приклади педагогічних досліджень: зверніть увагу, як автори формулюють мету, завдання, які методи використовують. Під час заняття: працюйте активно. Аргументуйте свої позиції прикладами з навчального процесу, практики, власного досвіду.

План

1. Методологія педагогіки та її рівні.
2. Філософські основи педагогіки.
3. Загальнонауковий рівень методології.
4. Конкретнонауковий рівень методології.
5. Система методів і методика педагогічних досліджень.
6. Етапи педагогічного дослідження.

Практичне завдання

Робота в групах: міні-проекти (на вибір)

Проект «Методологія дослідження: обґрунтування вибору»

Завдання: Оберіть педагогічну проблему, сформулюйте мету дослідження і обґрунтуйте вибір методологічного підходу (наприклад, системного, аксіологічного, синергетичного тощо). Оформіть це у вигляді презентації.

«Порівняльний аналіз методів педагогічного дослідження»

Завдання: У групах створіть таблицю або інфографіку, в якій порівняйте мінімум три методи педагогічного дослідження за критеріями: мета, інструменти, переваги та обмеження. Представте висновки у форматі короткого виступу.

«Вибір методу педагогічного дослідження»

Завдання: Проаналізуйте конкретну освітню ситуацію (наприклад, впровадження змішаного навчання в ННІ історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.Лазаревського), запропонуйте план дослідження: об'єкт, мету, завдання, методи збору даних. Представте проєкт у вигляді міні-звіту.

Робота в парах (на вибір):

1. Підготуйте програму інтерв'ю із старшокласниками з теми «Переваги дистанційного навчання»? «Найкраще навчання – практика», «Сродна праця – щаслива особистість». Або ваші теми (на вибір).
2. Розробіть анкету для учнів 10 – 11 кл. щодо їхньої профорієнтаційної спрямованості («Моя майбутня професія»).
3. Продемонструйте на прикладі конкретної наукової проблеми тісний зв'язок методів аналізу і синтезу.

Питання для обговорення:

Чому без методології неможливий розвиток педагогіки як науки? Поясніть значення методологічних засад для педагогічної науки.

Чи можна вважати педагогічний експеримент єдиним науково обґрунтованим методом дослідження у педагогіці? Обговоріть переваги і недоліки педагогічного експерименту та порівняйте його з іншими методами – спостереженням, опитуванням, аналізом продуктів навчальної діяльності тощо.

Контрольні запитання

1. Що таке методологія науки взагалі і педагогіки як науки, зокрема?
2. Як обрати метод дослідження для вивчення педагогічного явища?
3. Що таке педагогічне дослідження?
4. Розкрийте сутність методу педагогічного спостереження.

Зробіть саморефлексію. Дайте собі відповідь на запитання:

Що я дізнався/дізналась нового про методологію педагогіки?

Що виявилось складним? Що варто повторити?

Як здобути знання можу використати в майбутній педагогічній діяльності?

Література

- Закон України «Про освіту» (статті 19, 20). URL : www.golos.com.ua/article/294010
- Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
- Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність" : № 848-VIII від 26.11.2015 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
- Бігич О. А. Методологія науково-педагогічного дослідження : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 296 с.
- Варій М.Й., Ортинський В.Л. Основи психології і педагогіки: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури. 2017. С. 260 – 275.
- Войтенко О. М. Методологія і методи педагогічного дослідження. Київ: Каравела, 2021. 152 с.
- Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. С. 206, 207.
- Зайченко І.В. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ : Освіта України, 2006. С. 26 – 40.
- Євтушенко М.Ю., Хижняк М.І. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 350 с.
- Корягін М.В., Чік В.Ю. Основи наукових досліджень. Львів: Алерта, 2019. 622 с.
- Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: підручник. Київ : Знання, 2007. С. 47 – 49.
- Лозова В.І. Основи педагогічних досліджень. Харків: Основа, 2019. 253 с.
- Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи. URL : mon.gov.ua/новини%202016/12/05/Konceptziya.pdf
- Нова українська школа: poradnyk dlya vchytelya / Під заг. ред. Бібик Н. М. Київ: ТОВ «Вид-во дім «Плеяди», 2017. 206 с. URL : <http://nus.org.ua/npcontent/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf>
- Омеляненко С.В. Педагогіка. Тестові завдання. Київ: Знання, 2008. С. 22 – 33.
- Пащенко М.І., Красноштан І.В. Педагогіка: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури. 2019. 228 с.
- Освітній портал «Освіта.ua» URL : <https://osvita.ua/>
- Сбруева А., Рисіна М., Осьмук Н., Чистякова І. Практикум з історії педагогіки. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2019. 165 с.
- Сисоєва С. О. Методологія педагогіки : навч. посібник. Київ : Педагогічна думка, 2017. 224 с.
- Сисоєва С.О., Кристопчук Т.Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.

Сучасні тенденції та концептуальні шляхи розвитку освіти і педагогіки: матеріали II міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 27 січня 2021 р.). Київ, 2021. 427 с. URL: https://openscilab.org/wp-content/uploads/2021/02/suchasni-tendencii-ta-konceptualni-shljahi-rozvitku-osviti-i-pedagogiki_2021_01_27.pdf

Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження: монографія. Харків: ФОП Панов А. М., 2017. 237 с.

Тверезовська Н. Т. Сидоренко В.К. Методологія педагогічного дослідження : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 440 с

Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. Тернопіль: Богдан, 2002. 192 с.

Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посібник Київ: Освіта, 2002. 287 с.

Практичне заняття 3.

Тема: Виховання і зародження педагогічної думки в державах Стародавнього Світу.

Мета: ознайомити студентів із особливостями виховання та навчання в державах Стародавнього Світу (Єгипет, Месопотамія, Індія, Китай, Греція, Рим); простежити витoki педагогічної думки, порівняти педагогічні ідеї та методи виховання; ознайомити студентів з умовами виникнення шкіл; розкрити основні ідеї філософів про фактори формування особистості (Сократ, Платон, Аристотель); сприяти вихованню у студентів прагнення до набуття нових знань та самовдосконалення впродовж всього життя; формувати мотивацію до професійної діяльності.

Очікувані результати: після заняття студенти зможуть охарактеризувати педагогічні системи стародавніх цивілізацій; сформувані уявлення про структуру освітньої системи, виявити особливості, вплив релігії, філософії та культури на виховання; зіставити підходи до виховання у різних країнах; сформулювані власне ставлення до педагогічної спадщини Стародавнього Світу; розвинути навички аналізу історичних джерел, формувати уміння порівнювати, робити висновки та оцінювати освітні моделі в історичному контексті.

План

1. Соціальні, політичні та релігійні чинники, що впливали на систему виховання і навчання в державах Стародавнього Світу?
2. Мета, завдання, зміст виховання в державах Стародавнього Світу (Єгипет, Месопотамія, Індія, Китай).
3. Система освіти в державах Стародавньої Греції. Спартанська та Афіньська системи виховання.
4. Педагогічні ідеї Сократа, Аристотеля, Демокріта, Платона.

3. Система освіти та педагогічна думка у Стародавньому Римі.

4. Педагогічні ідеї Марка Фабія Квінтіліана про роль вчителя в освітньому процесі.

Методичні рекомендації

При підготовці до практичного заняття треба усвідомити, що на всіх етапах історичного розвитку школа і педагогічна думка відображали потреби суспільного прогресу. Розвиток наукового знання впливав на теорію і практику виховання. Практика, в свою чергу, слугувала основою розвитку педагогічних теорій. В основу вивчення історії педагогіки покладено культурологічний підхід, за яким ретроспектива освітніх та виховних систем розглядається як пласт педагогічної культури, який, в свою чергу, є складовою загальнолюдської культури. Ознайомтесь із джерелами, поданими у списку літератури. Зверніть увагу на: роль сім'ї, держави, релігії у вихованні; поділ освіти за станами, віковими групами; мету та завдання: моральне, фізичне, розумове виховання; перші філософсько-педагогічні ідеї (Конфуцій, Будда, Платон, Аристотель). Працюючи з джерелами, складіть термінологічний словник, що характеризує спартанську та афінську системи виховання. Оформіть таблицю, де наочно буде представлено систему шкіл в Афінах, Спарті, Римі. Для поглибленого засвоєння давньогрецької педагогічної культури треба звернутись до «Хрестоматії з історії зарубіжної педагогіки» (А.І. Піскунова), «Хрестоматії з історії зарубіжної педагогіки» (Є.Коваленко, Н.Белкіна) тощо, де зібрані уривки з творів видатних філософів: Сократа, Платона, Аристотеля, Демокріта, Плутарха. Порівняйте педагогічні ідеї за заданими критеріями (мета освіти, зміст, методи, організація освітнього процесу). Проаналізуйте уривки з твору римського педагога М. Квінтіліана «Про виховання оратора», де розповідається про організацію та методику навчання, про вимоги до вчителя.

Практичне завдання

Проблемні питання для обговорення в малих групах. *Одне проблемне питання на вибір.*

Форма представлення результату (оберіть одну): презентація (PowerPoint / Canva тощо), інфографіка, усний виступ з тезами.

У чому полягають головні відмінності систем виховання і навчання в державах Стародавнього Сходу?

Чи можна вважати виховання в державах Стародавнього Сходу (Єгипет, Індія, Китай) авторитарним?

Які тексти використовувалися для навчання? Що вони свідчать про пріоритети в освіті? Які знання вважалися найціннішими – релігійні, математичні, астрономічні?

Чому давньоіндійські школи вважалися осередками не лише навчання, а й духовного зростання?

Які релігійно-філософські ідеї лягли в основу індійської педагогіки?

Яку роль у формуванні освітніх принципів відіграло конфуціанство? Як освіта сприяла формуванню чиновницького апарату?

Чи можна вважати давньогрецьку та давньоримську освіту елітарною? У чому це проявляється?

Як географія та політична організація міст-держав вплинули на формування освітніх систем у Греції (порівняйте Афіни і Спарту)?

Які відмінності між афінською та спартанською системами виховання?

Яку роль у римській освіті відігравали грецькі вчителі та грецька культура?

Обґрунтуйте свою відповідь.

Індивідуальне завдання: скласти порівняльну таблицю.

Порівняння освітніх моделей (Афіни, Спарта, Давній Рим) за критеріями:

Основна мета освіти

Основні навчальні предмети

Хто мав доступ до освіти

Вплив релігії / держави

Роль фізичного виховання

Робота з джерелами. *Одне джерело з теми на вибір здобувача освіти.*

Аристотель. Політика / перекл. з давньогрец. С. Ярошенка. Київ : Основи, 2000. 428 с.

Платон. Держава / перекл. з давньогрец. Ф. Колесси. Харків : Фоліо, 2007. 368 с.

Марк Фабій Квінтіліан. Про виховання оратора / перекл. з лат. О. Кисельова. Київ : Юніверс, 2002. 496 с.

Методичні рекомендації: Уважно прочитайте педагогічний твір (уривок з твору) і надайте відповіді на запитання:

Яке джерело/текст ви аналізували?

Які ключові ідеї або цитати ви виділили?

Які висновки можна зробити про виховання / навчання на основі джерела?

Яка головна ідея або цінність у вихованні, яку передає джерело?

Які методи виховання чи навчання обґрунтовані?

Наскільки вони були ефективними або доцільними?

Чи є зв'язок між цими методами та сучасною освітою?

Проаналізуйте твір М.Ф. Квінтіліана «Виховання оратора», випишіть основні вимоги до вчителя. [8, с. 39 – 45].

«Про спартанське виховання» Плутарха, зробіть висновок про особливості виховної системи у Спарті. [8, с. 11 – 18].

Прочитайте уривок із праці Платона, проаналізуйте його зміст і дайте відповіді: Які педагогічні ідеї сформульовано в уривку? До яких цінностей виховання вони апелюють? Чи мають ці ідеї значення в сучасній педагогіці?

Контрольні запитання

1. Які спільні риси притаманні освітнім традиціям Стародавнього Сходу?
2. Як ці традиції вплинули на подальший розвиток педагогічної думки?
3. У чому полягають головні цілі освіти в Стародавній Греції та Римі? Які соціальні цінності вони відображають?

Зробіть саморефлексію. Дайте собі відповідь на запитання:

Що я дізнався/дізналась нового про освітні традиції Стародавнього Сходу ?

Що виявилось складним? Що варто повторити?

Як здобуті знання можу використати в майбутній педагогічній діяльності?

Література

1. Антологія світової педагогічної думки : у 5 т. / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ : Юрінком Інтер, 2021. Т. 1–5.
2. Біляєв І. М. Історія педагогіки зарубіжних країн: навч. посібник. Київ : Академвидав, 2018. 312 с.
3. Гусак П. Виховання у Стародавній Греції: соціокультурний контекст : навч. посібник для вищих пед. навч. закладів / Петро Гусак, Людмила Гусак, Леся Мартіросян. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 200 с.
4. Добжанська О. С. Історія педагогіки: зарубіжний досвід і сучасні інтерпретації. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2021. 224 с.
5. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Історія зарубіжної педагогіки : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий Дім “Слово”, 2010. 624 с.

6. Історія зарубіжної педагогіки: конспект лекцій / Упорядники: Л.В. Маляр, М.І. Кухта. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. 64 с.

7. Кравець В. Історія класичної та зарубіжної педагогіки та шкільництва. Тернопіль: Богдан, 1996. 436 с.

8. Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки: хрестоматія: навч. посібник. Київ, 2008. С. 7 – 58.

9. Майборода В. К. Історія античної педагогіки : навч. посібник. Київ : Либідь, 2015. 264 с.

Левицький В. В. Педагогіка Стародавнього світу : навч.-метод. матеріали. Тернопіль : ТНПУ, 2018. 80 с.

Сисоєва С.О., Соколова І.В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: навч. посібник. Київ: Центр навч. л-ри, 2003. С. 11 – 53.

10. Сухомлинська О. В. Історія педагогіки в європейському вимірі: монографія. Київ : Педагогічна думка, 2020. 284 с.

11. Январьова І. В. Історія зарубіжної педагогіки: навч. посібник. Харків : Вид-во ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2019. 296 с.

History of Education Quarterly (США) – провідне видання англійською мовою з історії освіти.

Paedagogica Historica (Бельгія) – міжнародний журнал історико-педагогічного профілю.

European Journal of Education History – дослідження педагогічної думки в європейському контексті.

Практичне заняття № 4

Тема: Розвиток школи та педагогічної думки в Західній Європі в 17 – 18 ст.

Мета: ознайомити студентів із особливостями розвитку шкільної освіти та педагогічних ідей у країнах Західної Європи (Франція, Англія, Німеччина) у XVII–XVIII ст. Розвивати вміння аналізувати історико-педагогічні джерела та концепції. Формувати критичне мислення та здатність до порівняльного аналізу педагогічних теорій; сприяти вихованню у студентів прагнення до набуття нових знань та самовдосконалення впродовж всього життя; формувати мотивацію до професійної діяльності.

Очікувані результати

Після заняття студенти зможуть: характеризувати основні типи шкіл та систему освіти XVII–XVIII ст. у Західній Європі; називати провідних представників педагогічної думки та характеризувати їхні ідеї. аналізувати вплив філософії Просвітництва на освіту; висловлювати власну оцінку історичним освітнім тенденціям.

План

1. Основні тенденції розвитку освіти.
2. Педагогічні ідеї Я.А.Коменського.
3. Педагогічна система Джона Локка.
4. Ідея природовідповідного виховання Жан-Жака Руссо.
5. Педагогічні погляди французьких філософів Клода Гельвеція та Дені Дідро.

Методичні рекомендації

Підготовка до практичного заняття потребує ознайомлення з творами Я.А.Коменського («Велика дидактика»), Дж. Локка («Думки про виховання»), Ж.-Ж. Руссо («Еміль...»). Необхідно звернути увагу на соціально-політичні умови епохи та проаналізувати тенденції розвитку.

Необхідно розкрити сутність принципу природовідповідного виховання, розробленого Я.А.Коменським, проаналізувати вікову періодизацію і систему шкіл, що їй відповідають; проаналізувати основні дидактичні принципи, проголошені у «Великій дидактиці». Охарактеризувати класно-урочну систему, обґрунтовану Я.А.Коменським, дати їй оцінку з позицій сучасності. Важливим є практичне завдання щодо оформлення таблиці (дидактичних принципів та висловлювань Я.А.Коменського). Вперше Я.А.Коменський розкрив сутність таких дидактичних принципів, як наочність (*золоте правило дидактики*), свідомість та активність навчання, поступовість та систематичність набуття знань, міцність засвоєння знань та формування навичок.

Готуючись до третього питання, необхідно визначити мету, завдання та напрямки виховання джентльмена в педагогічній концепції Джона Локка.

Під час підготовки до четвертого питання необхідно розкрити сутність ідеї природовідповідного виховання Жан-Жака Руссо. Проаналізувати вікову періодизацію Жан-Жака Руссо і порівняти її з періодизацією Я.А.Коменського.

Готуючись до п'ятого питання, зверніть увагу на вимоги, що висуває Клод Гельвецій до суспільного виховання й освіти. Проаналізуйте принципи виховання та зміст навчання в педагогічних поглядах Дені Дідро.

Практичне завдання

Робота з джерелами

1. На основі текстуального вивчення розділів «Великої дидактики» Я.А.Коменського, виписати в таблицю дидактичні принципи і висловлювання Я.А.Коменського, що обґрунтовують принципи. [5, с. 80 – 163].

<i>Дидактичний принцип</i>	<i>Висловлювання Я.А.Коменського</i>

2. Проаналізувати твір Ж.Ж. Руссо «Еміль або про виховання», зробити короткий конспект другого розділу. [5, с. 203 – 238].

3. Прочитайте уривок із праці Дж. Локка «Думки про виховання» та дайте відповідь: Як він розуміє завдання виховання? Чи можна вважати його підходи гуманістичними?

Рекомендований план аналізу джерела:

Назва джерела / Автор /

Тип джерела та його мета

Короткий зміст (ключові тези, декілька цитат)

Основні педагогічні ідеї

Методи, цінності, ідеал виховання

Історичний і соціальний контекст (допомагає зрозуміти, чому саме так виховували чи навчали)

Сучасна інтерпретація / оцінка

Ваші висновки: що дізналися про систему освіти? яке значення має це джерело для історії педагогіки? яке ваше особисте ставлення до викладених ідей?

4. Підготувати хронологічну таблицю розвитку шкільних систем Франції, Англії, Німеччини.

5. Проблемні завдання в малих групах

Завдання: Порівняйте структуру освіти у Франції, Англії та Німеччині у XVIII ст.

Запитання для роздумів: Які цілі освіти проголошувалися? Які соціальні групи мали доступ до шкільної освіти?

Завдання: Проаналізуйте основні положення педагогічної концепції Ж.-Ж. Руссо.

Запитання для обговорення: Як Ж.Ж. Руссо визначає природу дитини? У чому полягає ідеал «природного виховання»?

Завдання: Визначте, які ідеї Я.А. Коменського зберігають актуальність у сучасній школі.

Обґрунтуйте вашу точку зору на прикладі конкретних шкільних практик.

Творче завдання: Уявіть, що ви – педагог кінця XVIII ст. Напишіть листа до сучасних вчителів, у якому викладаєте свої погляди на освіту та її цілі.

Контрольні запитання

1. Які чинники зумовили модернізацію освіти у Західній Європі в XVII–XVIII ст.?

2. Яке значення мали ідеї Просвітництва для формування педагогічної думки?

Зробіть саморефлексію. Дайте собі відповідь на запитання:

Що я дізнався/дізналась нового про розвиток системи освіти та педагогічної думки в Західній Європі в XVII – XVIII ст.?

Який досвід або ідеї з цього практичного заняття я зможу використати у своїй майбутній професійній діяльності?

Які педагогічні ідеї, на мою думку, мають найбільше значення для сучасної освіти?

Яке особисте відкриття або роздуми я виніс/винесла з практичного заняття?

Література

Гончаренко С. У. Історія педагогіки : навч. посібник. Київ. : Академвидав, 2017. 296 с.

Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Історія зарубіжної педагогіки : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий Дім “Слово”, 2010. 624 с.

Історія зарубіжної педагогіки: конспект лекцій / Упорядники: Л.В. Маляр, М.І. Кухта. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. 64 с.

Кравець В. Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття. Тернопіль: Богдан, 1996. 290 с.

Кравець В. Історія класичної та зарубіжної педагогіки та шкільництва. Тернопіль: Богдан, 1996. 436 с.

Левківський М. В. Історія педагогіки : підручник. Київ: Центр навч. літератури, 2003. 360 с.

Кравець В. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва. Тернопіль, 1996. С. 122 – 179, 226 – 258.

Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: навч. посібник. Київ, 2008. С. 99 – 317.

Лазарев М.І. Історія педагогіки : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 312 с.

Локк Д. Думки про виховання. Київ : Либідь, 1997. 288 с.

Руссо Ж.-Ж. Еміль, або Про виховання. Київ : Вища школа, 1996. 542 с.

Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: навч. посіб. Суми, 2000. С. 55 – 58, 61, 65 – 67.

Сисоєва С.О., Соколова І.В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: навч. посібник. Київ: Центр навч. л-ри, 2003. С. 38 – 51.

Практичне заняття № 5.

Тема: Педагогіка кін. XIX – початку XXI ст.: ключові ідеї, постаті, школи.

Мета: ознайомити студентів з зарубіжними педагогічними концепціями кінця XIX – початку XXI ст.; проаналізувати та дати їм оцінку; ознайомити студентів із провідними школами кінця XIX – початку XXI ст.; розкрити внесок видатних педагогів у реформування освіти; сприяти розвитку аналітичного мислення, вміння порівнювати, оцінювати педагогічні ідеї; формувати здатність до застосування історико-педагогічного досвіду в сучасних освітніх умовах.

План

1. Причини зростання інтересу до проблем освіти і виховання та розповсюдження реформаторської педагогіки в кінці XIX – на поч. XX ст.
2. Теорія *вільного виховання* (Елен Кей, Г. Шаррельман, М. Монтесорі).
3. Експериментальна педагогіка (Ернст Мейман, Едуард Торндайк, Вільгельм Лай).
4. Теорія *трудової школи і громадянського виховання* Г. Кершенштейнера.
5. Теорія і практика *нового виховання і нових шкіл* (Едмон Демолен, Фер'єр).
6. Пауль Натюрп як засновник соціальної педагогіки.
7. Сутність реформ освіти у Великій Британії, Франції та Німеччині після Другої світової війни?
8. Педагогіка в добу глобалізації: освіта для сталого розвитку, інклюзивність, цифрова трансформація.

Методичні рекомендації

При підготовці до практичного заняття необхідно з'ясувати, що стало причиною появи на рубежі XIX – XX ст. цілого ряду нових концепцій освіти і виховання, що склали у своїй сукупності якісно нову теоретичну базу розвитку освіти у Західній Європі та США; розкрити провідні чинники розвитку педагогічної думки у цей період. Підготовка до практичного заняття потребує ознайомлення з творами науковців. Використовуйте цитати з творів для обґрунтування педагогічних ідей. Доцільно коротко представити біографії педагогів та основні ідеї. При підготовці до практичного заняття, необхідно усвідомити, що ідеї реформаторської педагогіки отримали розвиток у цілому ряді концепцій: теорія вільного виховання (Елен Кей), експериментальна педагогіка (Вільгельм Август Лай, Е. Мейман, Альфред Біне, Овід Декролі, Едуард Клапаред, Е. Торндайк), педагогічний прагматизм (Джон Дьюї), функціональна педагогіка, теорія центрів інтересів, педагогіка особистості (Е. Вебер, Г. Гаудіг, Г. Шаррельман), виховання засобами мистецтва. Потрібно звернути увагу, що провідною ознакою нових педагогічних концепцій стала поглиблена увага до особистості дитини. Тому розкрийте зв'язок педагогічних ідей з філософськими течіями (позитивізм, екзистенціалізм, гуманізм тощо). Необхідно проаналізувати ідеї цілісного виховання Рудольфа Штайнера і головні принципи діяльності

вальдорфської школи. У 20-30-х рр. ХХ ст. реформаторська педагогіка набула подальшого розвитку і організаційно сформувалася як міжнародний рух нового виховання.

Необхідно ретельно проаналізувати ідеї реформаторської педагогіки, визначити позитивні і негативні сторони різноманітних концепцій, зробити висновки щодо конструктивного використання педагогічних ідей для розбудови сучасної освіти в Україні. Пропоную скласти порівняльну таблицю: «Течія – Засновник – Основні ідеї – Практичні втілення». При підготовці до практичного заняття необхідно з'ясувати, Які педагогічні ідеї Жана Піаже, Марії Монтессорі, Селестена Френе, Пауло Фрейре стали визначальними для педагогіки Західної Європи ХХ століття, а також які ключові соціальні, економічні та політичні чинники вплинули на розвиток системи освіти в Західній Європі у ХХ столітті? Необхідно проаналізувати сучасні тенденції розвитку освіти та визначити конструктивні ідеї для реалізації.

Практичні завдання

Проблемне завдання:

Використовуючи фрагменти з праці Дж.Дьюї «Демократія і освіта», визначте, які з ідей Дж.Дьюї реалізуються у сучасних українських або європейських школах. Наведіть приклади та обґрунтуйте свою думку.

Зробіть інтерактивну «галерею ідей» – короткі цитати з наукових розвідок видатних педагогів. Хто з педагогів минулого століття має найбільший вплив на вас як майбутнього педагога? Аргументуйте вашу відповідь.

Кейс-метод: «Монтессорі-садок у сучасному місті»

Ситуація:

Приватний дитячий садок у Чернігові позиціонує себе як заклад, що працює за методикою М.Монтессорі. У групах немає загальних занять – діти самі обирають, чим займатися. Є зона математики, природи, сенсорики, мови. Вихователь не керує діями дітей, а лише спостерігає й підтримує.

Завдання до кейсу:

Проаналізуйте, наскільки ця ситуація відповідає виховним принципам Марії Монтессорі. Які педагогічні умови необхідні для повноцінної реалізації методу? Чи є система М.Монтессорі доступною для масової дошкільної освіти в Україні?

Робота в групах. Кожна група отримує кейс для аналізу: *Сучасні тенденції розвитку освіти.*

Алгоритм дій: Що відбувається? → Яка педагогічна ідея реалізується? → Переваги / виклики → Можливість застосування.

Питання для обговорення:

Які ключові соціальні, економічні та політичні чинники вплинули на розвиток системи освіти в Західній Європі у XX столітті?

Як змінилася роль держави в організації освіти в країнах Західної Європи упродовж XX століття?

Які педагогічні ідеї Жана Піаже, Марії Монтесорі, Селестена Френе, Пауло Фрейре стали визначальними для педагогіки Західної Європи XX століття?

Які відмінності між традиційною та новою (прогресивною) педагогікою в Західній Європі? Чому виникла потреба у трансформації підходів до навчання?

Як вплинули на освітню політику процеси індустріалізації, урбанізації та демократизації суспільств?

Контрольні запитання

1. Які педагогічні підходи залишаються актуальними на сучасному етапі?
2. Чи можна поєднати елементи іноваційної педагогіки з традиційною школою?
3. Які педагогічні ідеї найбільш наближені до концепції «Нова українська школа»?

Питання для рефлексії:

Що було для мене найскладнішим у виконанні практичного завдання?
Чому?

Які навички я розвинув/розвинула, працюючи над цим завданням (аналітичні, пошукові, інтерпретаційні тощо)?

Чи вмю я критично оцінювати педагогічні ідеї, враховуючи історичний контекст їх виникнення?

Література

- Дьюї Дж. Демократія і освіта. Київ : Ніка-Центр, 2003. 384 с.
- Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посібник для студентів вищих навч. закладів. У двох книгах. Книга І. Київ: Слово, 2010. С. 486 – 525.
- Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки: хрестоматія. 2008. С. 424 – 659.

- Кравець В. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва. Тернопіль, 1996. С. 115 – 135.
- Крутий К. Л. Альтернативна педагогіка: навч. посібник. Запоріжжя : Прем'єр, 2016. 284 с.
- Левківський М.В. Історія педагогіки: підручник. Київ, 2003. С. 80 – 197.
- Монтессорі М. Виховання потенціалу людини. Харків : Літера, 2018. 256 с.
- Сисоєва С.О., Соколова І.В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: навч. посібник. Київ: Центр навч. л-ри, 2003. С. 172 – 191.
- Чопик Ю.С, Стражнікова І.В. Зарубіжна реформаторська педагогіка в оцінках українських науковців другої половини ХХ – початку ХХІ століття: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2017. 264 с.
- Фрейре П. Педагогіка пригноблених. Львів : Літопис, 2004. 240 с.
- Январьова І. В. Історія зарубіжної педагогіки: навч. посібник. Харків : Вид-во ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2019. 296 с.
- History of Education Quarterly* (США) – провідне видання англійською мовою з історії освіти.
- Paedagogica Historica* (Бельгія) – міжнародний журнал історико-педагогічного профілю.
- European Journal of Education History* – дослідження педагогічної думки в європейському контексті.

Практичне заняття № 6

Тема: Зародження педагогічної думки в Київській Русі. Розвиток освіти в XIV – XVIII ст.

Мета: сприяти формуванню у студентів уявлень про етапи становлення освіти в Україні з IX до XVIII ст., розуміння її ролі у культурному та суспільному житті, ознайомити з основними центрами освіти, видатними діячами педагогічної думки, впливом церкви та західноєвропейських традицій на українське шкільництво; сприяти вихованню поваги до історико-культурної спадщини України.

Очікувані результати: після опрацювання теми студенти повинні знати й описувати основні джерела освітньої традиції Київської Русі (хроніки, «Повчання Володимира Мономаха», церковна література тощо); характеризувати освітні центри Київської Русі: школи при монастирях, княжих дворах, Софійському соборі тощо; пояснити зміст і значення діяльності просвітителів епохи: Ярослава Мудрого, Кирила Туровського, Іларіона; визначати основні етапи розвитку освіти в українських землях у складі Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Російської та Австрійської імперій; пояснювати взаємозв'язок між церковною, монастирською та світською освітою в різні історичні періоди; розкрити вплив

європейської гуманістичної думки на українську освітню традицію XVI–XVII ст.; визначати роль братств, братських шкіл та Острозької академії у формуванні національної педагогічної думки; пояснити внесок Києво-Могилянської академії в розвиток вищої освіти в Україні та формування інтелектуальної еліти. Усвідомлювати значення спадщини Київської Русі та епохи бароко для формування національної системи освіти, розуміти її зв'язок із європейським культурним контекстом.

План

1. Розвиток освіти й педагогічної думки в Київській Русі.
2. Загальна характеристика педагогічної думки й освіти у XIV – XVI ст.
3. Виникнення і розвиток братських шкіл в Україні.
4. Козацька педагогіка: суттєві ознаки, тенденції розвитку.
5. Педагогічні ідеї Григорія Сковороди. Принцип *сродної праці* та природовідповідного виховання.

Методичні рекомендації

Знайомство з важливою темою необхідно розпочати з проблем виховання та навчання у східних слов'ян, звернути увагу на джерела народної педагогіки; традиційні засади виховання дітей в Київській Русі; умови становлення писемності та виникнення перших шкіл у Київській Русі. При підготовці до практичного заняття, необхідно усвідомити, що вітчизняна педагогіка сповідує ідеї народності, гуманізму, доступності освіти, гармонійного розвитку особистості, поваги до дітей, підготовки їх до життя, до практичної діяльності. Важливо з'ясувати тенденції розвитку та особливості вітчизняної педагогічної культури, проаналізувати педагогічні погляди діячів освіти цього періоду. Педагогічна думка Київської Русі складалася з офіційних концепцій і народних педагогічних поглядів. Найдавнішою визначною пам'яткою педагогічної літератури в Україні вважається «Повчання Володимира Мономаха своїм дітям», написана, ймовірно, 1117 року. Збереглася у Лаврентіївському списку «Повісті минулих літ». Це оригінальний твір, у якому Володимир Мономах висловлює свої думки загальнодержавного, політичного й морального характеру, вчить своїх дітей бути розумними правителями, захищати інтереси Русі, самим учитися і поширювати освіту. Свої настанови він ілюструє прикладами з власного життя. Особливе значення для нас мають думки про необхідність і користь навчання. При підготовці до практичного заняття, необхідно усвідомити, що певний вплив на формування педагогічної культури мала епоха Відродження. В основу діяльності Острозької академії було покладено традиційне для середньовічної Європи вивчення семи вільних наук (граматики, риторики, діалектики, арифметики, геометрії, музики, астрономії), а також вищих наук: філософії, богослів'я, медицини. Острозька школа мала великий вплив на розвиток педагогічної думки та організацію шкільництва в Україні: за її зразком діяли братські школи. При підготовці до практичного заняття, необхідно з'ясувати, як змінювалося ставлення

до освіти в середовищі козацтва, які європейські ідеї впливали на українську педагогічну думку, у чому полягав педагогічний внесок Києво-Могилянської академії, як співвідносилися світська та релігійна освіта в Україні у XV–XVIII ст. Працюйте з джерелами не лише як з текстами, а як із виявами світоглядної позиції доби. Порівнюйте педагогічні ідеї минулого з сучасними освітніми стратегіями, виявляйте міждисциплінарні зв'язки (історія, філософія, культурологія). При підготовці до практичного заняття, необхідно проаналізувати філософсько-педагогічну систему Григорія Сковороди та усвідомити основні поняття: сродна праця, самопізнання, внутрішня свобода, педагогічна гармонія, філософія серця, духовно-моральне виховання тощо.

Необхідно прочитати та законспектувати «Повчання Володимира Мономаха своїм дітям» (близько 1117 року), виписати основні поради щодо підготовки дітей у християнському дусі, виховання громадян могутньої Київської Русі, справедливих до підданих, суворих до внутрішніх і зовнішніх ворогів.

Конспект – від лат. *conspetus* – огляд. Конспект – короткий письмовий виклад змісту книги, лекцій, доповіді, який містить основні положення, факти, приклади. Конспектування краще проводити за такою схемою: автор, назва твору, вихідні дані першоджерела (рік створення, рік друку твору). Відповіді на запитання бажано робити використовуючи цитати з першоджерел за схемою: формулювання питання, назва частини, номер розділу, сторінки, з якої взята цитата. Особиста оцінка. Цитати. Під час конспектування можна використати шрифтові, графічні та кольорові виділення основних думок, визначень. Цитата – це дослівний витяг з тексту, твору чи дослівно викладені чийсь думки. Цитата є посиленням на авторитетне висловлювання, щоб зробити наголос на певній думці автора.

2.Прочитати, проаналізувати збірник під назвою «Бджола». Виписати афоризми та вислови виховного змісту.

3.Прочитати, проаналізувати Устав Львівської братської школи (1586 року) та Програму навчання у Львівській братській школі. Зробити висновок щодо змісту освіти, а також виписати основні правила побудови освітнього процесу в братській школі.

4.Проаналізувати байки Григорія Сковороди: «Годинникові колеса», «Орел та Черепаха», «Собака та Кобила», «Бджола та Шершень», виписати висновки (силу байки), пояснити виховний зміст.

5.Прочитати твори «Вдячний Єродій» та «Вбогий Жайворонок» Григорія Сковороди. Виписати основні педагогічні принципи природовідповідного виховання.

6.Прочитати лист Григорія Сковороди до Михайла Ковалинського, виписати основні думки щодо значення навчання й виховання у формуванні особистості.

Робота в групах: одне завдання на вибір. Форма звіту – таблиця (за критеріями: мета, зміст і методи навчання) або *Асоціативний куц*.

Проаналізуйте та порівняйте:

Типи навчальних закладів у козацьку добу в Україні.

Проаналізуйте та порівняйте мету, зміст і методи навчання в братських школах та в Києво-Могилянській академії. Який тип особистості формувала кожна з цих освітніх інституцій?

Міні-проект (у парах або групах):

Дослідіть життєвий шлях та педагогічні ідеї Григорія Сковороди. Підготуйте коротку презентацію: «Освітні ідеї Григорія Сковороди в контексті свого часу».

Питання для обговорення:

У чому полягала роль церкви у формуванні освіти Київської Русі?

Чим відрізнялися школи при монастирях від світських форм навчання?

Як діяльність Острозької академії вплинула на розвиток національної освіти?

Як змінювалась структура освіти в українських землях у період перебування під владою Речі Посполитої?

Які зв'язки можна простежити між освітніми традиціями Київської Русі та європейськими гуманістичними ідеями?

Як оцінити внесок Києво-Могилянської академії у формування системи вищої освіти в Україні?

Контрольні запитання

1. Які умови становлення писемності та виникнення перших шкіл у Київській Русі? Яким було значення «Повчання Володимира Мономаха» для розвитку педагогічної думки?

Які особливості мало навчання в братських школах у XVI–XVII ст.?

Які педагогічні ідеї можна вважати базовими для національної освітньої традиції?

Яку роль відіграла Острозька академія в розвитку української освіти?

У чому полягав педагогічний внесок Києво-Могилянської академії?

Зробіть саморефлексію. Дайте собі відповідь на запитання:

Що я дізнався/дізналась нового про розвиток системи освіти та педагогічної думки в Україні в IX–XVIII ст.

Який досвід або ідеї з практичного заняття я зможу використати у своїй майбутній професійній діяльності?

Які педагогічні ідеї, на мою думку, мають найбільше значення для сучасної освіти?

Яке особисте відкриття або роздуми я виніс/винесла з практичного заняття?

Література

- Антологія педагогічної думки України / за ред. О. Сухомлинської. Київ: Либідь, 1993. 432 с.
- Артемова Л.В. Історія педагогіки України: навч. посіб. Київ: Либідь, 2006. С. 6 – 100.
- Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посібник. Київ : Знання, 2008. 566 с.
- Волкова Н. П. Педагогіка : посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Видавничий центр Академія, 2001. 576 с.
- Живодьор В.Ф., Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. З історії національного шкільництва: навчально-методичний посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 144 с.
- Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів. У двох книгах. Книга II. Київ: Слово, 2010. С. 12 – 53, 63 – 87.
- Історія української педагогіки: хрестоматія / упоряд. М. С. Гончаренко. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2015. 384 с.
- Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. С. 91 – 101.
- Кремень В.Г. Історія української школи і педагогіки. Хрестоматія. Київ: Знання, 2005. С. 32 – 36, С. 38 – 39, С. 41 – 42, С. 58 – 62.
- Кулик І.О. Педагогічна спадщина Григорія Сковороди в історико-педагогічній літературі першої половини 70-х рр. ХХ ст. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. Вип. 18. Чернігів, 2003. С. 103 – 107.
- Кулик І.О. Софія Русова про педагогічні погляди Григорія Сковороди. Науковий Вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія. Вип. 177. Чернівці: Рута. 2003. С. 91 – 96.
- Кулик І.О. Педагогічна історіографія другої половини 70-х рр. ХХ ст. про творчий доробок Григорія Сковороди. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. Вип. 1. Ніжин, 2003. С. 117 – 122.
- Кулик І.О. Григорій Ващенко про педагогічний доробок Григорія Сковороди. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. Вип. 24. Чернігів, 2004. С. 125 – 128.
- Кулик І.О. Педагогічні ідеї Григорія Сковороди та проблеми вищої освіти в Україні. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. Вип. 4. Ніжин, 2004. С. 141 – 144.
- Кулик І.О. Сучасна педагогічна історіографія про творчу спадщину Г.С.Сковороди. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Книга 2. Київ, 2005. С.327 – 332.

- Кулик І.О. Д.Багалій – дослідник творчої спадщини Г.Сковороди. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Педагогічні науки. Педагогічні науки. Вип. XXXX. Херсон, 2005. С.229 – 234.
- Кулик І.О. Особливості осмислення творчої спадщини Григорія Сковороди в історико-педагогічній літературі 20-х рр. ХХ ст. Науковий Часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 16. Вип. 5 (15). Київ, 2006. С. 85 – 89.
- Кулик І.О. Педагогічна спадщина Григорія Сковороди в історико-педагогічній літературі кінця ХІХ – початку ХХ сторіччя. Григорій Сковорода – духовний орієнтир для сучасності: матеріали ХІІ Сковородинівських читань. Переяслав-Хмельницький, 4 – 5 жовтня 2007 р. Переяслав-Хмельницький: Міленіум, 2007. Кн. 2. С. 158 – 164.
- Кулик І.О. Про філософські ідеї у творчій спадщині Г.Сковороди “Світ ловив його і не спіймав”: матеріали вузівської науково-практичної конференції . Чернігів, 25 листопада 2007р. Чернігів, 2007. С. 20 – 24.
- Кулик І.О.Г.С.Сковорода про роль вчителя в педагогічному процесі. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. Вип. 60. Чернігів, 2009. С. 164 – 166.
- Кулик І.О. Принцип природовідповідного виховання в педагогічній спадщині Григорія Сковороди. Наша школа. № 5 – 6. Одеса, 2010. С. 28 – 31.
- Кулик І.О. Творча спадщина Григорія Сковороди в історико-педагогічній літературі 50-60 х рр. ХХ ст. Науковий Часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 16. Вип. 12 (22). Київ, 2010. С. 78 – 81.
- Кулик І.О. Педагогічна спадщина Григорія Сковороди. Матеріали науково-практичної конференції «Перші Фльорівські читання». Чернігів, 2010. С. 66 – 70.
- Кулик І. О. Духовно-моральні аспекти професійного розвитку вчителя в творчій спадщині Григорія Сковороди. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. Вінниця: Нілан ЛТД, 2014. С. 179 – 183.
- Кулик І.О. Педагогічна спадщина Григорія Сковороди в контексті реформування системи освіти в Україні. Сучасні рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів Григорія Сковороди: колективна монографія / за заг. ред. к.ю.н. Д. С. Луніна. Полтава: Поліграфічний центр Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2022. С. 82 – 89.
- Литвинов С.А. Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки. Київ: Радянська школа, 1961. С. 11 – 53.
- Мітюров Б.Н. Розвиток педагогічної думки на Україні в ХVІ – ХVІІ ст. Київ: Радянська школа, 1968. 135 с.
- Сухомлинська О. В. Історія освіти в Україні: навч. посібник. Київ: АртЕк, 2004. 415 с.
- Ярмаченко Н.Д. Розвиток народної освіти і педагогічної думка на Україні: нариси. Київ: Радянська школа, 1991. С. 115 – 138.

Практичне заняття № 7

Тема: Розвиток педагогічної думки в Україні ХХ ст. – поч. ХХІ ст.

Мета: ознайомити студентів з особливостями розробки завдань та змісту національної освіти в УНР, сформулювати уявлення про внесок інтелігенції в розвиток освіти у період українських національних змагань (кін. ХІХ – поч. ХХ

ст.); охарактеризувати основні принципи, на яких формувалася система освіти України ХХ ст. – поч. ХХІ ст, розкрити особливості розбудови системи освіти, виділити основні педагогічні ідеї видатних педагогів періоду (Софія Русова, Іван Огієнко, Григорій Ващенко, Антон Макаренко, Василь Сухомлинський); ознайомити студентів з основними тенденціями трансформації освітньої системи України в умовах незалежності; сформувати уявлення про законодавчі зміни, інституційні реформи, нові освітні стандарти, вплив європейської інтеграції на освіту; сприяти вихованню у студентів прагнення до набуття нових знань та самовдосконалення впродовж всього життя; формувати мотивацію до професійної діяльності.

Після вивчення теми студент має знати основні етапи розвитку педагогічної думки в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст.; провідні педагогічні школи та напрями, що сформувалися в цей період; назвати ключові постаті української педагогіки (А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Русова, Г. Ващенко, І. Огієнко, І. Зязюн, О. Сухомлинська та ін.) та їхній внесок у розвиток освіти; аналізувати педагогічні ідеї у контексті конкретних історичних етапів; співвідносити педагогічні концепції вітчизняних мислителів із загальноєвропейськими тенденціями; критично оцінювати педагогічні погляди минулого з огляду на сучасні виклики в освіті; усвідомлювати значення спадщини українських педагогів для формування національної системи освіти; формувати професійну ідентичність, орієнтовану на гуманістичні, демократичні та інноваційні підходи в освіті.

План

1. Просвітницька діяльність і педагогічні погляди Івана Огієнка, Івана Стешенка, Софії Русової).
2. Педагогічна спадщина Григорія Ващенка.
3. Педагогічна діяльність і теоретична спадщина Антона Макаренка.
4. Педагогічна діяльність і теоретична спадщина В.О. Сухомлинського.
5. Тенденції розвитку системи освіти в Україні на поч. ХХІ ст.

Методичні рекомендації

При підготовці до практичного заняття важливо розуміти вплив соціально-політичних подій (радянський період, незалежність України, освітні реформи) на розвиток педагогічної думки та аналізувати педагогічні ідеї у контексті конкретних історичних етапів. Необхідно звернути увагу, що основними принципами, на яких формувалася система освіти України в 20-х рр. ХХ ст., стали для початкової школи її світський характер, загальність, обов'язковість, безплатність; для семирічної школи – загальнодоступність; для системи освіти національних меншин – рівноправність. Важливим є вивчення розвитку педагогічних ідей відродження народної національної освіти в документах про школу, навчальних планах, програмах; створення системи народної освіти і школи в Україні; введення загальнообов'язкового початкового навчання в Україні

(1924-1930 рр.). Рекомендуємо ознайомитися з наступними документами про народну освіту: Декрет РНК УРСР «Про організацію робітничих факультетів» (7 березня 1921 р.), Постанова ВУЦВК і РНК УРСР «Про проведення загального навчання» (30 липня 1924 р.), Постанова РАДНАРКОМУ УРСР «Про шкільну мережу загального навчання» (25 листопада 1924 р.), Постанова ЦК ВКП (б) від 25 серпня 1931 г. «Про початкову та середню школи», Постанова ЦК ВКП (б) від 25 серпня 1932 г. «Про навчальні програми... » [9, С. 384 – 403]. З'являються нові типи навчальних закладів, відбувається розвиток шкіл і дошкільного виховання в умовах відновлення народного господарства, індустріалізації країни. Необхідно детально ознайомитися з просвітницькою діяльністю та педагогічною спадщиною таких педагогів як С.Русова, І.Огієнко, Г.Ващенко, М.Скрипник, О.Музиченко, М.Даденков, щоб з'ясувати теоретико-методологічні засади їхньої педагогічної системи та розкрити ключові аспекти. Ідея виховання на християнських цінностях, думки про взаємозалежність культури, мови та освіти (Іван Огієнко); організація українських шкіл, концепція державної національної освіти (Іван Стешенко); ідеї дошкільного виховання, педагогіка свободи, розвиток особистості через творчість (Софія Русова); християнське виховання як складник цілісної особистості (Григорій Ващенко).

При підготовці до практичного заняття, необхідно звернути увагу на науково-теоретичну та практичну діяльність А.Макаренка. Необхідно проаналізувати його твори: «Проблеми шкільного радянського виховання», «Деякі висновки з мого педагогічного досвіду», «Про батьківський авторитет», «Педагогічна поема». Необхідно визначити педагогічні принципи А. Макаренка, які були втілені у роботі колонії ім. М.Горького та комуни ім. Ф.Дзержинського; розкрити суттєві ознаки та стадії розвитку колективу.

При підготовці до практичного заняття, необхідно прочитати та проаналізувати такі твори В. Сухомлинського, як «Серце віддаю дітям», «Батьківська педагогіка» та ін. Аналіз прочитаного дасть можливість зрозуміти основні принципи його педагогічної концепції, усвідомити її гуманістичну сутність, з'ясувати освітні новації «школи радості» В. Сухомлинського.

При підготовці до практичного заняття, необхідно проаналізувати зміст Концепції НУШ та Законів України. Необхідно усвідомити нові підходи та освітні інновації: впровадження компетентнісного підходу, створення державних стандартів початкової, базової і профільної школи, поширення інформаційно-комунікаційних технологій, розвиток інклюзивної освіти. Зверніть увагу на стан освіти у 1990-х рр.: проблеми пострадянської спадщини та поступова зміна змісту освіти у зв'язку з незалежністю. Проаналізуйте законодавчі зміни та реформи (2017–2023): прийняття Закону України «Про освіту» (2017) як ключового рамкового документу, створення і реалізація концепції «Нова українська школа» (НУШ), Закон «Про повну загальну середню освіту» (2020). Впровадження 12-річної освіти, профільності, нових навчальних програм.

Практичне завдання

Прочитати та проаналізувати педагогічний твір І.Огієнка «Наука про рідномовні обов'язки» (розділ IV, XII, XIII), зробити висновок щодо значення української мови для розбудови української держави та національної школи. [9, 352 – 354].

Прочитати та проаналізувати педагогічний твір С.Русової «Дидактика», законспектувати педагогічні ідеї С.Русової: принципи навчання (дидактичні правила); структурні компоненти уроку; ключові цінності навчання. [9, 358 – 368].

Прочитати та проаналізувати педагогічний твір М.Даденкова «Організація навчальної роботи в школі», виписати суттєві ознаки класно-урочної системи, основні етапи планування та підготовки уроку, основні структурні елементи уроку. [9, 427 – 431].

Прочитати та проаналізувати педагогічний твір А.Макаренка «Проблеми шкільного радянського виховання», знайти визначення поняття «педагогіка», суттєві ознаки колективу, а також пояснити принцип «паралельної педагогічної дії» (цитатами з твору) [9, 431 – 436].

Прочитайте книгу В.О. Сухомлинського «Серце віддаю дітям», випишіть основні положення твору та обґрунтуйте свою думку: Які педагогічні ідеї видатного педагога актуальні для розбудови сучасної системи освіти в Україні? [9, 494 – 513].

Прочитати «Деякі висновки з мого педагогічного досвіду» А.Макаренка. Письмово продовжити речення: «Я погоджуюсь з А.Макаренком стосовно....» або «Я не погоджуюсь з А.Макаренком стосовно...». Відповідь обґрунтувати.

Робота в парах (на вибір):

Скласти таблицю: *Порівняльний аналіз поглядів Антона Макаренка та Василя Сухомлинського* щодо ролі вчителя, його професійної підготовки.

Створити аналітичний огляд змін в українській освіті після 2017 року (форма звіту: таблиця, схема, інфографіка) на вибір.

Обговоріть у парах: «Чи можлива якісна освіта в умовах війни?»

Індивідуальне завдання:

Напишіть есе: «Чи відповідає сучасна українська школа вимогам XXI століття?»

Проведіть міні-дослідження: «Як впроваджується НУШ у вашому регіоні?»

Контрольні запитання

1. Як Григорій Ващенко визначав ідеал громадянина України?

2. Якими були головні завдання української школи в концепціях І.Огієнка, С.Русової, І.Стешенка?
3. У чому полягає зв'язок між національним вихованням і мовою навчання в поглядах Івана Огієнка?
4. Якою була роль Івана Стешенка у розбудові системи української освіти в добу УНР?
5. Які постулати НУШ?

Питання для рефлексії:

Що нового я дізнався/дізналася про історію української педагогіки під час виконання практичного завдання?

Який досвід або ідеї з практичного заняття я можу використати у своїй майбутній професійній діяльності?

Які педагогічні ідеї, на мою думку, мають найбільше значення для сучасної освіти?

Чи змінилось моє уявлення про роль українських педагогів ХХ століття у світовому освітньому процесі? Якщо так, то як саме?

Яке особисте відкриття або роздуми я виніс/винесла з практичного заняття?

Література

Закон України «Про освіту» (статті 19, 20). URL : www.golos.com.ua/article/294010
 Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>

- 1.Артемова Л.В. Історія педагогіки України: навч. посіб. Київ: Либідь, 2006. С. 245 – 318.
- 2.Ващенко Г. Г. Виховання волі і характеру. Київ : Обереги, 1995. 112 с.
- 3.Ващенко Г. Г. Ідеал українця в освітньо-виховному процесі. Київ : Укр. видавничий центр, 2001. 256 с.
- 4.Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава: ПДПУ, 1994. С. 174 – 181.
- 5.Ващенко Г. Загальні методи навчання. Київ: Знання, 1997. С. 58 – 83.
- 6.Джус О., Нагачевська З. Софія Русова: З маловідомого і невідомого. Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. 456 с.
- 7.Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів. У двох книгах. Книга II. Київ: Слово, 2010. С. 628 – 837.
- 8.Зайченко І.В. Педагогічна концепція С.Ф.Русової: навчальний посібник для студ. пед. вузів. Чернівці, 2000. 234 с.
- 9.Кремень В.Г. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія. Київ, 2005. С. 384 – 458, 494 – 514.

10. Кулик Ірина. Принципи особистісно зорієнтованого навчання в педагогічній спадщині Софії Русової. *Педагогічні ідеї Софії Русової в контексті нової української школи: збірник наукових праць*. Чернігів, 2019. С. 195 – 202.
11. Левківський М.В. Історія педагогіки: підручник. Київ: Слово, 2003. С. 260 – 317.
12. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. С. 332 – 439.
13. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн. 1. / за ред.. Є.І.Коваленко. Київ: Либідь, 1997. С. 83 – 185.
14. Макаренко А.С. Вибрані педагогічні твори. Київ: Рад. школа, 1950. С. 77 – 79, 110 – 125, 197 – 209, 248 – 255.
15. Макаренко Антон. Харківська трудова колонія ім. М.Горького в документах і матеріалах 1926 – 1928 рр. Київ: Педагогічна думка, 2008. 352 с.
16. Національний звіт про стан і перспективи розвитку освіти в Україні – 2023 / НАПН України. – К. : Педагогічна думка, 2023. – 240 с.
17. Огієнко І. І. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу. Київ : Абрис, 1994. 272 с.
18. Сисоєва С.О., Соколова І.В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: навч. посіб. Київ: Центр навч. л-ри, 2003. С. 197 – 291.
19. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. Т. 2. Київ: Рад. школа, 1977. С. 202 – 204.
20. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. Т. 3. Київ: Рад. школа, 1977. С. 15 – 278.
21. Сухомлинська О. В. Василь Сухомлинський: у просторі української культури. Київ : Знання, 2003. 271 с.

Практичне заняття 8.

Тема: Розвиток, соціалізація і виховання особистості.

Мета: Сформувати у студентів цілісне уявлення про взаємозв'язок розвитку, соціалізації та виховання особистості; навчити аналізувати виховні процеси з позиції педагогіки і психології; ознайомити студентів з провідними теоріями виховання особистості, розкрити структурні компоненти особистості, охарактеризувати поняття «динаміка особистості», визначити фактори формування особистості; розкрити сутність понять «розвиток», «соціалізація», «виховання» в контексті формування особистості, ознайомити студентів з етапами та чинниками розвитку і соціалізації; сформувати вміння аналізувати педагогічні ситуації з позиції виховного впливу на особистість.

Очікувані результати навчання

Після заняття студенти зможуть:

Визначати особливості розвитку і соціалізації особистості;

Аналізувати педагогічні ситуації з точки зору їх впливу на особистість;

Аргументовано висловлювати власну позицію щодо виховання в сучасному суспільстві.

Методичні рекомендації

При підготовці до практичного заняття слід з'ясувати співвідношення поняття «особистість» з такими поняттями, як «індивід», «людина», «індивідуальність», «об'єкт», «суб'єкт». Треба усвідомити, що основною метою навчання і виховання є формування цілісної, життєво активної особистості, здатної пізнавати себе і світ, розвиватися і вдосконалюватись, ефективно взаємодіяти з іншими людьми і соціальним середовищем до якого вона належить. При підготовці до практичного заняття треба враховувати, що розвиток людини – процес становлення особистості, вдосконалення її фізичних і духовних сил під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників. Результат розвитку – це становлення людини як біологічного виду і соціальної істоти. Виокремлюють фізичний, психічний і соціальний розвиток людини. При підготовці до практичного заняття треба усвідомити, що вікова періодизація – це спроба виокремити загальні закономірності, яким підпорядковується життєвий цикл людини. Поділ життєвого шляху на періоди дає змогу краще зрозуміти закономірності розвитку і специфіку окремих вікових етапів. При підготовці до практичного заняття треба усвідомити, що соціалізація – це входження людини у суспільство, засвоєння соціального досвіду, системи зв'язків та відносин, на основі яких відбувається формування значущих якостей особистості. Сутнісний зміст соціалізації передбачає наявність таких процесів як адаптація, інтеграція, саморозвиток, саморегуляція. Їх єдність забезпечує оптимальний розвиток особистості. Завдяки соціалізації відбувається успадкування і перетворення дитиною соціального досвіду на власні установки, орієнтації, уміння і здібності. Результатом соціалізації є активне відтворення особистістю набутого соціального досвіду у діяльності та спілкуванні. Вплив спадковості і середовища корегується вихованням. При підготовці до практичного заняття треба усвідомити, що на відміну від середовища, яке впливає на формування особистості стихійно, виховання – це цілеспрямований процес формування особистості, створення оптимальних умов для її фізичного, психічного, соціального розвитку; це свідомо підпорядкована конкретній меті діяльність, результати якої мають передбачуваний характер. Сучасна педагогічна наука розглядає особистість як єдине ціле, у якому біологічне невіддільне від соціального, а процес і результат людського розвитку детермінується спільним впливом багатьох факторів: спадковості, середовища, виховання тощо.

План

1. Поняття розвитку і формування особистості. Фактори розвитку особистості.
2. Роль спадковості і середовища в розвитку і формуванні особистості.
3. Виховання – провідний фактор розвитку і формування особистості.
4. Динаміка особистості. Діяльність як фактор розвитку.
5. Основні теорії розвитку особистості.
6. Вікова періодизація та специфіка вікових етапів.

7. Виховний процес як система.

Практичне завдання

Робота в групах: завдання на вибір.

1. Користуючись навчальними посібниками з вікової фізіології, психології та лекційним матеріалом, виписіть особливості анатомо-фізіологічного і психічного розвитку дітей молодшого, середнього і старшого шкільного віку та педагогічні вимоги щодо організації освітнього процесу. Підготуйте короткі тези про особливості розвитку дитини на різних вікових етапах.

2. Проаналізуйте процеси власного розвитку і назвіть провідні фактори. Підготуйте тези.

3. Розробіть програму соціалізації учня в умовах шкільного середовища (7–9 клас) з урахуванням: вікових особливостей розвитку; умов мікросоціуму (сім'я, школа, однолітки); виховного потенціалу учителя. Підготуйте короткі тези про особливості розвитку дитини на різних вікових етапах.

4. Аналіз ситуації.

«Учень 7 класу часто порушує дисципліну, не виконує домашні завдання, конфліктує з учителями. У спілкуванні з ровесниками прагне домінувати, може образити слабшого. У родині – напружені стосунки, батьки постійно зайняті».

Питання для обговорення:

1. Які етапи соціалізації в цьому випадку порушені?

2. Як проявляються недоліки виховання?

3. Які шляхи педагогічного впливу можуть бути ефективними?

4. Запропонуйте план педагогічного втручання

Контрольні запитання

1. Дайте визначення основних понять «людина», «особистість», «індивід», «індивідуальність», «розвиток особистості», «формування особистості».

2. Які фактори виявляють вплив на розвиток людини?

3. Чому виховання є вирішальним фактором у формуванні особистості?

4. Яке значення має активність особистості у власному розвитку, вихованні, формуванні?

Зробіть саморефлексію. Дайте собі відповідь на запитання:

Що я дізнався/дізналась нового про взаємозв'язок розвитку, соціалізації та виховання особистості?

Який досвід або ідеї з практичного заняття я зможу використати у своїй майбутній професійній діяльності?

Які педагогічні ідеї, на мою думку, мають найбільше значення для сучасної освіти?

Яке особисте відкриття або роздуми я виніс/винесла з практичного заняття?

Література

1. Закон України «Про освіту». URL : www.golos.com.ua/article/294010
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
3. Варій М.Й., Ортинський В.Л. Основи психології і педагогіки: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури. 2017. С. 364 – 374.
4. Вознюк О. В. Розвиток особистості: психологічні й педагогічні аспекти. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. 304 с.
5. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії . Чернівці : Рута, 2019. 284 с.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 243 с.
7. Зайченко І.В. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ : Освіта України, 2006. С. 40 – 70.
8. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Знання, 1989. 89 с.
9. Костюк Г.С. Рушійні сили розвитку і виховання. Київ: Знання, 1989. 101 с.
10. Костюк Г. С. Про роль спадковості, середовища і виховання в психічному розвитку дитини. Київ, 1989. С. 98 – 184.
11. Москалець В.П. Психологія особистості: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 262 с.
12. UNESCO. Social and emotional learning: policy guidance 2021. : <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000372329>

Практичне заняття № 9.

Тема: Структура та компоненти освітнього процесу

Мета заняття: розкрити сутність і структурні компоненти освітнього процесу; формувати вміння визначати й аналізувати структурні компоненти освітнього процесу в закладах освіти різного рівня; сприяти формуванню у студентів відповідального ставлення до організації освітнього процесу як цілісної системи; виховувати повагу до педагогічної діяльності, професійну етику педагога, здатність до командної роботи, самоорганізації, а також розуміння цінності співпраці між учасниками освітнього процесу (учнями, вчителями, батьками, адміністрацією закладу освіти).

Очікувані результати

Після заняття студенти зможуть:

Визначати основні компоненти освітнього процесу (мета, мотивація, зміст, форми, методи, засоби, результат); структурувати й аналізувати освітній процес

як цілісну систему; організувати ефективну взаємодію між учасниками освітнього процесу.

Методичні рекомендації

Перед заняттям необхідно опрацювати нормативні документи (Закон України «Про освіту» (статті про організацію освітнього процесу), Державний стандарт загальної середньої освіти); матеріали підручника та проаналізувати схеми освітнього процесу (наприклад, у школі, університеті); підготувати приклади реальних ситуацій, що ілюструють компоненти освітнього процесу. При підготовці до практичного заняття треба виділити основні компоненти освітнього процесу та обґрунтувати взаємозв'язки між ними.

План

1. Поняття освітнього процесу як педагогічної системи.
2. Структурні компоненти освітнього процесу (цільовий, змістовий, діяльнісний, контрольно-оцінювальний, результативний).
3. Роль суб'єктів освітнього процесу (вчитель, здобувач освіти, батьки, адміністрація тощо).

Практичні завдання:

Робота в малих групах (25–30 хв) на вибір

Завдання № 1: розробити модель освітнього процесу для умовної школи.

Вихідні дані (тип закладу, вік учнів, мета навчання).

Необхідно визначити:

мету освітнього процесу;

зміст навчання;

методи та форми;

засоби;

систему оцінювання;

очікувані результати.

Форма звіту: презентація результатів груп (20 хв)

Кожна група презентує свою модель. Студенти ставлять запитання або дають короткі коментарі.

Завдання № 2:

Скласти блок-схему освітнього процесу як системи.

Визначити цілі, зміст, форми, методи і засоби навчання; роль викладача та студента в освітньому процесі.

Форма звіту: блок-схема або ментальна карта.

Індивідуальне завдання: Підготувати аналітичну записку «Компоненти сучасного освітнього процесу у школі/університеті» з прикладами та посиланням на джерела.

Питання для дискусії:

Який компонент найскладніше спроектувати і чому?

Чи можна говорити про універсальну модель освітнього процесу?

Які чинники впливають на побудову освітнього процесу в конкретному освітньому закладі?

У чому полягає різниця між освітнім процесом і навчальним процесом?

Рефлексія:

Що нового я дізнався/дізналася?

Який компонент освітнього процесу я б хотів/хотіла дослідити?

Як отримані знання допоможуть мені як майбутньому вчителю?

Контрольні запитання:

1. Які компоненти входять до структури освітнього процесу?

2. У чому полягає роль мети в освітньому процесі?

3. Як пов'язані між собою зміст, методи й форми навчання?

4. Як змінюється структура освітнього процесу залежно від рівня освіти?

5. Які сучасні підходи до організації освітнього процесу вам відомі?

6. Як впливають цифрові технології на структуру освітнього процесу?

7. Які нормативно-правові документи регламентують освітній процес в Україні?

8. Назвіть приклади реалізації системного підходу в діяльності закладу освіти.

9. Як визначається результативність освітнього процесу?

Література

Закон України «Про освіту» (стаття 53). URL : www.golos.com.ua/article/294010

Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>

Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи. URL : mon.gov.ua/новини%202016/12/05/Konceptziya.pdf

Державний стандарт базової середньої освіти, 2020. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>

Бондар В. І. Педагогіка : навч. посібник / В. І. Бондар. Київ : Либідь, 2020. 472 с.

Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. С. 53, 229.

Зайченко І.В. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ: Освіта України, 2006. С. 256 – 331, 385 – 396.

Варій М.Й., Ортинський В.Л. Основи психології і педагогіки: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури. 2007. С. 339 – 364.

- Зязюн І. А. Краса педагогічної дії : навч. посібник для вчителів, аспірантів, студ. серед. та вищих навч. закладів. Київ : АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти, 1997. 302 с.
- Ільченко, О. Ю. Теоретичні основи сучасного освітнього процесу : монографія / О. Ю. Ільченко. Київ : Педагогічна думка, 2019. 256 с.
- Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: підручник. Київ: Знання, 2007. С. 66 – 72, 204 – 223, 226 – 244.
- Кравець Ю. В. Теорія і практика організації освітнього процесу : навч. посібник / Ю. В. Кравець. Чернівці : ЧНУ, 2019. 224 с.
- Луговий В. І. Якість освіти: поняття, структура, забезпечення : монографія / В. І. Луговий, О. І. Локшина. Київ : Логос, 2020. 276 с.
- Підласий, І. П. Педагогіка: нова загальна концепція : підруч. / І. П. Підласий. – Київ : Освіта, 2020. – 520 с.
- Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2020 – 2025 роки. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-%D0%BF#Text>
- Освітня платформа «Нова українська школа» URL : <https://nus.org.ua/>
- Освітній портал «Освіта.ua» URL : <https://osvita.ua/>

Практичне заняття № 10.

Тема: Освітнє середовище та педагогічна взаємодія

Мета заняття: розкрити теоретичні основи, структурні компоненти, функції, типологію освітнього середовища, а також сутність, форми та механізми педагогічної взаємодії; з'ясувати поняття освітнього середовища та сутність педагогічної взаємодії як ключового елементу освітнього процесу; розвивати здатність аналізувати освітнє середовище та його вплив на навчання й виховання; формувати вміння створювати комфортне освітнє середовище та ефективну педагогічну взаємодію.

Очікувані результати:

Після заняття студенти зможуть: визначати структурні компоненти освітнього середовища, принципи ефективної педагогічної взаємодії; аналізувати освітнє середовище конкретного закладу освіти; сформулюють уміння побудови моделей педагогічної взаємодії та рефлексії щодо власної педагогічної позиції.

План

1. Поняття «освітнє середовище» як система. Структура освітнього середовища.
2. Види освітнього середовища.
3. Принципи побудови освітнього середовища. Освітнє середовище як чинник формування особистості.
4. Педагогічна взаємодія: поняття та характеристика.
5. Принципи ефективної педагогічної взаємодії.
6. Форми та методи педагогічної взаємодії

Методичні рекомендації: при підготовці до практичного заняття необхідно опрацювати теоретичний матеріал з теми та з'ясувати суттєві ознаки поняття «освітнє середовище» та «педагогічна взаємодія»; проаналізувати структурні компоненти освітнього середовища (матеріальна, соціальна, духовна, інформаційна складові), порівняти види освітнього середовища (традиційне, інноваційне, віртуальне, інклюзивне, музейне тощо); ознайомитися з прикладами моделей освітнього середовища; проаналізувати принципи побудови ефективного освітнього середовища (безпека, доступність, відкритість, особистісна орієнтація). При підготовці до практичного заняття слід розуміти педагогічну взаємодію як цілісну систему та звернути увагу на принципи ефективної педагогічної взаємодії (гуманність, діалогічність, суб'єктність, партнерство тощо); а також проаналізувати стилі педагогічної взаємодії (авторитарний, демократичний, ліберальний). Особливу увагу зверніть на психолого-педагогічні умови ефективної взаємодії: довіра та підтримка в освітньому середовищі, психологічна безпека учасників, створення атмосфери співпраці, врахування індивідуальних потреб тощо, а також проаналізуйте інновації в організації освітнього середовища та педагогічної взаємодії: цифрові платформи та онлайн-середовище, інтерактивні технології, просторово-освітні рішення (відкрите навчальне середовище, дизайн шкіл тощо). При підготовці до шостого питання практичного заняття необхідно порівняти форми та методи педагогічної взаємодії: фронтальні, групові, індивідуальні.

Практичні завдання:

Робота в групах (міні-проект): на вибір здобувачів освіти

Тема проєкту: «Модель освітнього середовища XXI століття: середовище розвитку і співпраці». Завдання: Опишіть ключові фізичні, соціальні та емоційні компоненти такого середовища. Розробіть план педагогічної взаємодії в умовах цієї моделі. Презентуйте результат у форматі презентації, інфографіки або ментальної карти.

Тема проєкту: «Дистанційне навчання: як налагодити ефективну педагогічну взаємодію». Завдання: Проаналізуйте, які елементи освітнього середовища втрачаються у дистанційному форматі. Як налагодити ефективну мотивацію здобувачів освіти, зворотній зв'язок з викладачами. Запропонуйте 3 приклади цифрових інструментів або методів, які допоможуть підтримувати взаємодію.

Творче завдання:

Напишіть есе на тему: «Яким має бути освітнє середовище, щоб дитина почувалася щасливою та розвивалася гармонійно?» У тексті обґрунтуйте, які принципи організації середовища ви вважаєте пріоритетними. Включіть приклади з реального досвіду (шкільного, університетського, музейного тощо).

Питання для обговорення:

1. Що таке освітнє середовище і які його компоненти?
2. Які умови забезпечують ефективну педагогічну взаємодію?
3. Як освітнє середовище впливає на формування особистості?
4. Які ризики і виклики має цифрове освітнє середовище?

Рефлексія:

Що нового я дізнався/дізналася про комфортне сучасне середовище?

Який компонент педагогічної взаємодії я б хотів/хотіла дослідити?

Як отримані знання допоможуть мені як майбутньому вчителю?

Література

Закон України «Про освіту» (статті 1, 5, 6, 54). URL : www.golos.com.ua/article/294010

Закон України «Про повну загальну середню освіту» (Розділи III–IV). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>

Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи.

URL : mon.gov.ua/новини%202016/12/05/Konceptziya.pdf

Концепція «Нова українська школа» (НУШ) : схвалена Колегією МОН 27.10.2016

URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska->

Державний стандарт базової середньої освіти, 2020. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>

Бездуган І. О. Освітнє середовище сучасного навчального закладу: психолого-педагогічний аспект : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2020. 192 с.

Зайцева І. О. Педагогічна взаємодія: теоретико-методологічний аналіз : монографія. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. 218 с.

Кузьменко В. І. Освітнє середовище закладу освіти як соціально-педагогічне явище. Умань : Cochmedia, 2022. 144 с.

Карамушка Л. М. Психологічна безпека освітнього середовища: сучасні виклики та рішення : навч. посібник. Київ : Ніка-Центр, 2021. 168 с.

Педагогічна взаємодія в умовах цифрової трансформації освіти : колективна монографія / за ред. О. Є. Антонюк. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 210 с.

Педагогіка : підручник / за ред. С. У. Гончаренка, В. Г. Кременя. Київ : Либідь, 2020. 528 с.

Портал «Нова українська школа». URL : <https://nus.org.ua/>

6.Перелік питань до екзамену

- 1.Предмет, завдання та джерела вивчення педагогіки як науки.
- 2.Зміст навчання й виховання у Стародавньому Римі.
- 3.Проблема виховання у філософських теоріях Стародавньої Греції (Демокрит, Сократ, Платон, Аристотель).
4. Педагогічні погляди Марка Фабія Квінтіліана.
- 5.Спартанська система виховання.
6. Афінська система виховання.
- 7.Система лицарського виховання.
8. Особливості змісту навчання в школах епохи Раннього Середньовіччя (V – X ст.)
- 9.Зміст навчання в єзуїтських школах.
- 10.Загальнопедагогічні ідеї педагогічної спадщини Я.А.Коменського.
- 11.Вікова періодизацію й відповідна структура шкільної освіти в педагогічній спадщині Я.А.Коменського.
- 12.Класно-урочна система навчання й дидактичні принципи Я.А.Коменського.
- 13.Вимоги виховання джентельмена англійського просвітителя Джона Локка.
- 14.Педагогічні ідеї Клода Адріана Гельвеція та Дені Дідро.
- 15.Концепція природного вільного виховання Жан-Жака Руссо.
- 16.Вікова періодизація розвитку дитини в педагогічній спадщині Жан-Жака Руссо.
- 17.Педагогічні ідеї М. Грушевського.
- 18.Ідея Йогана Генріха Песталоцці про елементарну початкову освіту.
19. Охарактеризуйте вчення Йогана Фрідріха Гербарта про чотири ступені навчання.
- 20.Охарактеризуйте принципи навчання в педагогічній спадщині Фрідріха Вільгельма Адольфа Дістервега.
- 21.Охарактеризуйте теорію *вільного виховання* (Елен Кей, Г. Шаррельман, М. Монтессорі).
- 22.Розкрийте основні ідеї *експериментальної педагогіки* (Ернст Мейман).
- 23.Охарактеризуйте *теорію трудової школи і громадянського виховання* Георга Кершенштейнера.
- 24.Охарактеризуйте основні етапи розвитку української педагогіки. 25.Традиційні засади виховання й навчання прадавніх українців (VI – IX ст.)
- 26.Охарактеризуйте систему освіти в Київській Русі.
- 27.Охарактеризуйте найдавніші пам'ятки педагогічної думки Київській Русі.
28. Виникнення братських шкіл. Зміст освіти. Статут братської школи.
29. Просвітницька діяльність Кирило-Мефодіївського товариства (Т.Шевченко, П.Куліш, М.Костомаров).
30. Діяльність козацьких шкіл в Україні (січові, полкові, музичні та ін.).

31. Становлення та розвиток навчальних закладів в Україні: Острозька та Києво-Могилянська академії.
32. Формування *істинної людини* в педагогічній спадщині Григорія Сковороди.
33. Сутність та педагогічне значення *ідеї спорідненої праці* Григорія Сковороди, її вплив на розвиток національної педагогічної думки.
34. Українська педагогіка гетьманської держави (др. пол. XVII – к. XVIII ст.)
35. Освіта і педагогічна думка в Україні у XIX ст.
36. Охарактеризуйте педагогічну спадщину К.Д. Ушинського.
37. Охарактеризуйте вітчизняний громадсько-педагогічний рух 50 – 60-х рр. XIX ст.
38. Особливості розвитку освіти й педагогічної думки в 20-х рр. XX ст.
39. Ідея національної школи Софії Русової, Григорія Ващенко.
40. Характерні риси розвитку української освіти в 30 – 40-х рр. XX ст.
41. Педагогічна спадщина Антона Макаренка.
42. Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського.
43. Особливості розвитку освіти й педагогічної думки в 60 – 80-х рр. XX ст.
44. Педагогіка як наука про виховання. Об'єкт, предмет і функції педагогіки.
45. Педагогічна взаємодія як основа освітнього процесу.
46. Методологія педагогіки як науки та її рівні.
47. Поняття та сутність освітнього середовища.
48. Основні категорії педагогіки як науки.
49. Система педагогічних наук.
50. Поняття про особистість, її розвиток та формування.
51. Закономірності й принципи освітнього процесу.
52. Сутність та структура процесу виховання.
53. Поняття інновації та їх класифікація в освіті.
54. Вікова періодизація розвитку особистості.
55. Сутність та класифікація методів виховання.
56. Сутність та класифікація форм виховання.
57. Сутність та класифікація методів наукового дослідження.
58. Фактори розвитку особистості. Виховання як провідний фактор розвитку.
59. Структура системи освіти в Україні. Принципи організації освіти в Україні.
60. Етапи реалізації науково-педагогічного дослідження.

Рекомендовані джерела інформації

Основна література

- Закон України «Про освіту». URL : www.golos.com.ua/article/294010
- Закон України «Про вищу освіту». URL : zakon.rada.gov.ua/go/1556-18
- Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-204>.
- Артемова Л. Історія педагогіки України: навчальний посібник. Київ: Либідь, 2006. 315 с.
- Березівська Л.Д. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.): хрестоматія. Київ: Науковий світ, 2003. 418 с.
- Белкіна Н.І., Коваленко Є.І., Яковець Н.І. Історія педагогіки : навч. посіб. Ніжин, 2001. 246 с.
- Бех І. Д. Виховання особистості : сходження до духовності. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
- Березюк О.С., Власенко О.М. Хрестоматія з української педагогіки: навчально-методичний. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 338 с.
- Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посібник. Київ : Знання, 2008. 566 с.
- Волкова Н. П. Педагогіка : посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Видавничий центр Академія, 2001. 576 с.
- Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія. Київ, 1995. 121 с.
- Гончаренко С.У. Український педагогічний словник: довідкове видання. Київ: Либідь, 1997. 374 с.
- Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. Київ – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
- Греченко В. А. Історія педагогіки : підручник. Харків : Основа, 2020. 352 с.
- Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL : ru.osvita.ua/legislation/ser_osv/76886/
- Дубасенюк О.А., Левківський М.В. Історія педагогіки: навч. посібник. Житомир : ЖДПУ, 1999. 336 с.
- Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). Київ: Райдуга, 1994. 61 с.
- Дічек Наталія, Саух Петро, Загородня Алла. Філософсько-педагогічна думка України: аспекти ретроаналізу націєтворення : монографія /за наук. ред. проф. Н. П. Дічек. [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2025. 311 с. URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-aspektu-retroanalizu->
- Живодьор В.Ф., Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. З історії національного шкільництва: навчально-методичний посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 144 с.
- Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Історія зарубіжної педагогіки : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий Дім Слово, 2010. 624 с.
- Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга ІІ. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий Дім Слово, 2010. 1032 с.
- Зайченко І. В. Історія зарубіжної педагогіки: навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово». 2010. 624 с. URL : http://megalib.com.ua/book/9_Istoriya_Hedagogiki_Kniga_1_Istoriya_zarybijn_oi_pedagogiki.html
- Зайчук В. О. Технологія професіоналізму в освіті : монографія. Луцьк : Твердиня, 2012. 577 с.
- Євтушенко М.Ю., Хижняк М.І. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 350 с.
- Ісаєнко В., Рідей Н., Навроцька Д., Улішенко А. Синергетична педагогіка: навч.-метод. посібник. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, НАУ, 2019. 416 с.
- Козловський Ю.М. Методика науково-педагогічного дослідження. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. 192 с.
- Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навч. посібник. Київ: Знання, 2005. 336 с.

- Концепція нової української школи. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepczya.pdf> 9.
- Конспект для підготовки до ЄФВВ з педагогіки та психології. URL : https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u278/1_konspekt_do_iefvv_z_pedagogiki_ta_psihologiyi.pdf
- Корягін М.В., Чік В.Ю. Основи наукових досліджень: монографія. Львів: Алерта, 2019. 622 с.
- Косенко Д. Новий освітній простір. Мотивуючий простір. Київ : Видавничий центр Академія, 2019. 255 с.
- Кравець В. Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття. Тернопіль: Богдан, 1996. 290 с.
- Кравець В. Історія класичної та зарубіжної педагогіки та шкільництва. Тернопіль: Богдан, 1996. 436 с.
- Кравець Ю. В. Теорія і практика організації освітнього процесу : навч. посібник / Ю. В. Кравець. Чернівці : ЧНУ, 2019. 224 с.
- Луговий В. І. Якість освіти: поняття, структура, забезпечення : монографія / В. І. Луговий, О. І. Локшина. Київ : Логос, 2020. 276 с.
- Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія. Київ : Знання, 2005. 767 с.
- Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посібник. Київ: Знання, 2006. 447 с.
- Маляр Л. В., Кухта М. І. Історія зарубіжної педагогіки: конспект лекцій. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. 64 с.
- Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні. Київ : «Віктор», 2003. 235 с.
- Нісімчук А. С. Інноваційні технології педагогічної освіти : монографія. Луцьк : Твердиня, 2012. 478 с.
- Нова українська школа: poradnik dla vchytelya / Під заг. ред. Бібік Н. М. 87 К. : ТОВ «Вид-во дім «Плеяди», 2017. 206 с. URL : <http://nus.org.ua/nrcontent/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf>
- Онищенко Н. П. Методика виховної роботи : навч. посіб. за кредитно-модул. системою орг. навчання. Переяслав-Хмельницький : СПД Карпук С. В., 2009. 326 с.
- Пащенко М.І., Красноштан І.В. Педагогіка: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури. 2019. 228 с.
- Пэхота О.М., Кітенко А.З., Лабарський О.М. Освітні технології. Київ: Наукова думка, 2000. 230 с.
- Саух П. Ю. Сучасна освіта : портрет без прикрас : монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 382 с.
- Сбруєва А., Рисіна М., Осьмук Н., Чистякова І. Практикум з історії педагогіки. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2019. 165 с.
- Сисоєва С.О., Кристопчук Т.Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.
- Сорока Г.І. Сучасні виховні системи та технології: навч. посібник. Харків: Основа, 2002. 245 с.
- Тверезовська Н. Т. Сидоренко В.К. Методологія педагогічного дослідження : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 440 с.
- Тенденції розвитку шкільної освіти в країнах ЄС, США та Китаї : монографія / О. І. Локшина, А. П. Джурило, О. З. Глушко, С. М. Кравченко, Н. В. Нікольська, М. М. Тименко, О. М. Шпарик ; за заг. ред. Локшиної О.І. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 257 с. URL <https://doi.org/10.32405/978-617-8124-17-5-2021-350>
- Чопик Ю.С., Стражнікова І.В. Зарубіжна реформаторська педагогіка в оцінках українських науковців другої половини ХХ – початку ХХІ століття: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2017. 264 с.
- Човрій С. Ю. Історія педагогіки. Історія зарубіжної педагогіки : методичні рекомендації щодо виконання самостійної роботи для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 «Початкова освіта» денної та заочної форм навчання. Мукачево : МДУ, 2022. 42 с.
- Український педагогічний лекторій «Видатні постаті» : бібліографічний покажчик основних праць / упоряд. бібліографічного покажчика Н. І. Тарасова, О. С. Антоненко, О. А. Кадіна; наук. ред. Л. В. Савенкова. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 49 с.

- Човрій С. Ю. Історія педагогіки. Історія зарубіжної педагогіки : методичні рекомендації щодо виконання самостійної роботи для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 «Початкова освіта» денної та заочної форм навчання. Мукачево : МДУ, 2022. 42 с.
- Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження: монографія. Харків: ФОП Панов А. М., 2017. 237 с.
- Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. Кн.1. Х– XIX століття: навч. посібник / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ: Либідь, 2005. 624 с.
- Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. Кн.2. XX століття: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. У двох кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. К.: Либідь, 2005. 552 с.
- Шиян Р. Б. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : навч. посіб. Київ : Освіта, 2020. 280 с.
- Філософсько-педагогічна думка України у контексті націєтворення : хрестоматія / Інститут педагогіки НАПН України ; за наук. ред проф. Н. П. Дічек: [упорядники-автори: Дічек Н. П., Загородня А. А., Шевченко С. М.]; тех. участь Максименко В. Д. [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2025. 487 с. URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti>
- Янкович О., Беднарєк Ю., Анджєєвська А. Освітні технології сучасних навчальних закладів: навчально-методичний посібн. Тернопіль : ТНПУ ім В. Гнатюка, 2015. 212 с.

Допоміжна література

- Баханов К.О. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. 384 с.
- Баханов К.О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі. Запоріжжя: Просвіта, 2004. 324 с.
- Баханов К.О. Традиції та інновації в навчанні історії в школі. Дидактичний словник-довідник. Запоріжжя: Просвіта, 2002. 107 с.
- Гусак П. Виховання у Стародавній Греції: соціокультурний контекст : навч. посіб. для вищих пед. навч. закладів / Петро Гусак, Людмила Гусак, Леся Мартіросян. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 200 с.
- Зайченко І.В. Освіта і педагогічна думка в Україні у XIX – на початку XX ст.: монографія. – 2-е вид., перероб. і доповн. Київ: ЦТ “Компринт”, 2013. 504 с.
- Кіт Г. Г. Українська народна педагогіка : курс лекцій. Вінниця : Едельвейс і К, 2008. 301с.
- Кузь В. Г. Українська козацька педагогіка і духовність. Умань, 1995. 116 с.
- Кузьмінський А. І. Педагогіка : підручник. Київ : Знання, 2007. 447 с.
- Кулик І.О. Педагогічна спадщина Григорія Сковороди в історико-педагогічній літературі першої половини 70-х рр. XX ст. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. Вип. 18. Чернігів, 2003. С. 103 – 107.
- Кулик І.О. Софія Русова про педагогічні погляди Григорія Сковороди. Науковий Вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія. Вип. 177. Чернівці: Рута. 2003. С. 91 – 96.
- Кулик І.О. Педагогічна історіографія другої половини 70-х рр. XX ст. про творчій доробок Григорія Сковороди. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. Вип. 1. Ніжин, 2003. С. 117 – 122.
- Кулик І.О. Григорій Вашенко про педагогічний доробок Григорія Сковороди. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. Вип. 24. Чернігів, 2004. С. 125 – 128.
- Кулик І.О. Педагогічні ідеї Григорія Сковороди та проблеми вищої освіти в Україні. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. Вип. 4. Ніжин, 2004. С. 141 – 144.
- Кулик І.О. Сучасна педагогічна історіографія про творчу спадщину Г.С.Сковороди. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Книга 2. Київ, 2005. С.327 – 332.

- Кулик І.О. Д.Багалій – дослідник творчої спадщини Г.Сковороди. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Педагогічні науки. Педагогічні науки. Вип. ХХХХ. Херсон, 2005. С.229 – 234.
- Кулик І.О. Особливості осмислення творчої спадщини Григорія Сковороди в історико-педагогічній літературі 20-х рр. ХХ ст. Науковий Часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 16. Вип. 5 (15). Київ, 2006. С. 85 – 89.
- Кулик І.О. Педагогічна спадщина Григорія Сковороди в історико-педагогічній літературі кінця ХІХ – початку ХХ сторіччя. Григорій Сковорода – духовний орієнтир для сучасності: матеріали ХІІ Сковородинівських читань. Переяслав-Хмельницький, 4 – 5 жовтня 2007 р. Переяслав-Хмельницький: Міленіум, 2007. Кн. 2. С. 158 – 164.
- Кулик І.О. Про філософські ідеї у творчій спадщині Г.Сковороди “Світ ловив його і не спіймав”: матеріали вузівської науково-практичної конференції . Чернігів, 25 листопада 2007р. Чернігів, 2007. С. 20 – 24.
- Кулик І.О. Г.С.Сковорода про роль вчителя в педагогічному процесі. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. Вип. 60. Чернігів, 2009. С. 164 – 166.
- Кулик І.О. Принцип природовідповідного виховання в педагогічній спадщині Григорія Сковороди. Наша школа. № 5 – 6. Одеса, 2010. С. 28 – 31.
- Кулик І.О. Творча спадщина Григорія Сковороди в історико-педагогічній літературі 50-60 х рр. ХХ ст. Науковий Часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 16. Вип. 12 (22). Київ, 2010. С. 78 – 81.
- Кулик І.О. Педагогічна історіографія – інноваційний напрямок історико-педагогічних досліджень. Вісник Чернігівського державного педагогічного у-ту. Вип. 79, 2010. С. 169 – 174.
- Кулик І.О. Педагогічна історіографія 30-40-х рр. ХХ ст. про творчу спадщину Григорія Сковороди. Вісник Чернігівського державного педагогічного у-ту. Вип. 80., 2010. С. 191 – 193.
- Кулик І.О. Педагогічна спадщина Григорія Сковороди. Матеріали науково-практичної конференції «Перші Фльорівські читання». Чернігів, 2010. С. 66 – 70.
- Кулик І.О. Періодизація творчої спадщини Григорія Сковороди в педагогічній історіографії. Проблеми сучасної педагогічної освіти: збірник наукових праць. Ялта, 2011. Випуск 33. Ч. І. С. 136 – 142.
- Кулик І. О. Духовно-моральні аспекти професійного розвитку вчителя в творчій спадщині Григорія Сковороди. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. Вінниця: Нілан ЛТД, 2014. С. 179 – 183.
- Кулик І. О. Софія Русова про духовно-моральну спрямованість педагогічної концепції Григорія Сковороди. Нова педагогічна думка. Рівне, 2016. № 1 (85). С. 120 – 123.
- Кулик І.О. Педагогічна спадщина Григорія Сковороди в контексті реформування системи освіти в Україні. Сучасні рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів Григорія Сковороди: колективна монографія / за заг. ред. к.ю.н. Д. С. Луніна. Полтава: Поліграфічний центр Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2022. С. 82 – 89.
- Кулик Ірина. Принципи особистісно зорієнтованого навчання в педагогічній спадщині Софії Русової. Педагогічні ідеї Софії Русової в контексті нової української школи: збірник наукових праць. Чернігів, 2019. С. 195 – 202.
- Марушкевич А. А. Педагогіка вищої школи: теорія виховання : навч. посіб. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2006. 60 с.
- Мешко О.І., Янкович О.І., Мешко Г.М. Історія зарубіжної школи і педагогіки. Тернопіль: Богдан, 1997. 81 с.
- Москалець В.П. Психологія особистості: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 262 с.

- Мосіяшенко В.А. Українська етнопедagogіка: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2015. 253 с.
- Паламарчук В. Ф. Першооснови педагогічної інноватики. Київ : Знання України, 2005. 420 с.
- Прокопенко І.Ф. Педагогічні технології в підготовці вчителів : навчальний посібник. Харків : ХНПУ, 2018. 457 с.
- Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. Тернопіль: ВГ ІСДО, 1996. 286 с.
- Ступарик Б.М. Національна школа: витоки, становлення: навчально-методичний посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 336 с.
- Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. Київ: Рад. школа, 1976. Т.1. 654 с.
- Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. Київ: Рад. школа, 1976. Т.2. 670 с.
- Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. Київ: Рад. школа, 1976. Т.4. 640 с.
- Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. Київ: Рад. школа, 1977. Т.3. 670 с.
- Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. Київ: Рад. школа, 1977. Т.5. 639 с.
- Тед Дінтерсміт, Тоні Вагнер. Мистецтво навчати. Як підготувати дитину до реального життя. Київ: Наш Формат, 2017. 312 с.

Інтернет-ресурси

- Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/> – Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України з актуальними новинами, нормативними документами та інформацією про освітні реформи.
- Національна академія педагогічних наук України (НАПН України) URL: <https://naps.gov.ua/> – Ресурс національної академії, де можна знайти аналітичні матеріали, дослідження з питань педагогіки, освітніх реформ та інноваційних підходів.
- Інститут модернізації змісту освіти. URL: <https://imzo.gov.ua/> – Офіційний ресурс, що висвітлює процеси модернізації української освіти, пропонує наукові матеріали з інноваційних методів навчання.
- Державна служба якості освіти України. URL: <https://sqe.gov.ua/> – Інформація про систему якості освіти в Україні, актуальні проблеми оцінювання та управління освітніми процесами.
- Інститут проблем виховання НАПН України URL: <https://ipv.org.ua/> – Портал інституту, який займається питаннями виховання, розробляє методики, рекомендації та аналітику щодо сучасних викликів у виховній сфері.
- Національна рамка кваліфікацій (НРК). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p#Text>
- Український центр оцінювання якості освіти URL: <https://testportal.gov.ua/> – Платформа для інформації про зовнішнє незалежне оцінювання, освітні стандарти та якість освітніх процесів.
- Освітній портал. URL: <https://osvita.ua/> – Загальноосвітній ресурс із новинами освіти, аналітичними матеріалами та актуальними проблемами української педагогіки.
- Портал «Нова українська школа». URL: <https://nus.org.ua/>
- Вища школа України. URL: <http://www.vshu.org.ua/> – Ресурс для дослідження проблем вищої освіти в Україні, де можна знайти аналітику та дослідження з педагогіки в університетах.
- Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>.
- Національна парламентська бібліотека України. URL: <http://www.nplu.kiev.ua>
- Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського НАПН України. URL: <https://dnrb.gov.ua/ua/>
- Педагогічний словник. URL : <http://enc-dic.com/pedagogics>
- СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ОСВІТНІХ ОЦІНЮВАНЬ У СФЕРІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ДО 2030 РОКУ URL : https://drive.google.com/file/d/1ZzvG_w_zwSya7QF0dAPeOvLXxn-4OUWU/view
- UNESCO Education. URL : <https://en.unesco.org/themes/education>) – Інформація про глобальні освітні ініціативи, виклики та інновації в педагогіці.

Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
Google for Education URL :<https://edu.google.com/contact/>

ЗМІСТ

1. Передмова.....	3
2. Програма та структура навчальної дисципліни.....	5
3. Критерії оцінювання	11
4. Зміст лекцій	12
5. Практичні заняття	94
6. Питання до екзамену	132
7. Рекомендовані джерела	134